

युग शक्ति गायत्री

जन्युआरी-१९९४

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

વર્ષ : ૨૪

અંક : ૧

સંપાદક
ભગવતી દેવી શર્મા

પ્રકાશક
લીલાપત શર્મા

સરનામું
યુગ નિર્માણ યોજના
મથુરા (ઉ.પ્ર.) પી.ન. ૨૮૧ ૦૦૩
ફોન : કાર્યાલય : ૪૦૪૦૧૫
નિવાસ : ૪૦૪૦૦૦
ગ્રામ : યુગ નિર્માણ

અનુક્રમણિકા

૧. ધ્યાન વ્યક્તિત્વના સુઆયોજનની વિદ્યા...	૧
૨. પતનથી પ્રગતિ તરફ.....	૨
૩. પ્રાયશ્ચિત નહીં પરિશોધન.....	૪
૪. મરવાથી ડરવું શા માટે ?.....	૭
૫. ભવિષ્યનો માનવી કેવો હશે ?.....	૮
૬. સમર્પણનું મહત્વ.....	૧૨
૭. સૌથી વધુ લાભકર્તા વ્યવસાય.....	૧૪
૮. પરિવર્તનની મહાવેળામાં પોતાની ભાગીદારી નક્કી કરો.....	૧૭
૯. ફરવું એક સરળ વ્યાયામ.....	૧૯
૧૦. નવયુગનું આગમન સુનિશ્ચિત.....	૨૦
૧૧. પોતાને હીન કે તુચ્છ ન સમજો.....	૨૨
૧૨. રોગોત્પત્તિનું મૂળ શરીરમાં નહીં-મનમાં.....	૨૪
૧૩. પક્ષપાત સિવાયનું આત્મનિરીક્ષણ જ અનિવાર્ય.....	૨૬
૧૪. મંત્ર-સિદ્ધિના આધાર-સ્તંભો.....	૩૦
૧૫. પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનો બૃહદ્ જીવન પરિચય.....	૩૩
૧૬. સફળતાનો આધાર આત્મવિશ્વાસ.....	૩૫
૧૭. હવામાં ફેલાઈ રહેલું ઝેર.....	૩૭
૧૮. સાત્ત્વિક આહારથી જ સંપૂર્ણ વિકાસ.....	૩૮
૧૯. સંધિકાળના મહત્વ ઉપર એક વિશિષ્ટ ઋબોધન.....	૪૧

મિશનના પ્રિય પાઠકોના સહયોગથી “યુગ શક્તિ ગાયત્રી” પત્રિકા ૨૪ વર્ષમાં પ્રવેશ કરી રહી છે જે ખુબજ પ્રશંસનીય અને કીર્તિની વાત છે. આપ સૌના જીવનમાં પત્રિકા દ્વારા આધ્યાત્મિક, આર્થિક, ભૌતિક ઉન્નતિ થાય એવી માતા ગાયત્રીને હાર્દિક પ્રાર્થના કરીએ છીએ, સાથે આશા રાખી છે કે પરિજનો ૫, ૧૧, ૨૪, ૫૧, ૧૦૧ ગ્રાહક વધારવાનો દ્વંડ સંકલ્પ કરી ગાયત્રી મહામંત્રના ૨૪ અક્ષરના પ્રતિક રૂપી વર્ષને હાર્દિક શ્રદ્ધાર્પણ કરે.

લીલાપત શર્મા
વપરવાપક

JANUARY						
S	M	T	W	T	F	S
30	31					1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29

FEBRUARY						
S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28					

MARCH						
S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30	31		

APRIL						
S	M	T	W	T	F	S
						1 2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

MAY						
S	M	T	W	T	F	S
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

JUNE						
S	M	T	W	T	F	S
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30		

JULY						
S	M	T	W	T	F	S
31						1 2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23
24	25	26	27	28	29	30

AUGUST						
S	M	T	W	T	F	S
	1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12	13
14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27
28	29	30	31			

આવનાર સમય આપના જીવનમાં સેવા અને સત્કર્મ કરવાની સતત પ્રેરણા આપે અને આપના તરફથી દેવ સંસ્કૃતિ દિગ્વિજય અભિયાન રૂપે મિશનનો વ્યાપક વિસ્તાર થાય તે માટે વેદમાતા ગાયત્રી, પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ તથા વંદનીય માતાજીના શુભ આશીર્વાદ અને અમારી જાર્દિક શુભેચ્છાઓ.

આપનો ભાઈ
[Signature]

SEPTEMBER						
S	M	T	W	T	F	S
				1	2	3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	

OCTOBER						
S	M	T	W	T	F	S
30	31					1
2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29

NOVEMBER						
S	M	T	W	T	F	S
		1	2	3	4	5
6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26
27	28	29	30			

DECEMBER						
S	M	T	W	T	F	S
						1 2 3
4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17
18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31

1994

પ્રથમ પાંચમી-૨૫ ફેબ્રુઆરી ધાવત્રી જયંતી-૧૮ જુન
 બેઠી પવન-૨૬ માર્ચ રક્ષાબંધન-૨૧ ઓગસ્ટ
 ગુરુ પુર્ણિમા-૨૨ જુલાઈ આસી નવરાત્રિ પ્રારંભ-૫
 ચૈત્ર નવરાત્રિ પ્રારંભ-૧૨ એપ્રિલ ઓક્ટોબર

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

ॐ लूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ।

વર્ષ-૨૪

મનુઆરી-૧૯૯૪

વાર્ષિક લવાળમ-રૂ. ૩૫-૦૦

અંક-૧

સંસ્થાપક-પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય આજીવન લવાળમ-રૂ. ૪૫૦-૦૦

ધ્યાન : વ્યક્તિત્વના સુઆયોજનની વિદ્યા

પોતાના વ્યક્તિત્વને ઉત્તમ વિચારોનું સ્નાન કરાવી દેવું એજ ધ્યાન કહેવાય છે. કોણ જાણે કે આપણને સમજમાં કેમ નથી આવતું કે ખરેખર આપણી બધી જ સમસ્યાઓનું મૂળ કારણ વ્યક્તિત્વના નિર્માણમાં સંકળાયેલ ખામીઓમાં છૂપાયેલ છે. આપણે બહારથી જે કંઈ સુખ, દુઃખ અુભવીએ છીએ તે વ્યક્તિત્વમાં પથરાયેલ ખામીઓને કારણે જ છે. વ્યક્તિત્વને સારી રીતે ઘડવું તેનું સુઆયોજન કરવું એ મનુષ્યને જે દિવસથી આવડી જાય છે તે દિવસથી તેની બધી મુશ્કેલીઓ, કષ્ટો અને હેરાનગતિઓનો અંત આવી જાય છે. જીવન જીવવાની કળાના નામથી જે વિદ્યાને ઓળખવામાં આવે છે તે જ આધ્યાત્મિક સાધના છે જેનું ધ્યાન એક પ્રક્રિયા છે.

ધ્યાન એ ફક્ત એકાગ્રતા નથી, તે તો ફક્ત તેની પ્રથમ અવસ્થા છે. જ્યારે વ્યક્તિનું વ્યક્તિત્વ વ્યવસ્થિત જ નહીં પરંતુ પરમાત્માની ચેતનાના દિવ્ય પ્રકાશથી સંપૂર્ણ રીતે પ્રકાશિત થવા લાગે છે ત્યારે ધ્યાન લાગ્યું તેમ માનવામાં આવે છે. શાંત વિચારશીલ મન જે સતત શ્રેષ્ઠ વિચારોમાં ડૂબેલું રહે છે અને આદર્શો માટે પોતાની

જાતને સમર્પિત કરવાવાળું ચારિત્ર્ય તેમજ બધાની સાથે અનુકૂલન સ્થાપનારો વ્યવહાર એ પ્રકાશવાન વ્યક્તિત્વનું મુખ્ય લક્ષણ છે.

ધ્યાનને સામાન્ય લોકોએ એક કર્મકાંડ સમાન ગણી લીધું છે અને કંઈક વિશેષ બાહ્યોપચાર સમજી લીધો છે. કર્મકાંડ માત્ર શૂંગાર છે અને જો તે ન હોય તો પણ ધ્યાનનું રહસ્ય સમજાઈ જાય તો તે આવશ્યક નથી. વ્યક્તિત્વની સુવ્યવસ્થા અને તેનું આમૂલ પરિવર્તન વ્યક્તિને મૂર્છા અવસ્થામાંથી જગાડીને તેને આત્મજ્ઞાનની સ્થિતિમાં લાવીને વ્યક્તિત્વના વિસ્તારની જાણકારી કરાવવી એજ ધ્યાનનો મૂળ હેતુ છે. ભલે આ પ્રયોગ નિરાકાર પરબ્રહ્મની ચેતના સાથે એકાકાર થવાના સ્વરૂપમાં પ્રાપ્ત થાય અથવા ત્રાટકના માધ્યમથી દીપકની જ્યોત પર ધ્યાન ધરીને, ઈચ્છિત વસ્તુ ઉપર લયયોગની સાધના દ્વારા કેન્દ્રિત થઈને, ધ્વનિયોગના માધ્યમથી, દિવ્ય ધ્વનિઓના શ્રવણથી અથવા સૂર્ય ચેતના પર આત્મચેતનાના કેન્દ્રિકરણ દ્વારા આંતરિક સુવ્યવસ્થાનું બાહ્ય સુવ્યવસ્થા સાથે જોડાણ કરવાનું લક્ષ સર્વનું એક જ છે.

પતનથી પ્રગતિ તરફ

“ભિક્ષાં દેહિ” નગરશેઠ પસેનજીતના દરવાજા પર અભિરામ કપિલે પોકાર કર્યો. નગર શેઠની અજોડ, સુંદર ગૌરવણી સેવિકા મધુલિકા ભિક્ષા લઈને દરવાજા ઉપર હાજર થઈ એ જીવની ખૂબ જ માર્મિક પણ હતી. આચાર્ય ઈન્દ્રદત્તના સ્નાતકોમાં કપિલ પણ મનોજના જેવો અનિંદનીય અને સુંદર હતો. તેની વિશાળ છાતી અને ઉચ્ચ કપાળ ગૌરવણી હતું. ભિક્ષા થોડી વાર સુધી થેલીમાં જ પડી રહી. મધુલિકા અને કપિલ લાંબા સમય સુધી એક-બીજાને એકીટસે જોતાં રહ્યાં. સૌંદર્યના આ આકર્ષણમાં કપિલ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા. આ પ્રમાણે ઘણી ક્ષણો વીતી ગઈ. કંઈ સમજ પણ ન પડી.

તે પછી કપિલને જ્યારે પ્રસંગ મળતો ત્યારે તે જ દરવાજો, તેજ ભિક્ષા અને બધું જ તે જ બનતું ગયું અને ત્યારથી તેમના પતનની કરુણ કથા શરૂ થઈ. કપિલે તે રમણીના સૌંદર્યમાં ફક્ત પોતાની વિદ્યા જ ન ગુમાવી પરંતુ ઓજસ, આરોગ્ય અને વર્યસૂ એ બધું જ ગુમાવ્યું. છતાં પણ તેની વાસનાની આગ શાંત ન થઈ. જો આમ ન બન્યું હોત તો વાસના અને તૃષ્ણાએ સેકડોવાર ઈતિહાસનું માથુ કલંકિત ન કર્યું હોત. આ સનાતન સત્યથી કપિલ ક્યાં બચી શકે તેમ હતા ? હજુ તો અઘોગતિની શરૂઆત હતી, અંત નહીં. વસંતનો તહેવાર નજીક હતો. કુમારિકાઓ ઋતુરાજનું સ્વાગત કરવા માટે વિવિધ પોશાક, આભૂષણો, કેશશણગાર સજાવવામાં રોકાયેલ હતી. મધુલિકા સુંદરી તો હતી પરંતુ તેની પાસે ધન ક્યાં હતું ? નાદાન યુવકપ્રેમી કપિલને જ તેણીએ પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓનું લક્ષ બનાવ્યું અને તેણીએ કપિલ પાસે જ એકસો સોનામહોરોની માંગણી કરી. તેણી જાણતી હતી કે કપિલ ભિક્ષુક છે, સ્નાતક છે અને દૂરના કૌશામ્બીનો રહીશ હતો. અહીં તેની પાસે સોનામહોરો ક્યાંથી હોય ? તેથી તેણીએ જ એક યુકિત બતાવી, “આપ

શ્રાવસ્તીના રાજા પાસે જાઓ. તેઓ અજોડ ધાની છે. એક સો સોનામહોરો તેમના માટે કોઈ મોટી વિશાત્નથી.”

કામાંઘ કપિલ રાજદ્વાર પર પહોંચ્યા. તેઓ વિવેક ગુમાવી ચૂક્યા હતા. રાત્રે જ રાજદરબારમાં પ્રવેશ કરવાની ઈચ્છા કરી. પરિણામે તેમને ફક્ત ચોકીયાતનો માર જ ન પડ્યો પરંતુ ચોરીની શકાથી તેમને રાતભર જેલમાં રાખવામાં આવ્યા. પોતાના હયાત વર્યસૂને ખોયા પછી પોતાનું સ્વમાન ભગ પણ થયું. વાસના જે ન કરાવે તે ઓછું.

વહેલી સવારે તે કેદી સ્વરુપે રાજા સમક્ષ હાજર થયા. કપિલે ચારિત્ર્ય તો ખોયું હતું પરંતુ તેને બચાવનાર સત્ય હજુ તેમની પાસે હતું. તેમણે મહારાજાને બધું જ સ્પષ્ટ બતાવી દીધું. સેવિકા મધુમાલિકાના મોહથી અહીં સુધીની તમામ કથા કપિલે કહી બતાવી.

રાજા, કપિલની નિષ્કપટતા ઉપર ખૂબ ખુશ થયા. તેમણે પૂછ્યું, “યુવક બોલો, તમે શું ઈચ્છો છો, જે માંગશો તે મળશે.” કપિલે મનોમન એકસો સોનામહોરોની માંગણીનો વિચાર કર્યો. ફરી વિચાર આવ્યો કે જ્યારે કુબેરનો ભંડાર ખુલ્લો છે તો એક સો શા માટે ? એક હજાર, ના ના એક લાખ.” લોભે લક્ષણ જાય એ કહેવત અુસાર વિચાર કર્યા સિવાય કહ્યું કે, “એવું શા માટે ન માંગવું કે જેથી મધુલિકા સાથેઆખી જિંદગી સુધી સુખનો ઉપભોગ કરી શકાય ?”

“હે રાજા ! આપનું સંપૂર્ણ રાજ્ય જોઈએ” એવી માંગણી યાચકના મુખમાંથી નીકળતાંજ સમગ્ર સભાસદો, સેવકો અને અંગરક્ષકો અવાકૂ અને સ્તબ્ધ થઈ ગયા. પરંતુ શ્રાવસ્તી નરેશ લેશમાત્ર ડગ્યા નહિ.

તેઓ બોલ્યા, “તથાસ્તુ, કપિલ ! હું નિઃસંતાન છું. રાજભોગે મારી આત્મશકિતઓને જીર્ણ કરી દીધી છે. હું ઈચ્છતો હતો કે કોઈ સુપાત્ર મળે તો આ જંજાળમાંથી મુક્ત થઈને આત્મકલ્યાણનો માર્ગ શોધું.

તમે આજે મારો ભાર ઉતારી દીધો. આજથી આ શ્રાવસ્તી તમારું થયું.”

રાજાની આ ઉદારતા પર કપિલ આશ્ચર્યચકિત બની ગયા. આત્મશાંતિ શું એટલી મહાન છે કે જેના ઉપર રાજપાટ સમર્પિત કરી શકાય છે ?

સ્તબ્ધ કપિલની અંતઃચેતનામાં પરિવર્તન આવ્યું. જાગૃત કપિલ સળવળ્યા અને બોલ્યા, “ના, ના!! હે રાજા, માફ કરો. હું પોતાના તે જ કલ્યાણ માર્ગ તરફ પ્રસ્થાન કરીશ, જેનો સંકેત મારા ગુરુદેવે આપ્યો હતો.” થોડીક પળોમાં તેઓ રાજદરબારમાંથી બહાર ચાલ્યા ગયા. લોકોએ જોયું કે તેઓ દૂર, સુદૂર... અતિદૂર જઈ રહ્યા હતા.

મનુષ્ય ભટકતો દેવતા છે એ સત્ય છે. પરંતુ આ એટલું જ સત્ય છે કે જ્યારે તે પોતાની અંતઃચિનગારી જગાવે છે ત્યારે વ્યક્તિ પોતાના દેવત્વની પ્રાપ્તિના માર્ગે પુનઃ જઈ શકે છે અથવા પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ કરી શકે છે. જે પરમ પિતાએ અનામીલ, બીલ્વમંગલ, આમ્રપાલીનો ઉદ્ધાર કર્યો, તે કોનો ઉદ્ધાર નથી કરતા કે જેની અંતઃચેતના પહેલાં જાગૃત થઈ હોય. અંતઃચેતનાની જાગૃતિ એ મનુષ્યની આત્મપ્રગતિનું મૂળ પ્રારંભ બિંદુ છે.

એ કહેવું ખોટું છે કે ગૃહસ્થાશ્રમ સાધનામાં કઈ રીતે અડચણદાયક છે. પ્રાચીન કાળમાં ઘણા ઋષિઓ પત્નીસાથે રહીને ગુરુકુળમાં નિવાસ કરીને સાધના કરતા અને શિક્ષણ સંશોધન પ્રક્રિયા ચલાવતા હતા.

એકવાર અત્રિ પોતાના આશ્રમમાંથી ચાલીને એક ગામમાં પહોંચ્યા. આગળનો રસ્તો ઘણો ભયંકર અને હિંસક જીવ-જંતુઓથી ભરેલો હતો. આથી અત્રિ તે જ ગામમાં એક સદ્ગૃહસ્થના ઘેર રોકાઈ ગયા. ગૃહસ્થે તેમને બ્રહ્મચારીવેશમાં જોઈને તેમની આગતા-સ્વાગતા કરી અને ભોજન લેવા નિમંત્રણ આપ્યું. અત્રિને જ્યારે સમજાયું કે આ પરિવારના બધા સભ્યો બ્રહ્મસંધ્યાનું પાલન કરે છે, કોઈનામાં કોઈ દોષ-દુર્ગુણ નથી તો તેમણે આમંત્રણ સ્વીકારી લીધું.

ભોજનબાદ અત્રિએ ગૃહસ્થને પ્રણામ કરી પ્રાર્થના કરી કે, “દિહિ મે સુખધામ કન્યામ્” તમારી સુખદ કન્યા મને આપો, જેની સાથે મારું ઘર વસાવી શકું. તે જમાનામાં વર કન્યા શોધવા જતા હતા. કન્યાઓને વરની શોધ કરવી પડતી ન હતી. તે દિવસોમાં નરના બદલે નારીનું ગૌરવ વધુ હતું. ગૃહસ્થે પોતાની પત્નીની સલાહ લીધી. અત્રિના પ્રમાણપત્રો જોયા અને કૂળની શ્રેષ્ઠતા પૂછી જ્યારે એ વિશે તેમને સંતોષ થયો કે તેઓ બધી જ રીતે યોગ્ય છે ત્યારે પવિત્ર અગ્નિની સાક્ષીમાં તેમની કન્યાનો સંબંધ અત્રિ સાથે કરી દીધો. અત્રિ પાસે કશું જ ન હતું. આથી ઘરસંસાર ચલાવવા માટેની શરૂઆત કરવા અન્ન, વસ્ત્ર, પાથરણા, થોડું ધન અને ગાય આપી. થોડી પરંતુ જરૂરી વસ્તુઓ લઈને અત્રિ પોતાના ઘેર પધાર્યા અને સુખપૂર્વક ઘરસંસાર જીવવા લાગ્યા.

આજ અત્રિ અને અનસુયા દ્વારા દત્તાત્રેય જેવા તેજસ્વી સંતનો જન્મ થયો. ભગવાને પણ એક દિવસ એમની સામે નમવું પડ્યું હતું.

પ્રાયશ્ચિત નહીં પરિશોધન

“ચિતોડ કોણ જશે ?” મહર્ષિ હારીતના આશ્રમમાં પ્રત્યેક અંતેવાસીની સામે આજે આ પ્રશ્ન છે. મહર્ષિએ ગઈકાલે સાંજની સંધ્યા પૂરી કર્યા પછી સૂચના આપી હતી કે ચિતોડનો રાજપુરુષ સવારે રાહ જોશે. બપોર પછી પ્રસ્થાન કરવાનો સમય છે અને હજી સુધી નિર્ણય થઈ શક્યો નથી કે આ ગૌરવ કોણ પ્રાપ્ત કરશે.

મહર્ષિ હારીતના આશ્રમનો કોઈ પણ વિદ્યાર્થી કોઈ શાસકનો માર્ગ નિર્દેશ કરવાની યોગ્યતા ધરાવે છે પરંતુ કેટલાક એવા બ્રહ્મચારી છે કે જે ગુરુદેવના શ્રીચરણોમાંથી છૂટા પડવા માગતા નથી. કેટલાકે નિષ્ઠાપૂર્વક આશ્રમમાં નિવાસ કરવાનું સ્વીકાર્યું છે. જેમનો અભ્યાસ પૂરો થયો નથી તેમના માટે તો કોઈ પ્રશ્ન નથી. સૌથી મુખ્ય વાત એ છે કે આ સમયે ચિતોડપુરીનો નાગરિક સમુદાય અનેક કારણોથી તર્કશીલ બનીને સનાતન સદાચાર માર્ગથી અવ્યવસ્થિત થઈ રહ્યો છે. ચિતોડ નરેશ બાપ્પા રાવલ ઈચ્છે છે કે રાજગુરુના પદ ઉપર જે વ્યક્તિની પ્રતિષ્ઠા થાય તેનું ચારિત્ર્ય તેમજ તપ લોકોમાં સાત્વિકતા અને શ્રદ્ધાનો ફેલાવો કરે તેવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ.

વાત તો બરાબર છે. ધર્મનું પાલન ફક્ત ભયથી ક્યાં સુધી થઈ શકે. તેનું સ્થાન તો હૃદયમાં હોવું જોઈએ. નમ્રતાની મૂર્તિ સમાન છાત્રોના મનમાં એવું નથી થતું કે એમના સંયમ-તપે એમના સંકલ્પમાં તે શક્તિ આપેલી છે કે રાજગુરુના પદથી દૂર રહીને પણ અહીં બેઠાં ફક્ત વિચાર દ્વારા સંપૂર્ણ અવ્યવસ્થા દૂર કરી શકે. અધર્મ અને તેની આસપાસ વસેલા દેવતાઓમાં એટલું સાહસ પણ નથી કે તેઓ આ તપોમૂર્તિઓના સંકલ્પક્ષેત્રો તરફ નજર નાખી શકે.

“આચાર્ય ચરણ જેને આજ્ઞા આપે..” વાત તો એટલી નક્કી છે કે તેમાં વિચારવાનું કે સમજવાનું કંઈ જ રહી જતું નથી. ગુરુદેવ જેને હુકમ કરશે તેણે

જવું જ પડશે. તો પછી તેની લાયકાત તેમજ શક્તિનો પ્રશ્ન જ ક્યાં રહે છે ? તે સર્વશક્તિમાન ગુરુદેવની આજ્ઞા અને તેમના આશીર્વાદથી કોણ પરિચિત નથી ? આ શક્તિના કંઈક અંશો મેળવીને બાપ્પા રાવલ સામાન્ય ભીલ બાળકમાંથી ચિતોડ નરેશ બની શક્યા હતા. આ શક્તિની પ્રચંડ ઊર્જાની સામે અસાધારણ અને કાફર આરબોનું પ્રચંડ આક્રમણ નિષ્ફળ ગયેલું, પરંતુ તે કોને હુકમ કરશે ? અનહદ સંકોચ અને હિચકિયાટને લીધે આજે પહેલી વાર ગુરુદેવે કોઈને આજ્ઞા ન આપીને છાત્રો પર આ વાત છોડી દીધી કે તેઓ જાતે જ નિર્ણય કરે.

મહર્ષિ પીપળાના વૃક્ષ નીચે બનાવેલી વેદી ઉપર બેસી ગયેલા હતા અને આપ સૌની રાહ જોતા હતા. સુમંત જ ગુરુદેવનો સૌથી વધુ પ્રિય શિષ્ય છે. તે આશ્રમમાં સૌથી લઘુત્તમ ઉમરનો, સૌથી ચપલ, સૌની સેવામાં તત્પર અને સૌનો સ્નેહપાત્ર છે. સૌને શોધી શોધીને તે સંદેશો સંભળાવી આવ્યો.

દિવસનો પ્રથમ પહોર પસાર થઈ ગયો હતો. મંત્રોના સસ્વર ઉચ્ચારણોથી દિશાઓ પવિત્ર થઈ એ હવનનો સુગંધિત ધુમાડો આકાશમાં ફુંકાળા બનાવી રહ્યો હતો. પીપળાની અરૂણ અને મૂઢુલ કુંપળોની છાયામાં વેદી પર મૂર્તિમાન અગ્નિદેવ બિરાજમાન છે અને તેમની ચારેબાજુ એ વલ્કલધારી ધૂમિલ, બરછટ કેશવાળા યુવકોના રૂપમાં નમ્રતા, શીલ, સત્ય, ત્યાગ વગેરે સદ્ગુણો એકત્રિત થઈ ગયા છે.

“બ્રાહ્મણનું તપ તેમજ ત્યાગ એટલા માટે છે કે એનાથી વિશ્વને અભય અને શાંતિનું વરદાન મળે.” મહર્ષિએ એક વાર અંતેવાસીઓની તરફ દૈષ્ટિ નાખી લીધી અને પછી તેમનો ધીર ગંભીર અવાજ બધી જ દિશાઓમાં શ્રવણો (શ્રોતાઓને) પવિત્ર કરવા લાગ્યો. તર્ક (વિચાર) મનની ચંચળતાની એક મોહક વૃત્તિ છે અને શ્રદ્ધા એ પરમેશ્વરનું મંગલ વરદાન છે. તર્કની માયાજાળ માનવીના મન અને તેની આળસ તેમજ દોષોને સમર્થન આપવા માટે ફેલાય છે. તેનું

પારિણામ છે અસયમ. જન્મ ક્ષણ અશાંતિ તંમજ દુઃખ છે. બ્રાહ્મણ પોતાના ત્યાગ, તપ તેમજ આચરણથી માયામુગ્ધ માનવીના મનની તર્ક જાળને ભેદીને તેનામાં શ્રદ્ધા અને આસ્થાનો અમર પ્રકાશ પ્રગટાવે છે.

આચાર્ય હારીતની સાથે જ આશ્રમના જડ-ચેતન બધા જ અવાક થઈ ગયા. પવન પણ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. સર્વત્ર શાંતિ અને પૂર્ણ રીતે અદ્ભુત સંકોચપૂર્ણ અવ્યક્ત ભાવ ફેલાઈ ગયો. અંતેવાસીઓએ મસ્તક નમાવી દીધાં હતાં.

“ચિત્તોડ નરેશ બહુજ ઉદાસ છે.” પુત્ર સમાન પ્રિય પ્રજાના અવ્યવસ્થાપૂર્ણભાવ કોને ખીજવતા નથી? તેમને એક બ્રાહ્મણ જોઈએ છે. તમારામાંથી કોણ એ ઈચ્છુકને આશીર્વાદ આપશે? આચાર્યએ પોતાની દૈષ્ટિ ચારેબાજુ ફેરવી.

“અમારામાં જે કંઈ પણ છે તે શ્રીચરણોનો પ્રસાદ જ છે. અમારી પાસે પોતાની ખામીઓ, આળસ તેમજ ક્ષુદ્રતા જ છે.” ભાઈભાંડુઓનો સંકોચ ભાર તો વડવાઓ જ ઉપાડે છે. નિષ્ઠાવાન વ્રતધારી સત્યસંઘજીએ બધાને પ્રસન્ન કરી દીધા. ખૂબ જ નમ્રતાપૂર્વક બે હાથ જોડીને ઉભા થઈ ગયા.” શ્રીચરણ જ મહારાજને આશીર્વાદ આપી શકે છે. તે આશીર્વાદ વહન કરવાની જેને આજ્ઞા થશે તેની યોગ્યતાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં છે?”

“રાજપુરુષને અહીં બોલાવી લો” મહર્ષિએ એક પળ થોડો વિચાર કરીને સુમંત તરફ ઈશારો કર્યો. સુમંત તો સંદેશો સંભળાવવા માટે તૈયાર જ હતો.

આચાર્ય અભય ચિત્તોડના રાજગુરુનું આસન શોભાવશે. રાજપુરુષે મહર્ષિ હારીતના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને જેવા બે હાથ જોડીને ઉભા રહ્યા તેવો જ મહર્ષિએ પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો.

“અભય” નામ સાંભળીને રાજપુરુષ ચોંકી ઉઠ્યો. અને જ્યારે તેણે જાહેર થયેલા આચાર્ય અભયને જોયો ત્યારે તેનું મોઢું પડી ગયું.

“અભય” નામ સાંભળીને બધા બ્રહ્મચારીઓ ચોંકી ઉઠ્યા. તેઓ પોતાના ગુરુદેવના આ નિર્ણયનું અનુમાન પણ કરી શકતા ન હતા. આ અભય

બ્રાહ્મણ છે એ વાતની તો બધાને ખબર છે પરંતુ તે ગુરુદેવનો વિદ્યાર્થી કે બ્રહ્મચારી નથી. એણે તો થોડા દિવસ પહેલાં નિયમિત સંધ્યા શરૂ કરી છે. જે પ્રતિભાશાળી છે તેનામાં ત્યાગ અને તપ પણ છે એવું વિચારી શકાય નહીં.

બ્રહ્મચારીઓને યાદ છે કે જ્યારે તે આશ્રમમાં આવ્યા હતા ત્યારે તેમનું શરીર મલિન હતું. તેમના વસ્ત્રો ફાટેલા હતાં. વાળ સૂકા, વિખરાયેલા અને અસ્તવ્યસ્ત હતા. ગુરુદેવે બધાને તેનો પરિચય ન પૂછવા સૂચના આપી હતી. પરંતુ તેની આળસ, તેની ઉદ્વેગ, તેનું કઠોર શરીર એ બધું એવું લાગતું હતું કે જાણે કે તે લૂંટારો હોય.

પરંતુ ધીમે ધીમે તે વિનમ્ર થતો ગયો. તેનો કંઠ ઘણો મીઠો અને પ્રતિભાશાળી હતો. ભજન તો તે બહુ જ મોહક સ્વરથી ગાય છે. ગુરુદેવે તેને આજ આદેશ આપ્યો છે. તે ગહન પદોની મનોરમ વ્યાખ્યા આપી શકે છે. શરીરમાં શક્તિ છે, બુદ્ધિમાં યોગ્યતા છે અને સ્વભાવમાં નમ્રતા છે. જ્યારે સ્વયં મહર્ષિએ હુકમ કર્યો ત્યારે બ્રહ્મચારીઓએ પોતાના મનનું સમાધાન કરી લીધું. એમાં શંકાને સ્થાન ક્યાંથી હોઈ શકે ?

શ્રદ્ધા સ્વરૂપ બ્રહ્મચારી ગણ સ્વસ્થ બની જાય. મહર્ષિની શક્તિ તેમજ સન્માનથી પ્રભાવિત થયેલ રાજપુરુષ મસ્તક નમાવીને કોઈ પણ રીતે તૈયાર થઈ જાય. પરંતુ તેને તો ખબર હતી કે પોતે શું છે? તે પોતાની જાતને કેવી રીતે ભૂલી શકે ? તે ઉઠ્યો અને દર્દભર્યા ભાવથી મહર્ષિના ચરણોમાં નમી પડ્યો. તેનું રુદન બહુ જ કરુણ હતું. બધા સ્તબ્ધ હતા.

મહર્ષિ તેના માથા ઉપર હાથ રાખીને બોલ્યા.

આપણા દેશમાં ઘણા જ ધર્મો છે. આપણે તે બધાનો આદર કરીએ. આપણે પરસ્પર ન લડીએ અને ધર્મોને આપણા વચ્ચેની દિવાલ ન બનાવીએ. આપણે બધા હળીમળીને કામ કરીએ.

- જવાહરલાલ નહેરુ

તેમની વાણીમાં અપાર વાત્સલ્ય હતું, “મારા બાળકો, તમે આટલા બધા કાયર શા માટે બની રહ્યા છો ? તમે ચિતોડવાસીઓના ચારિત્ર્ય, સ્વભાવ અને વિચાર શૈલીથી પરિચિત છો. માનવીએ પોતાના કરેલા કામોનું પરિશોધન કરવા હંમેશાં તૈયાર રહેવું જોઈએ. જ્યારે તે પોતાની જાતને સુધારી લે છે ત્યારે તેના ઉજવણ આદર્શો બીજાના હૃદયને પ્રકાશિત કરી દે છે. સોબતની અસર બધા ઉપર પડે છે; ભલે તે કોઈ પણ ન હોય.” “આચાર્ય, હું તો દસ્યું છું, મેં તો ભયભીત થઈને અહીંયાં આશ્રય લીધો હતો. પરંતુ શ્રીચરણોના સાન્નિધ્યે હવે આ હીન હૃદયમાં એટલી શક્તિ આપી છે કે આપના આદેશથી પ્રાયશ્ચિતનું તે સ્વાગત કરી શકે.” તેણે પોતાની જાતને સંભાળી લીધી.

“એવું કંઈ નહીં” મહર્ષિની વાણીમાં આસ્વાસન અને આશીર્વાદ બંને હતાં. “તમારે પ્રાયશ્ચિતની સાથે પરિશોધન કરવાનું છે અને સાચું પ્રાયશ્ચિત તો પશ્ચાતાપ છે. તેને તમે જ્યાં પણ જગાડશો ત્યાં હૃદય પરિશુદ્ધ થઈ જશે.

“આચાર્ય, અભયની યાત્રાની વ્યવસ્થા તમે કરી લીધી હશે.” રાજપુરુષે ફક્ત માથું ધૂણાવીને તેની સ્વીકૃતિનો ઈશારો કર્યો. અભયે ફરીથી મહર્ષિના ચરણોમાં માથું ટેકવ્યું, જે બ્રહ્મચારીઓની તેને આશીર્વાદની સાથે ભાવભીની વિદાય મળી હતી તેને તે પ્રસન્ન કરી શક્યો કે કેમ તે કહેવું મુશ્કેલ છે. આશ્રમમાંથી વિદાય થયેલ તે પોતાની જાતને સ્થિર રાખી શક્યો એટલું જ કહી શકાય છે.

ચિતોડના નરેશ બાપ્પા રાવલ મહારાણી સાથે નગરના પ્રવેશદ્વાર ઉપર સ્વાગત કરવા ઉભા રહ્યા હતા. મહારાજ પ્રણામ માટે નમે તે પહેલાં જ તે બે ડગલાં પાછા પડીને બોલ્યા, “હે રાજન ! આપે મને ઓળખ્યો નહીં ? આપની સામે કુખ્યાત લૂચ્યો દસ્યુ અભય ઊભો છે. હું મારા લાયક શિક્ષા ભોગવવા હાજર થયો છું.”

બાપ્પા રાવલના હોઠ પર સાધારણ સ્મિત ફરક્યું, તેમના અવાજમાં મહર્ષિ હારીત પ્રત્યે ઊંડી શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા હતી. “દસ્યું, શ્રેષ્ઠ અભયને ભૂલવો શક્ય નથી અને જેની આંખો આટલું ઓળખવામાં

આળસ કરે તે શું શાસક બનવા લાયક છે ? પરંતુ ભગવાન, જ્યારે કટાયેલું લોખંડ પારસનો સ્પર્શ કરીને સોનું બની જાય છે ત્યારે તેની પૂર્વાકૃતિ (લોખંડ) નો કોઈ અર્થ રહેતો નથી. તેનાં આભુષણો બનાવવામાં તત્પરતા ન બતાવે તેવો હલકટ બુદ્ધિવાળો કોણ હશે ? હું તો પરમ ભાગ્યશાળી છું. મહાપુરુષ તો પોતાના સંગથી સોનું તો શું પણ પારસ પણ બનાવી શકે છે. અન્યોને તો અન્ય પણ મને મારા આચાર્યના આસન પર એવા જ પારસનું પૂજન કરવાનો અવસર મળ્યો છે.”

“મારા પૂર્વ ગુનાઓ એવા નથી કે જેમને માફ કરી શકાય” અભયને મહારાજની શ્રદ્ધા પર આશ્ચર્ય થઈ રહ્યું હતું. તેઓ જાણીજોઈને ઓળખતા હોવા છતાં મને શા માટે આચાર્ય માની રહ્યા છે ?

“જ્યારે કોઈ તપસ્વી પોતાના પવિત્ર હાથથી કોઈના માથાને સ્પર્શ કરે છે ત્યારે યમરાજા પણ તેના પૂર્વ અપરાધો વિષે વિચાર કરવાનું સાહસ કરતા નથી.” મહારાજનો નિર્ણય શંકાહીન હતો. “હવે દોષોનું પરિશોધન તમે પોતે જ કરશો, હું તો ફક્ત આજ્ઞાપાલક છું.”

મહર્ષિ હારીતનો વિદાય સમયનો હુકમ અભયના હૃદયમાં (અંતઃકરણમાં) સ્પષ્ટ થઈ ગયો. પ્રાયશ્ચિત નહીં પણ પરિશોધન. તેથી જ તેમના અનુગામીઓના પ્રભાવથી ચિતોડ નગરીમાં આ અશ્રદ્ધા અને અવ્યવસ્થા ફેલાયેલ છે તેનું પરિશોધન કરવું છે. તેમના આશ્રમની તરફ મોઢું રાખીને મહર્ષિને પ્રણામ કરીને તે વિકૃતિઓનું પરિશોધન કરવા માટે દેઠ સંકલ્પ કર્યો.

જર્મનીના પ્રસિદ્ધ નાટ્યકાર ગેટે પોતાના લક્ષ્યની સિદ્ધિમાં આજીવન તેમાં મન અને નિષ્ઠાથી લાગેલા રહ્યા. જ્યારે તેમનું મૃત્યુ થયું ત્યારે પણ તેમને નાટક દેખાતું રહ્યું હતું, છેલ્લો શ્વાસ છોડતી વેળાએ તેમણે હાજર રહેલા લોકોને કહ્યું, લો હવે પડદો પડે છે. એક મજેદાર નાટકનો અંત થાય છે.

શરીર મરણવશ છે. જે આ સંસારમાં આવે છે તેણે કોઈને કોઈ દિવસે જવું પડે છે. તેનું મૃત્યુ ચોક્કસ રૂપે થાય છે, પરંતુ કેટલાક લોકો એવા હોય છે કે જેઓ આનંદ અને સંતોષપૂર્વક જીવે છે અને એ જ ઉત્સાહથી મૃત્યુને ભેટે છે. જ્યારે મોટા ભાગના લોકો તેનું નામ માત્ર સાંભળીને ફફડી ઉઠે છે અને તેનાથી બચવાની પોતે પ્રબળ ઈચ્છા દર્શાવે છે.

જોવા જઈએ તો આ બે પ્રકારના લોકોમાં મૂળભૂત અંતર તેમની પોતાની જીવન-શૈલી ને કારણે હોય છે. એક કે જે સમાજને માટે જીવે છે અને તેના જ માટે મરવાનું ઈચ્છે છે. જે પોતાના “સ્વ” ને ઓગાળીને “પર” માં મેળવી દે છે અને જેની વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષાઓ સંપૂર્ણપણે પૂરી થઈ ગઈ છે. તેમના માટે મૃત્યુ પણ જીવન જેવું જ સંતોષકારક બને છે. પરંતુ જે લોકો કૂપમંડુક બનીને સ્વાર્થી જીવન જીવે છે તેમની વ્યક્તિગત ઈચ્છાઓ અનંત અને અપૂર્ણ હોવાને લીધે જ્યાં સુધી જીવે છે ત્યાં સુધી દુઃખ અને તકલીફી ઉઠાવતા-વેઠતા રહે છે. તેવા લોકો મરતી વેળાએ પણ તેનાથી મુક્ત રહી શકતા નથી અને મોતને દુઃખદ બનાવી લે છે.

મનોવૈજ્ઞાનિકોએ મૃત્યુભયનાં બે કારણો બતાવેલાં છે. એક અજ્ઞાનતા (અનાભ્યાસ) અને બીજું આકાંક્ષા. ઘણું ખરું જોવા મળે છે કે જે અવસ્થા અથવા કાર્યનો આપણને અભ્યાસ કે અનુભવ ન હોય તેનો ડર (ભય) લાગ્યા કરે છે. જે વ્યક્તિને અંધારાનો અભ્યાસ નથી તેને તેનો ભય લાગે છે. તે એકલો અંધારામાં રહી શકતો નથી. જે વ્યક્તિ કદિ કોઈ સૂનસાન જગ્યા અથવા જંગલમાં રહ્યો ન હોય અને તેનો પ્રસંગ પડવાથી હૃદય ઘડકવા લાગે છે. આ જ વાત મોત બાબતમાં પણ લાગુ પડે છે. એનો જીવનમાં પહેલાં કોઈએ અનુભવ કર્યો હોય તેવું કોઈને યાદ આવતું નથી ત્યારે તેનો અભ્યાસ કેવી રીતે સંભવિત બને ? ભલે મૃત્યુ કષ્ટવિહીન અને પીડામુક્ત હોય તો પણ તેનો ભય, પહેલીવાર પાણીમાં તરતી વખતે અથવા હવામાં ઉડતી વખતે જેવો થાય તેવો સતત લાગ્યા કરે છે.

પરંતુ ભયનું એથી મહત્ત્વનું કારણ મરનારની અતૃપ્ત ઈચ્છાઓ છે. જ્યાં સુધી વ્યક્તિને એવું લાગ્યા કરે કે હજુ તેને ઘણું જ જાણવાનું, કરવાનું અને

મરવાથી ડરવું શા માટે ?

ભોગવવાનું બાકી છે અને આવી વયે તેનો જીવન રથ અટકી પડેલો જણાય ત્યાં સુધી પછી ભલે તે જ્ઞાની-અજ્ઞાની, કે નાસ્તિક-આસ્તિક હોય તો પણ તેની જિજ્ઞાસા પૂર્ણ થઈ શકતી નથી. જો યાત્રા દરમ્યાન ગાડી ખરાબ થઈ જાય બને

નિર્ધારિત સ્થળ હજી દૂર હોય તો યાત્રિક ગણ નિરાશ થયા વગર રહેતા નથી. પરંતુ યાત્રા પૂરી થયા બાદ ગાડીનું કંઈ પણ થાય તેની ચિંતા તેમને હોતી નથી. જીવનમાં એવી સ્થિતિ જ્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે વ્યક્તિની વાસના અને શરીર વચ્ચે પરસ્પર મેળ બેસતો નથી. વ્યક્તિની ઈચ્છા અપૂર્ણ રહે અને શરીર પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરવાની તૈયારીમાં હોય ત્યારે તે શોકમગ્ન બની જાય છે. પછી તેને જીવનની આ અંતિમ વેળાની યાદમાં ડર લાગવા માંડે છે. બીજી બાજુ એવા પણ ઉદાહરણ જોવા મળે છે. જેમાં મૃત્યુને હસતાં હસતાં ભેટી જવામાં આવે છે. ભગતસિંહ, વિવેકાનંદ, શંકરાચાર્ય વગેરે એવા પુરુષો થઈ ગયા છે કે જેમને મરવાનો લેશમાત્ર પણ ભય લાગ્યો નથી.

તો પછી વ્યક્તિ પોતાની અંતિમ વેળાએ અભય શા માટે રાખી શકતો નથી ? તેને મોતનું દુઃખ શા માટે સતાવતું રહે છે ? તો પછી શા માટે કેટલાક લોકો તેના પ્રત્યે સાહસ કેળવતા નથી અને મોટા ભાગના અસંતુષ્ટ કે ભયભીત બને છે ? ગંભીરતા-પૂર્વક વિચાર કરવાથી તેનું એક જ કારણ સમજવામાં આવે છે કે તેમાં તેનો વ્યક્તિગત સ્વાર્થ છે કે પરમાર્થ છે.

ખરેખર જ્યારે વ્યક્તિના જીવનનો ઉદ્દેશ્ય મહાન હોય અને તેનો સમય સમાજની કોઈ એવી સમસ્યાના ઉકેલમાં રોકાયેલ હોય ત્યારે એક વ્યક્તિનો પ્રયત્ન કે પુરુષાર્થ પૂરતો નીવડતો નથી. પરંતુ સમાજના કોઈ એક મહાન સમુદાયના સમગ્ર જીવનની સમસ્યાના ઉકેલમાં તેનો સમય લગાડેલ હોય ત્યારે તે વ્યક્તિ શાંતિ અને સંતોષપૂર્વક શરીરને છોડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. બીજા શબ્દોમાં એમ કહી શકાય છે કે જે હેતુમાં લોકકલ્યાણ હોય, સમાજકલ્યાણની નિઃસ્વાર્થ ભાવના હોય તેની ગણના શ્રેષ્ઠ કાર્યોમાં થાય છે. એવા કાર્ય કરવાવાળી વ્યક્તિઓને મરતી વેળાએ એવો સંતોષ રહે છે કે તેણે પોતાના માનવીય કર્તવ્યોનું પાલન કરતાં કરતાં

સમય અને સમાજની આજીવન કિંમતી સેવા કરી અને જીવનને કૃતાર્થ બનાવ્યું એવા લોકોને મૃત્યુભય હોતો નથી. વાસ્તવિકતા તો એ છે કે તેમનો અંતિમ શ્વાસ ખૂબ જ ચેન અને શાંતિપૂર્વક નીકળે છે. તેમને ધ્યેય પ્રાપ્તિ માટે જીવવાનો ઉત્સાહ પણ રહે છે અને જો તેના માટે જીવન છોડવું પડે તો પણ તેનાથી પીછેહઠ કરતા નથી.

આથી ઉલટું જો જીવનનો ઉદ્દેશ્ય ઘર પરિવાર પૂરતો સંકુચિત હોય અને વ્યક્તિ હંમેશાં પોતાની જ ઉન્નતિ કે પ્રગતિની વાત વિચારીને યોજનાઓ બનાવતો હોય તો તે જીવતાં કે મરતાં શાંતિ મેળવી શકતો નથી. મૃત્યુ વેળાએ એનું ધ્યાન તેની તરફ લાગેલું રહેશે. એવી સ્થિતિમાં વ્યક્તિ લાંબા જીવનની ઈચ્છા કરે તે સ્વાભાવિક છે અને જો એવામાં મોતના સંજોગો આકસ્મિક ઊભા થઈ જાય તો તેની ગભરામણ અને ચિંતાનું વધી જવું એ અસ્વાભાવિક ગણાતું નથી. કારણ કે તેની ઈચ્છાઓ અધૂરી રહે છે અને તેને કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં પૂરી થવા ઈચ્છે છે. પરંતુ તે કેવી રીતે શક્ય બને ? ઈચ્છાઓ મર્યાદિત હોય ત્યારે તો તે શક્ય બને પરંતુ ઈચ્છાઓ અનંત હોય ત્યારે અર્થશાસ્ત્રનાં આ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધાંત પ્રમાણે કોઈની પણ બધી જ ઈચ્છાઓ હંમેશાં ક્યારે પૂરી થઈ શકે ? એવી વ્યક્તિઓમાં એક ઈચ્છા પૂરી ન થાય ત્યાં બીજી ઈચ્છા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને બીજી પછી તરત જ ત્રીજી ઈચ્છા પૂરી કરવામાં એ લાગ્યો રહે છે અને તેની વચ્ચે જ મૃત્યુની પળો અવી જાય છે. આ સમય સુધી પણ જ્યારે તેની ઈચ્છાઓ અધૂરી રહે છે ત્યારે તે પરેશાન થઈ જાય છે અને મહાપ્રયાણ (મૃત્યુ) થી છંછેડાઈ જાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે જ્યાં સુધી જીવન ઉદ્દેશ્યમાં સમુહ અને સમુદાયની કલ્યાણ ભાવના સંકળાયેલ ન હોય ત્યાં સુધી મૃત્યુ સુખદ અને સંતોષપ્રદ બનતું નથી. જ્યારે વ્યક્તિ આવા કાર્યમાં પોતાનું શ્રેય અને સન્માન સમજીને જીવનમાં સ્વર્ગમુક્તિના આનંદ લાભના રૂપમાં સામે આવે છે અને અંતકાળે તૃપ્તિ અને તુષ્ટિ મેળવે છે. તેવા લોકોને મોત કષ્ટદાયક બનતું નથી. જો કે એમનું એક માત્ર લક્ષ સમાજકેન્દ્રી હોય અને એથી આજીવન તેનો સુધારો, નિર્માણ અને પ્રગતિની વાતો વિચારતા રહેવાથી વ્યક્તિગત ઈચ્છા મહેચ્છાઓ જાગૃત થતી નથી. પરિણામે તે ઈચ્છાઓ

પૂરી કે અધૂરી થવાનો વિચાર પણ મનમાં ઉદ્ભવતો નથી. આથી તે અંગેની કોઈ ચિંતા પણ હેરાન કરતી નથી. આ સિવાય સાર્વજનિક પ્રગતિ માટે અનેક વ્યક્તિઓનો સમય અને શ્રમ અપેક્ષિત હોય છે અને વધુમાં તેની સફળતા લાંબે ગાળે થવાની હોય ત્યારે કોઈ એક વ્યક્તિનું પરાક્રમ એવા કાર્યને પૂર્ણ કરી શકતું નથી. વધુમાં ટૂંકા ગાળામાં એને પૂર્ણ કરવાની કોઈ શક્યતા હોતી નથી. આથી પ્રયોજન અધૂરું રહેવા છતાંય એમાં સંતોષપૂર્વક જીવવા મરવાની પૂરેપૂરી સંભાવના રહે છે. મૃત્યુને જીતવાનો અને તેને ભયમુક્ત બનાવવાનો આ એક નિઃશંક સરળ અને સુનિશ્ચિત માર્ગ છે.

વાસ્તવમાં માનવીનું જીવન પોતાના ઉદ્દગમ સ્થાનથી નીકળીને સમુદ્ર તરફ પ્રવાહિત હોવાવાળું ગંગા સમાન છે. તેનું એક એક ટીપુ એક એક વ્યક્તિ સમાન છે. જો આ ટીપુ પોતાનું અલગ અસ્તિત્વ જાળી રાખવાનું ઈચ્છે અને પોતાની આકાંક્ષા પૂરી કરવા માટે મરજીમુજબ આમતેમ વહેવા માગે તો તે શું પ્રવાહિત રહી શકશે ? પોતાના અંતિમ ધ્યેયને મેળવી શકશે ? કદાપિ નહીં... તેના માટે તેણે પોતાનું વ્યક્તિગત અસ્તિત્વ છોડવું પડશે અને નદીના પાણીની વિશાળ જલરાશિ બનીને ચાલવું પડશે અને ત્યારે જ તેની ગતિ પ્રગતિ બનશે. નહીં તો એકલું ટીપુ થોડી ક્ષણોમાં ગરમીથી વરાળ બની જશે અથવા જમીનમાં શોષાઈ જશે અથવા વૃક્ષ વનસ્પતિઓ અને જીવજંતુઓના પેટમાં સમાઈ જશે. આ પ્રમાણે તેનો અંત દુઃખદ થશે અને સમુદ્રને મળવાની તેની ઈચ્છા અધૂરી રહેશે. તેથી ટીપુ સમુદ્રને મળી શકે એટલા માટે જરૂરી છે કે તે નદીના પાણીમાં એકાકાર થઈ આગળ વધે. એમાં જ એની પોતાની સાર્થકતા અને તેનો સુખદ અંત સમાયેલ છે.

મનુષ્ય પણ પોતાનો સ્વાર્થ છોડીને સમાજ સાથે એકરૂપ થઈ જાય, પોતાની વ્યક્તિગત ઈચ્છાઓને સમાજની ઉન્નતિ કે પ્રગતિમાં વિસર્જિત કરી શકે અને અલગ અસ્તિત્વ જાળવી રાખવાનો તેનો કોઈ આગ્રહ ન હોય તો અચૂક તેના જીવન મૃત્યુ વચ્ચેનો ભેદ મટી શકે છે. પછી આ સ્થિતિમાં જીવનમાં તે આનંદની અનુભૂતિ કરે છે તે જ આનંદ-શાંતિની અનુભૂતિ મરતી વેળાએ તેને થાય છે.

ભવિષ્યનો માનવી કેવો હશે ?

માનવી વિકાસના સંબંધિત જટિલ પ્રશ્નોનો ઉત્તર મેળવવા માટે લાંબા સમયથી ઉહાપોહ ચાલી રહ્યો છે. આદિમાનવ મનુ હતો અને તેમનાં સંતાનો મનુષ્ય કહેવાયાં. સ્વર્ગથી આદમ અને ઈવને જમીન પર મોકલી દેવામાં આવ્યાં. તેમણે અહીં આવીને જે સંતાનો ઉત્પન્ન કર્યાં તે મનુષ્ય બન્યાં. બ્રહ્માજીએ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી અને તે સમયે વૃક્ષ-વસ્પતિઓ અને સમસ્ત જીવધારિયોની સાથે સર્વશ્રેષ્ઠ પ્રાણીના રૂપમાં માનવીનું સર્જન થયું. આ પૌરાણિક દંતકથાઓથી હવે બુદ્ધિ સાથે મેળ બેસતો નથી. વિજ્ઞાન આ બાબતમાં તર્ક, તથ્ય અને પ્રમાણોનો આધાર માનીને શોધખોળ કરતું રહ્યું છે અને હજી પણ એ અંગેના પ્રયત્નોમાં જોડાયેલ છે.

આદિમાનવ ક્યાં અને ક્યારે પેદા થયો ? આ બાબતમાં સંશોધનકારો અને વૈજ્ઞાનિકોનું માનવું છે કે એશિયા અને આફ્રિકાના તે પ્રમુખ કેન્દ્રો છે કે જ્યાં માનવીનો વિકાસ સૌથી પહેલાં થયો. શરૂઆતમાં તે “કેનિયોપિથેક્સ”ના રૂપમાં હતો, જે આજથી ૧૨ કરોડ વર્ષ પૂર્વે પૃથ્વી પર રહેતો હતો. એશિયામાં મળી આવેલ, “રેમાપિથેક્સ” નામનો આદિમાનવ આફ્રિકા થઈને ભારત પહોંચ્યો. “આસ્ટ્રેલોપિથેક્સ આફ્રિકેન્સ” ને તેમણે “પ્રથમ માનવ”ની સંજ્ઞા આપી છે અને કહ્યું છે કે આફ્રિકાના સબાના પ્રાન્તમાં મળી આવનાર આ માનવ પ્રજાના માથાનો અગ્ર અને પશ્ચાત ભાગ વિકસેલ હતો; જે એ વાતનું પ્રમાણ છે કે તેની માથાની શક્તિઓ ત્યારે પણ ઉચ્ચ અવસ્થામાં હતી. બુદ્ધિમાન વૈજ્ઞાનિક લુઈસ એમ. માર્ગને પોતાના લેખમાં માનવ વિકાસના ત્રણ સ્તરોનું વર્ણન કરતી વખતે બતાવ્યું છે કે કઈ રીતે મનુષ્યે વનમાં, ગુફાઓમાં અન્ય જીવધારીઓની જેમ જીવન પસાર કરતાં કરતાં આજની કહેવાતી સભ્યતાના યુગમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

નૃતત્વવેત્તાઓના પ્રાગ ઐતિહાસિક પ્રમાણોના

આધાર પર માનવ જાતિનું અસ્તિત્વ આ પૃથ્વી પર લગભગ ૩૨ લાખ વર્ષ પૂર્વેનું આંકવું છે. વિકાસવાદીઓનું પણ કહેવું છે કે તે આજથી દસ લાખ વર્ષ પૂર્વે આ સ્થિતિમાં વિકાસ પામ્યો હતો કે જેથી તેનું મનુષ્ય નામ આપી શકાય. મિશ્ર, ભારત, દક્ષિણ અને મધ્ય આફ્રિકા, ચીન, જાવા વગેરે દેશોમાં જે માનવના હાડકાં, ખોપરીઓ તથા પ્રયોગનાં જે સાધનો મળ્યાં છે તેનાથી ખાતરી થાય છે કે તે ક્ષેત્રોમાં મનુષ્યનું અસ્તિત્વ હાજર હતું, એક જગ્યાએ ઉત્પન્ન થઈને તેની પેઢીઓ દૂર-સુદૂર ફેલાઈ અથવા જુદા જુદા સ્થાનોમાં પોત પોતાના ક્રમે મનુષ્યનો વિકાસ થયો. આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જે વાતો કહેવાઈ છે એમાં આ યુક્તિ સમાયેલ છે કે વાતાવરણ અને પરિસ્થિતિઓએ પૃથ્વીના વિવિધ ભાગોમાં જીવોને વિકાસનું પ્રોત્સાહન આપ્યું છે. આજ ક્રમમાં મનુષ્યે પણ જુદા જુદા સ્થાનોમાં પોતાનો સ્વતંત્ર વિકાસ કર્યો છે અને પોતાના પૂર્વજોની તુલનામાં તેણે અપેક્ષા કરતાં વધુ પ્રગતિ કરવાનો અવસર મળતો રહ્યો છે.

આદિમાનવને “હોમિનિડ” નામ-અર્થવાનર અને અર્ધમાનવ લગભગ વન માનવના ધોરણે આપવામાં આવ્યું છે. તેથી સમયાન્તરે પૂર્ણ માનવ “હોમોસેપિયન્સ” અને વિકસિત માનવ- “હોમોઈરેક્ટસ” ક્રમશઃ બનતા ગયા છે. પરિસ્થિતિઓ પ્રમાણે પેઢીઓ સુધરતી ગઈ છે. આ પેઢીઓ ભારત, ચીન, આફ્રિકા અને યુરોપના કેટલાક ભાગો પર વિકસિત થઈ. સુપ્રસિદ્ધ સંશોધન કર્તા ડૉ. લેવિસ લિકેએ આફ્રિકામાં ઓલ્ડુબાઈ નામના ૩૦ માઈલ લાંબી અને ૩૦૦ ફૂટ ઊંડી ગુફાની શોધ કરીને જે અવશેષો મેળવ્યા તેમાં માત્ર મનુષ્યની જ નહીં પરંતુ પ્રાગ... ઐતિહાસિક યુગના અન્ય પ્રાણીઓના ઈતિહાસની પણ પ્રમાણિત શ્રેણી મળતી આવે છે. સૌથી પ્રાચીન માનવ હાડપિંજર જેને નૃતત્વવેત્તાઓએ “જિંનીનથ્રોપસ” નામ આપ્યું છે, એ પ્રમાણિત કરે છે કે મનુષ્યનું અસ્તિત્વ આજથી ૧૩ લાખ વર્ષ પૂર્વે પણ વિદ્યમાન હતું. પશ્ચિમ જર્મનીમાં

“નિયંત્ર” નદીના કિનારે રાઈનલેન્ડ ક્ષેત્રની એક ગુફામાં માનવ ખોપરી મળી. એ મધ્ય સુમાત્રા તેમજ જાવામાં મળેલ હાડકાં, ફાન્સના લીસાપેલ ઓસાકી ગુફામાં હાડપિંજર મળ્યું, સહારા તેમજ ઈઝરાઈલમાં ખોદકામ કરતાં મળેલ હાડકાંના અવશેષ, ચીનમાં ડૉ. બ્લેડને મળેલ હાડકાં તેમજ યુરોપના જુદા જુદા ભાગોમાંથી માર્ટન દ્વારા સંગૃહિત પુરાણી સાબિતીઓ સાબિત કરે છે કે મનુષ્ય પોતાના પૂર્વજોની અપેક્ષાએ ક્રમિક વિકાસને પંથે આગળ વધ્યો છે. રાકફેલર ફાઉન્ડેશનની મદદથી પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક ફ્રાંજ વાઈડન રાઈસીને મનુષ્ય વિકાસના પુરાણા ઈતિહાસ સંબંધી જે વ્યાપક શોધો કરી છે તેનું વર્ણન “ડેસ્ટીનેશન ઓફ સાઈનાન્થ્રોપસ”, “ધી એકસ્ટીમીટી બોન્સ ઓફ સાઈનાન્થ્રોપસ”, “ધી સ્કૂલ ઓફ સાઈનાન્થ્રોપસ” નામના ત્રણ ગ્રંથોને પ્રકાશિત કર્યા છે. એમાં તેઓએ માનવી વિકાસના ક્રમ ઉપર વિશેષ પ્રમાણિત પ્રકાશ ફેંક્યો છે.

ચાર્લ્સ ડાર્વિને આજથી એકસો વર્ષ પહેલાં એવું કહ્યું હતું કે આદિમાનવ આફ્રિકામાં જન્મ્યો હતો. તેની આ માન્યતાનું કારણ એ ક્ષેત્રમાં મળેલી પ્રાકૃતિહાસિક યુગની ખોપરીઓ હતી. હવે બીજી જગ્યાએ પણ એજ પ્રકારની સાબિતીઓ મળી રહી છે. ડૉ. લિકેની સાથે અનેક વૈજ્ઞાનિકોએ હાલ એવાજ અવશેષો શોધી કાઢ્યા છે. એમના પ્રમાણે મનુષ્યનો અતિ પૂર્વજ એથ્રોપાયડ એપ અને તેની પછીનો વિકસિત વંશજ “આરટ્રેલોપિથેક્સ” માનવામાં આવે છે. આ બંને જ કપિ માનવ હતા. આ વંશનો ક્રમિક વિકાસ થતો ગયો અને તેની માત્ર આકૃતિ જ નહીં પરંતુ પ્રકૃતિ પણ બદલાતી ગઈ અને વિકસિત થતી ગઈ. કાળક્રમે તે યુગ આવ્યો જેને પુરાતત્વવેત્તાઓના મતે “પ્લીસ્ટોસીન યેરા” અથવા માનવ યુગ કહે છે. આ યુગ દસ લાખ પૂર્વે શરૂ થયો.

વિકાસવાદીઓનું કહેવું છે કે પ્રાચીન માનવ શારીરિક દૈષ્ટિએ વિશાલકાય અને બળવાન હતો પરંતુ મસ્તિકની ચેતનાની દૈષ્ટિએ મંદબુદ્ધિમાન હતો. જેમ જેમ બુદ્ધિનો ઉપયોગ વધુ થતો ગયો તેમ તેમ તે વધતી ગઈ અને શરીરથી ઓછો શ્રમ લેવામાં

આવ્યો તેથી તે નાનું થતું ગયું. પ્રકૃતિનો સિદ્ધાંત છે કે જે તત્ત્વની ઉપયોગિતા સમજવામાં આવશે, જરૂરિયાતનો અનુભવ થતો જશે તથા પ્રયોગમાં લવાશે તેમ તેમ તે વધશે અને મજબુત થશે અને જેની ઉપેક્ષા (અવગણના) કરવામાં આવશે તે નકામી પડી રહેતાં ઘટતી જશે. સાધનો વધતાં તેનો વિકાસક્રમ આપણે જ્યાં આજે છીએ ત્યાં સુધી આવી પહોંચ્યો છે. પ્રાચીન મહાકાય હાથી એ સરિસૃપ-ઝયનાસૌર આજના હાથી અને ગિરગિટની તુલનામાં અનેક ગણા મોટા અને ભીમકાય હતા. આથી, ઉલટું પ્રાચીન જ્ઞાન, કૌશલ્ય, ઉપકરણો અને સાધનોમાં આજ દિન સુધી ઘણો જ વિકાસ થયો છે. એક બાજુ ઉત્તરોત્તર ઘટાડો તો બીજી બાજુ ઉત્તરોત્તર વધારો થતો રહ્યો છે. આ બંને પૈકાં પર રહેલ પ્રગતિ રથ આમતેમ ઝોકાં ખાતો ખાતો અહીં સુધી આવી પહોંચ્યો છે.

પ્રાચીન મનુષ્ય કેવો હતો તેની એક ઝલક હિમાલય પર મળનાર “હીમ” માનવના રૂપમાં આજે પણ કોઈ કોઈ જગ્યાએ જોવા મળે છે. એની સાબિતી એક પછી એક મળતી ગઈ છે. અગાઉના દિવસોમાં એવરેસ્ટ શિખર ઉપર સફળ ઉત્તરાણ કરનાર એડમન્ડ હિલેરીની સાથે સેરપા તેનસિંગના પિતાનો એ દાવો છે કે તેમણે ૧૬૦૦૦ ફૂટી ઉંચાઈ પર ચૂરીયો પ્રાંતમાં હિમ માનવને નજીકથી જોયો હતો. તેનો સિમેન્ટ જેવો રંગ, લાંબુ નાક, ૧’૨’ નો પંજો, આંખો નાની અને વાળ ૩ થી ૫ ઈંચ લાંબા હતા. તે શાકાહારી તેમજ માંસાહારી પણ હતો. નેપાળ, સિક્કીમ અને ભૂતાનના લોકોએ પણ પોત પોતાના વિસ્તારમાં હિમ માનવ જોયા છે. થોડાક દિવસો પહેલાં સુપ્રસિદ્ધ નેપાળી ઈતિહાસકાર શ્રીનરહરિનાથે પોતાના એક લેખમાં હિમ માનવનો આંખે જોયો હેવાલ પ્રકાશિત કર્યો છે અને વધુમાં તેના ફોટા પણ છાપ્યાં છે જે તેમણે જાતે પાડ્યા હતા. એમના માનવા પ્રમાણે હિમ માનવની ઉંચાઈ ૧૧ ફૂટ હતી. તેની છાતી ત્રણ ચાર ફૂટ પહોળી હતી. તે મનુષ્યને લગભગ મળતો આવતો છે. શરીર પર વાળ વિશેષ હોવાથી તેને સામાન્ય મનુષ્યથી જુદો

પાડે છે. તે કોઈને પણ જોઈને ભયભીત થતો નહીં. તિબેટના લામા છેલ્લેના મઠમાં એક વિશાળકાય હાડપિંજર રાખવામાં આવ્યું છે જેની સવિશેષ તહેવારો પર પૂજા કરવામાં આવે છે. કહેવાય છે કે આ કોઈ પવિત્ર આત્મા હિમ માનવનું હાડપિંજર છે, જે તે લામાની વખતો વખત પર મદદ કરતું રહ્યું. આ હાડપિંજરની વિશાળતાને જોઈને તે વિસ્તારમાં હિમ માનવની હાજરીનું પ્રમાણ (સાબિતી) મળે છે. ભવિષ્યમાં મનુષ્ય કેવો બનશે ? એનો ઉત્તર તેની ઈચ્છા અને જરૂરિયાતને જોતાં આપી શકાય છે. માનવ ચિંતનની બે દિશા ધારાઓ છે-એક ભૌતિકવાદી અને બીજી આધ્યાત્મિક-અધ્યાત્વાદી.

જો ચિંતન પ્રવાહ વર્તમાનસ્તરના ભૌતિકવાદ તરફ ઢળતો રહેશે અને તેની શરૂઆત જીવશાસ્ત્રીઓના હાથમાં રહેશે તો નવેસરથી જીવકોષોનું નિર્માણ શરૂ કરશે અને મનુષ્યની એવી પેઢીનું સર્જન કરશે કે જે અંતર્ગાહી પરિસ્થિતિઓમાં પણ પોતાનો નિર્વાહ કરી શકશે. વર્તમાન મનુષ્યોની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિનો વિજ્ઞાનના આધાર પર એવો વળાંક આપી શકાશે જે ભાવિ પરિસ્થિતિઓની સાથે સુવિધાપૂર્વક તાલમેળ બેસાડી શકશે. એનું શરીર જ નહીં પરંતુ મન પણ બદલી શકાશે. એટલી શક્તિ વિજ્ઞાને પ્રાપ્ત કરી છે અને તે તેનો ઉપયોગ સમસ્ત માનવજાતિ સાથે સત્તાધિશોની મદદથી બળપૂર્વક પણ કરી શકે છે. અન્ન, વસ્ત્ર, નિવાસ વગેરેની ખોટનું ધ્યાન રાખતાં રાખતાં વર્તમાન સ્તરના મનુષ્યોને ખસેડીને તે જગ્યા પર નવી જાતિની નવી પેઢીના 'મીની' મનુષ્યો પણ બનાવી શકાય તેમ છે જે ઓછી જગ્યા રોકે અને ખોરાકનો પણ નાશ ન કરે. પરંતુ બુદ્ધિમત્તા અને પ્રતિભાની દૈષ્ટિકી વિકસિત થતો જાય. બૌદ્ધિક પ્રખરતાના બળ ઉપર તે વિજળી, પવન વગેરે પ્રાકૃતિક શક્તિઓ ઉપર પોતાનું પ્રભુત્વ જમાવીને મનગમતી દિશામાં પ્રગતિ કરી શકશે.

આધ્યાત્મવાદી ચિંતનધારા મનુષ્યમાં દેવત્વ અને પૃથ્વી પર સ્વર્ગના અવતરણની પક્ષધારી છે. સમય બતાવશે કે વિશેષતા ભૌતિકવાદની રહેશે કે અધ્યાત્મવાદની ! આ બંને વચ્ચે ખોંચાખોંચી ચાલી

રહી છે. પ્રબળ અધ્યાત્મવાદ પણ આજે મનુષ્ય જાતિને વિનાશકારી સર્વભક્ષી સંકટમાંથી ઉગારવા માટે પોતાનું કર્તવ્ય પાલન કરવા માટે કટિબદ્ધ થઈ રહ્યો છે. ભલે તેની વિશાળકાય પ્રયોગશાળાઓ દેખાતી ન હોય છતાંય તેમાં શંકાશીલ રહેવા જેવું નથી કે જ્યારે માનવીનું ભાગ્ય તેમજ ભવિષ્યનું ભલુ બૂરું થવાની ઘડીઓ સામે દેખાતી હોય ત્યારે દેવ પક્ષની સત્તા પણ નિષ્ક્રિય રહી શકતી નથી. મનુષ્યના ઈશ્વરકૃત સનાતનરૂપને અખંડ અને પરિસ્કૃત બનાવી રાખવા માટે આધ્યાત્મિક શક્તિઓ પણ દૈશ્ય કે અદૈશ્ય રૂપે પોતાનું કાર્ય પ્રયંડ વેગથી કરી રહી છે. અદૈશ્ય જગતમાં થઈ રહેલ દેવાસુર સંગ્રામ હજી પણ સૂક્ષ્મદર્શી આંખો જોઈ શકે છે.

જો આધ્યાત્મિક શક્તિનો વિજય થશે તો મનુષ્ય 'મીની' નહીં પણ મહાન બનશે. તીવ્ર પરિવર્તનોની વર્તમાન ગતિ તેને મહામાનવ, દેવ માનવ, અતિમાનવ પણ બનાવી શકે છે. મહર્ષિ અરવિંદે નજીકના ભવિષ્યમાં મનુષ્યમાં એવા અવતરણોની શક્યતા દર્શાવી છે. પોતાની રચના "ધી હયુમન સાયકલ"માં તેમણે કહ્યું છે કે મનુષ્ય સચેતન પ્રાણી છે અને ચેતનાનો સહજ સાધારણ સ્વભાવ મહાન ચેતનાની તરફ અગ્રેસર થઈ અતિચેતન બનનાર છે. મનુષ્ય પોતાના વિકાસક્રમમાં જીવચેતનાથી ઉપર જઈને અર્ધદેવતા બની ગયો છે. હવે પૂર્ણ દેવતા તરફ અગ્રેસર છે. બૌદ્ધિક વિકાસ પછી આજે આત્મિક પ્રગતિનો યુગ આવી રહ્યો છે. માનવ જાતિ સમાન હિતોના બાહ્ય કારણોને છોડીને આધ્યાત્મિક વિકાસના ફળસ્વરૂપે આંતરિક એકતાનો અનુભવ કરવા લાગી છે. આર્થિક અને બૌદ્ધિક દૈષ્ટિકોણની જગ્યાએ આધ્યાત્મિક અને અતિ માનસિક ભાવના વધતી રહી છે. ભાવિ મનુષ્ય સુનિશ્ચિત રૂપથી દિવ્ય શક્તિઓથી સંપન્ન હશે જેમની ચેતના દેવસ્તરની હશે જે આ પૃથ્વી પર ઉદાર આત્મીયતા, સ્નેહ, સૌજન્ય અને સહકારની અમૃતધારા વહેવડાવવા અને સ્વર્ગનું વાતાવરણ બનાવી શકવામાં સમર્થ થશે. જો માનવીનો વિવેક જાગશે તો તેની પણ સંભાવના આ રીતે વિશેષ હશે. માનવથી મહામાનવ, નરથી નારાયણ બનવાની મનુષ્યની ગતિવિધિ છે.

કીમના, લાલસા અને વાસનાના સંકીર્ણ વિસ્તારમાં જ સામાન્ય રીતે માનવ મનનું ચિંતન ફર્યા કરે છે. શાસ્ત્રકારોએ તેને જ પુત્રેષણા, વિતૈષણા અને લોકેષણા કહીને એનાથી બચવાનું કહ્યું છે. આત્મઉત્કર્ષના માર્ગમાં આ મુખ્ય મુશ્કેલીઓ છે. માણસમાં સામાન્ય રીતે સંકળાયેલ રાગ, દ્વેષ, કલહ, દુઃશમનાવટ, કટુતા આમાં જ જકડાઈ રહેવાનું પરિણામ છે. જ્યાં સુધી આ સંકુચિતતાથી મુક્ત ન મળે ત્યાં સુધી મનુષ્ય જેવું દેવ દુર્લભ જીવન કોડીની કિંમતે વેચાય છે. ઈદ્રિયો અને આકર્ષણોમાં ફસાયેલ જીવન “પ્રેય” માર્ગ કહેવાયો છે. એમાં સનાતન ઈચ્છાઓ અને ગંભીર શ્રદ્ધાઓની પ્રત્યે અભિરૂચી તો દૂર હોય પરંતુ આ મનસ્થિતિવાળા લોકો તેમનો અસ્વીકાર કરવા લાગે છે. જેનાથી સામાજિક જીવનમાં અશાંતિ અને અવ્યવસ્થાનો જ વિકાસ થાય છે.

આ ઉપરાંત એક વધુ જીવન પણ હોય છે જે ઉત્કૃષ્ટતા, આદર્શવાદીતા, ચરિત્રનિષ્ઠા અને સમાજનિષ્ઠાની પ્રત્યે સમર્પિત થાય છે તેને “શ્રેય પથ” કહે છે. તેમાં ઈન્દ્રિયોને સંતોષ આપવાની હલકી પ્રવૃત્તિઓને ત્યજવાની ભાવનાઓના અંતઃકરણનો વિકાસ થાય છે. જીવન સત્તા માનવીય તથા દૈવી વિભૂતિયો અને ક્ષમતાઓથી અલંકારિત થતી જાય છે. વાસ્તવમાં આ સોદો નુકસાનનો હોય છે પરંતુ આ જ શ્રેય સમર્પિત જીવન ક્રમશઃ ઉત્કૃષ્ટતા અને આત્મિક આનંદની શ્રેણીઓમાં વધતાં જતાં મનુષ્યને તેના જીવન લક્ષ-પરમાત્મા સુધી પહોંચાડી દે છે. અંતઃકરણના અવાજને સાંભળ્યો ન સાંભળ્યો કરવામાં ન આવે તો પરમાત્માના આ પ્રકાશનાં કિરણો તેની પ્રેરણા મહાપુરુષોના માધ્યમથી, સત્સાહિત્યના માધ્યમથી, માનવ પીડા પતન પ્રત્યે સંવેદનાના રૂપમાં હરકોઈની પાસે આવે છે. તેને સ્વીકારીને સમર્પિત થઈ જીવવામાં આવે તો નિઃશંક મનુષ્ય જીવન ધન્ય બની જાય છે.

વડનું બીજ ઘણું નાનું અને સાવ સામાન્ય હોય છે પરંતુ યોગ્ય ખાતર પાણી મેળવીને તે વિકસિત થઈ વૃક્ષનું રૂપ ધારણ કરી લે છે અને પશુ પક્ષીઓને ભોજન તેમજ આશ્રય આપીને મનુષ્ય જાતિની એક પ્રકારની સેવા કરે છે. આનાથી ઉલટું તેનામાંનું મર્યાદિત પ્રકૃતિજન્ય નાનું પ્રતિનિધિત્વ કોઈ કીડી

સમર્પણનું મહત્વ

મંકોઝંને ભલે સંતોષ આપે પણ એનાથી વધુ તેનામાં ક્ષમતા નથી. પોતાના પૂરતુ મર્યાદિત રહેવાની અને પોતાના સ્વાર્થ પ્રત્યે કેન્દ્રીભૂત રહેવાની સંકીર્ણ મનોવૃત્તિ કદી પણ કોઈ વ્યક્તિને ઊંચે લઈ જઈ શકે નહિ. શ્રેયપ્રાપ્તિ માટે અને આત્મવિસ્તારની મોટી સિદ્ધિઓ માટે પોતાનો અહંકાર છોડવો જરૂરી ગણાય છે. સમર્પણ આનું જ નામ છે. તે વડનું બીજ જે કાલ સુધી ખૂબ જ તુચ્છતાના ઘેરાવામાં ઘેરાયેલું હતું તેણે જ્યારે પોતાની જાતને મા ઘરતીની ગોદમાં સમર્પિત કરી દે છે ત્યારે તેમાંથી વિકાસના નાના અંકુર ફૂટી નીકળે છે. સવિતાના કિરણો તેને શક્તિ આપે છે, પવનની શીતળતા તેને પ્યાર કરે છે, વાદળ તેનું અભિસિંચન કરે છે. સંપૂર્ણ પ્રકૃતિનો સહયોગ મળવા લાગે છે. બીજ નીચે બેસીને પોતાના મૂળ પોતાની આધાર ભૂમિમાં મજબૂત કરી લે છે. બહાર નીકળીને એક વિશાળ વૃક્ષના રૂપમાં ફેરવાતું જતું રહે છે. આવું વૃક્ષ જેના આશ્રયે સેંકડો જીવજંતુઓને પોષણ, પક્ષીઓને વિશ્રામ અને રાહદારીઓ તેની શીતળ સુખદ છંયામાં પોતાનો થાક ઉતારે છે. આટલું જ નહિ પરંતુ તેના સંપૂર્ણ જીવન દરમ્યાન કરોડો બીજોને પેદા કરવાનું ગૌરવ મળે છે. સમર્પણનું મહત્વ અનંત છે. બિંદુમાંથી સિંધુ અને લઘુમાંથી વિરાટ બનવાની પ્રક્રિયા આત્મસમર્પણના સાંચા અને ઢાંચામાં પરિપૂર્ણ થાય છે. આનાથી બીજો કોઈ સરળ માર્ગ નથી.

આદાન પ્રદાનના વ્યક્ત અને અવ્યક્ત બે જ રૂપ છે. એકનું નામ છે સહયોગ અને સહકારિતા અર્થાત્ કોઈ વ્યક્તિ, સંસ્થાના ઉદ્યોગ કાર્યમાં પોતાની પ્રાપ્ત ક્ષમતાઓને જોડે. આ ભાવના સાંસારિકતાના વિસ્તાર સુધી મર્યાદિત છે. એના બદલામાં ભૌતિક લાભ ભલે પદપ્રતિષ્ઠાના રૂપમાં કે ધન પ્રાપ્તિના રૂપમાં કે યશપ્રાપ્તિના રૂપમાં થાય છે. આ પ્રાપ્તિને સહકૃતૃત્વ જ કહી શકાય. આ સહયોગ સમાજની એક સુસંસ્કૃત પરંપરા અને સામુદાયિક વિકાસનો આધાર છે પરંતુ સમર્પણ એનાથી હજારો ગણી ઉચ્ચસ્તરની આધ્યાત્મિક સાધના છે. સહયોગ દ્વારા ભૌતિક પ્રગતિનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. પરમાર્થિક-પરોપકારી હેતુઓની પણ એક હદ સુધી શક્તિ સહાયતા મળી શકે છે પરંતુ મહાન કાર્ય, મોટા ઉદ્દેશ્યો અને સમર્પિત સેવાઓ સિવાય સંભવિત થતુ

નથી. શ્રેષ્ઠતા પ્રત્યે સમર્પણ આત્માની ક્ષમતાઓ અને સદ્ભાવનાઓને પ્રગટ કરીને વ્યક્તિ, સમુદાય અને સંસારની પ્રગતિનો માર્ગ નવજ્યોતિ અને શુભ લક્ષોની સફળતા અપાવે છે. આધ્યાત્મિક સાધનાઓ અથવા પરોપકારી સેવાઓ તો સમર્પણના અભાવમાં વિકસતી નથી.

ઉત્કૃષ્ટતા અને શ્રેષ્ઠતા પ્રત્યે શ્રદ્ધાયુક્ત સમર્પણ એક ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ભાવના છે જે કોઈપણ ક્ષેત્ર માટે અવિરત શક્તિ સંચારની પ્રેરણા બનીને કામ કરે છે. પ્રભુ સમર્પિત વ્યક્તિના પ્રત્યેક ચિંતન અને કાર્યને એક જ દિશામાં નિયોજિત રહેવાથી ખૂબજ પ્રખર અને ગતિશીલ બને છે. આટલું જ નહિ પણ તેની સાથે પવિત્રતાની સેવા ભાવના જોડાયેલ હોય છે જે ભૌતિક વાસનાઓમાં ડૂબતી બચાવે છે.

સને ૧૮૫૭ના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામનો એક મહત્વનો પ્રસંગ તાત્યા ટોપેના જીવન સાથે સંબંધિત છે. અજીજાનુ નામની એક નૃત્યાંગના સેનાપતિ તાત્યા ટોપે પ્રત્યે આસક્ત થઈ ગઈ. તેણીએ તાત્યાનું મન જીતવા માટે આકર્ષણોની જાળ બિલાવી દીધી. તેઓએ તેણીના મનની વાત કળી લીધી. તેઓએ એક દિવસ અજીજાનને કહ્યું, “મારા જીવનનું એકજ ધ્યેય છે, અંગ્રેજોને ભારત દેશમાંથી ભગાડી મૂકવા. જો ખરેખર તું મને પ્યાર કરતી હોય તો મારા આ શ્રેષ્ઠ લક્ષમાં તારે સમર્પિત થવું પડશે.” અજીજાન તૈયાર થઈ ગઈ. પરંતુ સમર્પણ એટલી સરળ પ્રક્રિયા નથી કે એને એમ જ નિભાવી શકાય. અજીજાને પોતાની બધી મિલકત સ્વતંત્ર સંગ્રામમાં લગાવી દીધી. પોતાની જાતને ગુપ્તચર સેવાઓ માટે સમર્પિત કરી. અંગ્રેજોની છાવાણીઓમાં જવું અને ત્યાંનો અહેવાલ લાવવાનું જોખમકારક કાર્ય હતું જે અવિચલ નિષ્ઠાજ પૂર્ણ કરી શકે. અજીજાનને ભયકર મુશ્કેલીઓ તેમજ સંકેતોનો સામનો કરવો પડ્યો. પરંતુ તેણી ધ્યેય પ્રત્યે અવિચલ બની રહી. સમર્પણની પવિત્રતાએ એના હૃદયની વાસનાને પણ ઘોઈ નાખી.

સમર્પણથી વ્યક્તિની નિષ્ઠા ઓળખી શકાય છે. તેમાં પાર પડવાથી તેનું સમર્પણ સાર્થક બને છે. લોકનાયક જયપ્રકાશ નારાયણે પોતાના પુસ્તક “આત્મદાનિયોસે” માં સમર્પણની વ્યાખ્યાનીવિવેચના કરતી વેળાએ કહ્યું છે કે સમર્પણનો અર્થ છે “મન પોતાનું, વિચાર ઈષ્ટનો, હૃદય પોતાનું, ભાવના

ઈષ્ટની, આપા પોતાના, પરંતુ સમગ્ર રૂપે ઈષ્ટના” આ પરિભાષાનો અર્થ પોતાના અહંકારથી પૂરેપૂરો અવકાશ મેળવી લેવાનો છે. યોગ સાધનાઓમાં સિદ્ધિના ગુણોમાં આ સ્થિતિ અનિવાર્ય મનાઈ છે. આથી સમર્પણને આત્મકલ્યાણની સર્વશ્રેષ્ઠ સાધનાના રૂપમાં લેવી જોઈએ. મહારાષ્ટ્રના પ્રખ્યાત સંત જનાર્દન પંતના ચરણોમાં સમર્પિત થયા પછી એકનાથ લોકપ્રિય બની ગયા. માર્ગેટ એલિઝબેથ નોબલ વિવેકાનંદના ચરણોમાં પોતાના તુચ્છ અહંકાર જાહેર કરીને નિવેદિતા બની શકી. ભારતીય સ્વતંત્રતાનો સંગ્રામ લોહીનું એક પણ ટીપું પાડ્યા સિવાય જીતી શકાયો તેમાં લોક નેતાઓની સમર્પિત ભાવનાઓને શ્રેય (યશ) મળે છે. ત્યારે તેમાં કોઈને પણ કશી મહત્વાકાંક્ષા ન હતી, ન પૂર્વાગ્રહ હતો, ન સેવાના ફળની ઈચ્છા હતી કે ન યશની ઈચ્છા હતી. શિર ન્યૌછાવરની તમન્ના એટલે કે સાચા સમર્પણની ભાવનાનો જ્યાં ઉદય થશે ત્યાં ઉદ્દેશ્ય સાર્થક થતા જશે.

સમર્પણમાં આશાઓ કે મહેચ્છાઓને કોઈ સ્થાન નથી. પરોપકારી સાધનાઓમાં કે પોતાની જાતના મોક્ષ માટે સમર્પિત થવા માટે બધી જ ઈચ્છાઓનો નાશ કરવો પડે છે. માર્ગદર્શક કે ધ્યેયની પ્રામાણિકતા સિદ્ધ થઈ જાય તો પછી કાર્યક્ષેત્રમાં અનિચ્છનીયતાની કોઈ શક્યતા રહેતી નથી.

અંતઃકરણમાં કોઈ કપટ કે છીડું ન હોય એ પોતાની બૌદ્ધિક ક્ષમતાઓ, સક્રિયતા, પ્રગતિ એ બધું જ ધ્યેય પ્રત્યે સમર્પિત થવું એ જ સાચી સાધના છે. આ સૌભાગ્ય જે હેતુઓને માટે મળે છે તે ભલે પછી સાંસારિક હોય કે આધ્યાત્મિક હોય તેની સફળતાની અડધી મંજિલ તાત્કાલિક પૂર્ણ થઈ જાય છે. સાથેજ તે સમર્પિત આત્માને ઈશ્વરના સાનિધ્યનો એક એવો દિવ્ય લાભ તે સાધનાથી મળે છે કે જેના માટે યોગાભ્યાસ અને અનેક જન્મોની કઠિન અને લાંબી સાધના પૂરી કરવી પડે છે. સત્પ્રવૃત્તિઓ અને ઉચ્ચ આદર્શોને સમર્પિત જીવનનો અર્થ છે-પરમાત્માને સમર્પિત જીવન. એવા સાધકો માટે ભગવાન કૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે, “તું તારું મન અને બુદ્ધિ મારા ઈશ્વરીય હેતુની પૂર્તિમાં લગાવ. આ રીતે તું મારામાં જ નિવાસ કરીશ, મને જ પ્રાપ્ત કરીશ એમાં કોઈ શંકા નથી. સાચા સમર્પણની આ ફલશ્રુતિ છે.”

સૌથી વધુ લાભકર્તા વ્યવસાય

આજકાલ લોકચિંતનનો પ્રવાહ એ દિશામાં છે કે મનુષ્ય શરીર માત્ર છે અને તેના માટે જેટલી સુવિધાઓ કે સાધનો વધશે એટલો જ તે સુખી અને પ્રસન્ન રહેશે પરંતુ આ માન્યતા અલ્પઅંશે જ સાચી છે. એ ન ભૂલવું જોઈએ કે મનુષ્યની વાસ્તવિક સત્તા તેની ચેતનામાં સમાયેલ છે. તે શરીરથી પણ ભિન્ન છે જો જીવન તત્ત્વ શરીરથી અલગ થઈ જાય તો માત્ર એકલું શરીર સુખ સાધનોની માત્રા હોવા છતાંય કોઈ પણ પ્રકારની અનુભૂતિ કરી શકશે નહિ. એટલું જ નહિ, તે પોતાની સત્તાને પણ લાંબા સમય સુધી યથાવત્ રાખી શકશે નહિ. થોડી વારમાં તે સડવા અને ઓગળવા લાગશે. તે જીવજંતુઓનો ખોરાક બની જશે. આવી દશામાં સુખસાધનોનો લાભ તો તેને કેવી રીતે મળી શકશે ?

શરીરને જો સર્વસ્વ માની લેવામાં આવે તો પણ એકલી સુખ સુવિધાના સાધનો તેને સ્વસ્થ, સુખી અને સક્ષમ બનાવશે તે વાત પર વિશ્વાસ રાખી શકાય નહિ. અનુસરણ ચેતનાનું જ થાય છે. ચેતનાનું સ્તર ગભડી પડે તો સાધનોનું આધિપત્ય પણ કશાય કામમાં આવી શકે નહિ. મગજને ચેતનાનું કેન્દ્ર માનવામાં આવે છે. તેને જો કલોરોફોર્મ વગેરેની સહાયથી અચેતન બનાવી દેવામાં આવે તો શરીરને કોઈ પણ પ્રકારની અનુભૂતિ થઈ શકશે નહિ. મોટા ઓપરેશનથી શરીરના કોઈ અંગો-ઉપાંગોને કાપવામાં આવે તો પણ ખબર પડતી નથી. વધુ આગળ વધીને કહીએ તો મૃત્યુ થઈ જવાથી પણ શરીરને પોતાના અસ્તિત્વ હોવા કે ન હોવાનો પણ ખ્યાલ આવતો નથી. જ્યાં સુધી ચેતના છે ત્યાં સુધી જીવન છે.

ચેતનાને શરીરની સાથે ઓતપ્રોત થયેલી જોઈ શકાય છે પરંતુ એની સ્વતંત્ર સત્તા ખરેખર અલગ છે. એવું ન હોત તો શરીરનું યથાવત્ જળવાઈ રહેવાથી મૃત્યુ થવાનો કોઈ પ્રશ્ન ન ઉપસ્થિત થાત, શરીરના મરી જવા છતાંય ચેતનાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ

મરણોત્તર જીવનના રૂપમાં જોવા મળે છે. પુનર્જન્મના અસંખ્ય પુરાવાઓ પ્રાપ્ત થતા રહે છે. શરીર વિનાના ભૂતપ્રેત જેવા આત્માઓના અસ્તિત્વનું પ્રમાણ જોવા મળે છે. આથી બંનેની સત્તા એકબીજાથી અલગ જ માનવી પડે છે. જડ અને ચેતન મળીને જીવન બને છે. પંચ તત્ત્વોનું સંમિશ્રણ સ્થૂળ શરીરનું નિર્માણ કરે છે અને તેમાં અનુભૂતિ કરવાની શક્તિ ત્યાં સુધી કામ કરે છે જ્યાં સુધી જીવનનું અસ્તિત્વ બની રહે છે. પ્રત્યક્ષ જીવનને જડ અને ચેતનનું સંયુક્ત અસ્તિત્વ માનવામાં આવે તો કોઈ અતિશયોક્તિ નહીં ગણાય. બંનેનું હંમેશાં અલગ થવાથી સર્વસ્વ વિખરાઈ જાય છે. જેને થોડા સમય પહેલાં જીવિત કહેવામાં આવતું તે પ્રાણ નીકળી જવાથી સડવા લાગે છે. જીવન સાથેનો તેનો સંબંધ પણ પૂરો થઈ જાય છે. મૃત શરીરને જલદી ઠેકાણે પાડવાની ઉતાવળ કરવી પડે છે. એનાથી ઉલટું જો ચેતનાની સાથે સંબંધ જોડાયેલ હોય તો એમાં જન્મજન્માન્તરોનો કોઈને કોઈ રૂપે સંબંધ જોડાયેલો રહે છે. આ બધું શરીર અને ચેતનનું પ્રમાણ (સાબિતી) છે.

આ પ્રચલિત માન્યતાઓમાં શરીરને એકલું સમર્થ માનવાને કારણે એવું વિચારવામાં આવે છે કે શરીરની સુવિધાઓ જો છીનવાઈ જાય તો મનુષ્ય પ્રસન્ન રહી શકે છે તે માન્યતા ખોટી છે. જો મન કોઈ કારણને લીધે છિન્ન ભિન્ન સ્થિતિમાં આવે તો ભૂખ, ઊંઘ, અદેશ્ય થઈ જાય છે-અને સ્વજનથી છૂટા પડ્યા જેવું કષ્ટ એટલું દુઃખદાયક હોય છે કે તેને શરીર પીડાથી કોઈપણ પ્રકારે ઓછું કહી શકાતું નથી. અપમાન, નુકસાન, અસફળતા જેવા માનસિક કષ્ટ પણ એટલા ત્રાસદાયક હોય છે કે તેનાથી ખૂબ વધુ દુઃખી થઈને મનુષ્ય આત્મહત્યા પણ કરી બેસે છે. એનો અર્થ એ થયો કે મોટામાં મોટી સુવિધાઓ હોવા છતાંય ચેતનાની વ્યથા એટલી બધી દુઃખદાયક હોય છે કે તેની તુલનામાં શરીરને ગુમાવી દેવાનું પણ ઓછું લાગતું નથી.

પ્રસન્ન રહેવામાં અને સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે ફક્ત સુવિધા અને સાધનોથી જ કામ નહીં ચાલી શકે. એના માટે માનસિક પ્રસન્નતા પણ જોડાયેલી રહે તે જરૂરી છે. અહીં એ પણ વિચારણા યોગ્ય છે કે માત્ર સાધન જ શરીર અને ચેતના બંનેને સમાન રૂપે સુખી નહીં રાખે. એવા પ્રસંગ તો કોઈ કોઈ વાર જ આવે છે. જ્યારે એવો આત્માસ નથી થતો કે તેને કયા પ્રકારનું દુઃખ છે પણ મોટા ભાગે તેનાથી વિપરિત હોય છે. આત્મઘાત, અંતઃવ્યથા, અસંતોષ, ખેદ, ઉદ્વેગ વગેરેનું કારણ માનસિક હોય છે. દુઃખકર્મો અને દુઃખપ્રવૃત્તિઓનો પ્રભાવ જ એવો હોય છે કે જે અંતઃકરણને વિચલિત કરી દે છે. એનાથી ઉલટું એવું પણ હોય છે કે પરમાર્થ માટે કરેલો ત્યાગ અને શરીરને મદદ કરવી એટલું જ આનંદદાયક નીવડે છે કે તેના માટે ઉઠાવેલ પ્રત્યક્ષ નુકસાન કે દુઃખની અપેક્ષાએ વધુ આનંદ અને ઉલ્લાસ આપે છે.

ત્યાગી, તપસ્વી, સંત, મહામાનવ, દાની, પરોપકારી વગેરેને આર્થિક તેમજ શારીરિક દૈષ્ટિએ નુકસાન વેઠવું પડે છે. આમ છતાંયતેમની પ્રસન્નતા જેટલી ને તેટલી જ રહે છે અને તેની તુલનામાં પ્રત્યક્ષ નુકસાનને નગણ્ય ગણવામાં આવે છે. ઉપવાસ જેવા કોઈ કાર્યોમાં શરીરને જેટલું દુઃખ થાય છે તેના કરતાં તુલનામાં વધુ માનસિક સંતોષ મળે છે.

આ સ્ત્રીપુરુષના સંયોગથી ચાલનારી પ્રગતિનો સમય છે. કોઈ નાનો કે કોઈ મોટો બનીને રહે, કોઈ દુર્બળ કે કોઈ સશક્ત બનીને રહે, કોઈ તેના દબાણમાં બીજાને બાંધીને રાખે તો એનાથી કોઈ સુખી અને સંતોષી બની શકે નહિ. એકનું અપમાન બીજા ઉપર ગુસ્સો ઠાલવ્યા વગર રહેતું નથી. ભૂતકાળના દિવસોનો ઈતિહાસ એની સાબિતી છે. દબાયેલી નારી પાસેથી મરજીમુજબનું કામ ભલે કરાવી લેવામાં આવે પરંતુ તેની સાથે જ મલિનતા અને નફરતનો જન્મ થાય છે તેમજ પતન અને હારનો પણ. દબાયેલી વ્યક્તિની પ્રતિભા ક્ષીણ થાય છે અને ઉદાસ રહેવાવાળી વ્યક્તિ સહયોગ અને

સહાનુભૂતિપૂર્વક બીજાનું કામ કરી શકતી નથી. એવી દશામાં ઉત્પન્ન થયેલી ભિન્નતાની વચ્ચે રહેવાવાળો પોતાનું મનોબળ ઘટાડતો અને ગુમાવતો જાય છે, જે શરીરની દુર્બળતાથી પણ મોંઘુ છે. હળમાં એક બળદ શક્તિશાળી અને બીજો દુર્બળ જોડેલ હોય તો ફક્ત દુર્બળને જ શક્તિથી વધુ ભાર સહન કરવો પડતો નથી એ શક્તિશાળીને એ સંજોગોમાં વધુ ભાર ઉપાડવો પડે છે. અસંતુષ્ટ દંપતી જીવન પણ આ રીતે ભારદાયક બની રહે છે અને તેમની વચ્ચે ભાગીદારીપૂર્વક જોડાયેલી સદ્ભાવના પણ ફળીભૂત થતી નથી. એમાં પુરુષનો અહંકાર મુખ્ય કારણરૂપ બને છે. બીજું આ અનીતિકારક તથ્ય પણ જોડાયેલ છે કે વિરોધ ન કરનાર દુર્બળનું અધિક શોષણ શા માટે કરવામાં ન આવે ? આ સ્થિતિ બે પક્ષો માટે દુઃખદાયક અને નુકસાન કરનારી છે. આ પ્રકારનો વ્યવહાર થવાથી મોટા ભાગના દંપતિઓ તે આનંદ અને ઉત્કર્ષથી બાકાત રહે છે જે પરસ્પરના સ્નેહ અને સહયોગથી સરળતાથી મેળવી શકાય છે.

શોષણની પ્રવૃત્તિ અપનાવીને કોઈ બીજા પાસેથી પ્રત્યક્ષ રીતે કોઈ લાભ ભલે લે પરંતુ દુર્ભાવ અને અસંયમ વધવાથી એવો મલિન ભાવ ઉદ્ભવે છે કે જેનાથી નુકસાન વેઠનાર તો દુઃખી રહે જ છે અને જેણે ઈચ્છા વિરુદ્ધ કોઈ પણ પ્રકારે શોષણ કે દોહન કર્યું છે તે પણ સુખી રહી શકતો નથી. દંપતિ વચ્ચે જે સદ્ભાવના અને સહયોગની આશા રાખવામાં આવે છે તે ન્યાયયુક્ત વર્તન કર્યા સિવાય પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. મુશ્કેલીથી ઉઠાવેલો લાભ અંતે તો નુકસાનથી પણ વધુ મોંઘો પડે છે. પરંતુ તેના સિવાય લાભ મળી શકતો નથી. ઉદાસી મનથી આપેલો સહયોગ જોવા જઈએ તો ઉદાસી મન રહેવાથી અસહયોગથી પણ ભારે પડે છે. જો કોઈને દબાવી સતાવીને કોઈ પણ પ્રકારે કામ કરાવ્યું હોય તો તેની પાસેથી કોઈ લાભની આશા રાખી શકાય નહિ.

આ સંદર્ભમાં સહયોગ મેળવનારની જવાબદારી વિશેષ છે. તેણે પોતાની વિશિષ્ટ સદ્ભાવનાનો

પરિચય કરાવવો પડે છે. સદ્ભાવ વાવવાથી સહકારનું બીજ ઉગે છે. આ કાર્ય બળપૂર્વક સત્તાવીને કે દબાવીને પૂરું કરાવી શકાતું નથી. પહેલાં બીજ વાવવું પડે છે ત્યારબાદ તેને કાપવા-લણવાનો અવસર મળે છે. નિષ્કૃસ્તાનું વર્તન કરીને અને પોતાની મરજીને પ્રાથમિકતા આપીને કોઈ પણ પ્રકારના દમન ઉપર આધારિત શ્રમ કરાવી શકાય છે પરંતુ જ્યારે તે નિષ્કૃસ્તામાં અનાચારના વર્તનની ગંધ આવે છે ત્યારે સાહજિક રીતે વિરોધ જેવી પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે કોઈની પાસેથી કંઈ પણ કરાવી લેવાથી પોતાના અહંકારનું પ્રદર્શન તો કરી શકાય છે અને લોકોને ગુંગળાવી, આતંકિત પણ કરી શકાય છે. પરંતુ તે સ્થિતિ તેમાં બની શકતી નથી જેમાં શ્રદ્ધા સાથે સેવા-સહાયતાની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

સહયોગ અને શોષણનું પ્રતિક્ષણ જેને મળવાનું જ્ઞાન છે તેણે દૂરદર્શિતા અને સમજદારીની નીતિ અપનાવવી જોઈએ. સેવા, સદ્ભાવના અને સહકારની પોતાના તરફથી વિશેષ સહાય પ્રદાન કર્યા બાદ એ આશા રાખવી જોઈએ કે બદલામાં સેવા, સદ્ભાવના અને સહકાર “વાવો અને લણો” ના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પાછો મળે. આ સંદર્ભમાં જે પહેલ કરે છે, આગળ રહે છે, તે પોતાની મોટાઈનો પરિચય આપે છે અને તેના બદલામાં એવો જ સહયોગ પ્રાપ્ત કરે છે. આવો સહયોગ ભયભીત અને આતંકિત કરનારને કદી પ્રાપ્ત થતો નથી. આ સંબંધમાં શક્તિશાળી ગણાતો પક્ષ પોતે શરૂઆત કરે અને સેવાના બદલે સહકારની અપેક્ષા રાખે તો તે સારું ગણાય. સારું તો એ છે કે પોતાના કર્તવ્ય પાલનમાં અગ્રેસર થવાય અને સાથીદારો કોઈ પણ પ્રકારની ફરિયાદ કરવાનો પ્રસંગ ન મેળવી શકે.

મૈત્રી સૌથી મોટી પ્રાપ્તિ છે. જડ પદાર્થોને મેળવીને મનુષ્ય પ્રસન્નતા અને સબળતાનો અનુભવ કરે છે. છતાંય ચેતન પક્ષની સર્વોત્તમ ભેટ મિત્રતાના રૂપમાં પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો સમજવું જોઈએ કે તેણે ખૂબ જ કિંમતી અને મહત્વપૂર્ણ લાભ મેળવી

લીધો છે. સંસારમાં વધુ સુખી તેને માનવામાં આવે છે કે જેના સાચા મિત્રોની સંખ્યા વધુ હોય છે. દુઃશ્મનાવટ તો મનુષ્યના દુર્વ્યવહારના બદલામાં ખરીદી શકાય છે. પોતાના તરફથી વર્તવામાં આવેલી અસહિષ્ણુતા તેમજ ઉપેક્ષા તો કોઈને પણ પોતાનાથી પારકો બનાવી શકે છે. એનાથી હાથોહાથ ભલે લાભ કે નુકસાનનો અનુભવ ન થાય પરંતુ મનમાં પડેલી તિરાડ થોડા જ દિવસમાં તેનું પ્રતિક્ષણ સામે આવીને ઉભું રહે છે. આનાથી સહેજે ખાતરી થાય છે કે અસહિષ્ણુતા, અન્યમનસ્કતા, નિષ્કૃસ્તા, ઉદ્વેગ જેવા વર્તનને કારણે કોઈને દુઃખી કરવાથી અંતે તો કોઈને કોઈ દિવસ વધુ નુકસાન ઉઠાવવું પડે છે.

આ તો લોકાચારનો પ્રસંગ થયો. કોઈનું હૃદય જીતી લેવું અને તેના મનમાં સ્થાન મેળવી લેવું કેટલું લાભદાયક છે તેની ખબર ત્યારે પડે છે જ્યારે ક્રિયાની પ્રતિક્રિયા સામે આવે છે. આ દૃષ્ટિથી મિત્રતા સૌથી વધુ લાભદાયક સિદ્ધ થાય છે. સદ્ભાવનાઓનું આદાનપ્રદાન એટલું વધુ સુખદ છે કે જેની તુલનામાં અન્ય કોઈ લાભની આશા રાખી શકાય નહિ. સદ્ વ્યવહાર અપનાવીને સેવા સહાયતા માટેનો પ્રસંગ શોધતા રહેવો અને જ્યારે તે મળે ત્યારે તેને પરિપૂર્ણ કર્યા સિવાય ચૂકવું નહિ. એવી નીતિ છે કે અનેક લાભો જોડે ફલિત થવાવાળી સદ્ભાવના છે જેની તુલનામાં કદાચ કંઈક જ મેળવી શકાય.

સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસના બે શિષ્યોમાં વિવાદ જાગ્યો કે તે બેમાંથી મહાન કોણ છે. અંતે બંને સ્વામીજીની પાસે ગયા સ્વામીજીએ ઉત્તર આપ્યો કે બસ આટલી જ વાત છે. આનો ઉકેલ તો ઘણો સરળ છે. તમારામાંથી જે બીજાને મોટો સમજે તે મહાન છે.” હવે તો વિવાદનું સ્વરૂપ જ બદલાઈ ગયું. બંને એકબીજાને તું મહાન છે, તું મહાન છે, તેમ કહેવા લાગ્યા.

પરિવર્તનની મહાવેળામાં પોતાની ભાગીદારી નક્કી કરો

મહત્વપૂર્ણ પરિવર્તન, ઘટનાઓ, ક્રાન્તિઓ અચાનક થતી જોવા મળે છે પરંતુ ગંભીરતાપૂર્વક તથ્યોનું અવલોકન કરવાથી એક જ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે આ પરિવર્તન પાછળ કોને ખબર ક્યારથી આ પરિસ્થિતિઓ બની રહી હતી તેમજ સંભાવનાઓની જાળ આપમેળે ફૂટવા માટેના તાણા-વાણા વણાઈ રહ્યા હતા. હા, વિશાળ દૈષ્ટિકોણથી આપણી આંખોને આ બધા પરિવર્તન ચમત્કારથી થતા પ્રતીત અવશ્ય થાય છે, પણ લાગતું નથી કે આ ઉથલ-પાથલ લાંબા સમયથી નિર્મિત પરિસ્થિતિઓનું ફળ છે. ખબર ત્યારે પડે છે જ્યારે બધી ઘટનાઓ બની જાય છે, તે સમયે ફક્ત પસ્તાવો જ પ્રાપ્ત થાય છે અને ચિન્તનની ઘટમાળાનો આરંભ થઈ જાય છે કે કાશ ! આપણે પણ દૂરદર્શી વિવેકશીલતા અપનાવતા હોત અને સંભાવનાઓ જોતાં પોતાના કાર્યોમાં પરિવર્તન પહેલેથી જ કર્યું હોત તો મહત્વપૂર્ણ શ્રેય-સૌભાગ્યથી વંચિત પણ ન હોત અને દુઃખદ સંભાવનાઓથી બચવાનો રસ્તો મળી ગયો હોત.

મહાપુરુષ, મહામાનવ, દેવમાનવ, અવતારી, સંત, સુધારક, શહીદ તે પરિસ્થિતિઓને પહેલેથી ઓળખી સુખદ સંભાવનાઓ લાવવા માટે પ્રબળ પુરુષાર્થમાં જોડાઈ જાય છે અને વિપરિત પરિસ્થિતિઓ તરફ સચેત થઈ જાય છે. મનુષ્યના જન્મથી લઈને મૃત્યુ સુધી, તેમજ પૃથ્વીની મહત્વપૂર્ણ ઉથલ-પાથલથી લઈને બ્રહ્માંડીય વિસ્ફોટો સુધી આ એક તથ્ય ઉઠીને આગળ આવે છે કે પરિવર્તન લાંબા સમયથી ચાલતી પ્રક્રિયાનું પરિણામ છે. કોઈ આકસ્મિક પ્રતિક્રિયાથી પરિણમેલું નથી.

માના ગર્ભમાં પ્રસૂતિ સમયે થતી પીડા તેમજ નવસર્જનના પરિવર્તનો જોઈને નાના બાળકો તથા ઓછી બુદ્ધિના લોકો એજ વિચારે છે કે કાલ સુધી તો મા સ્વસ્થ હતી, આજે અચાનક શું થઈ ગયું ? આ પરિવર્તન તેને વિચિત્ર લાગે છે અને તેના માટે

તે ફક્ત કુતુહલ જ હોય છે. પરંતુ તેને સંબંધિત વ્યક્તિ તથા ડૉક્ટર જાણે છે કે આ પરિવર્તન તો સમગ્ર અને સહજ પ્રક્રિયાનું જ એક અંગ છે, જેની સંભાવનાઓ નવ માસ પહેલાં બની ગઈ હતી અને તે ગર્ભમાં બાળકનું બીજારોપણ થઈ ગયું હતું જે ચેતન બિંદુને ખેંચી લઈ આવે.

આધિ-વ્યાધિઓ વિશે ચરક, સુશ્રુત, ધન્વન્તરિ, વગેરે પંડિતોએ એક જ વાત સ્પષ્ટ કરી છે કે જે બિમારિયો આપમેળે થતી જોવા મળે છે, જેને દબાવવા એલોપેથિક ચિકિત્સક, લાલ-પીળી ગોળીઓ તેમજ કેપ્સૂલ આપે છે અને બદલામાં રોગને જતો જુએ છે. સામાન્ય માણસો આ રોગો વિશે વિચારે છે કે આ ગડબડ તો કાલે જ થઈ, પરંતુ ઉપરોક્ત શોધકોએ બતાવ્યું છે કે વિશાળ આકાર ધારણ કરવાવાળા રોગોનો સંગ્રહ લાંબા સમયથી ચાલ્યા આવતા અસંચમનું જ દુષ્પરિણામ છે. તેને ઠીક કરવા માટે ચિકિત્સકો વ્યવસ્થાથી લઈને લાંબા સમય સુધી સંચમશીલતા અપનાવવાની પણ સલાહ તેમણે આપી અંગેકહ્યું કે ત્યારે જ રોગથી મુક્તિ સંભવ થશે. મનુષ્ય આજ રીતિ-નીતિને અપનાવીને પોતાના સ્વાસ્થ્યને અતૂટ રાખી પણ શકે છે.

દાંત સડવાની ઘટના અચાનક એક જ દિવસમાં પ્રકાશમાં આવે છે પરંતુ આના માટે ચિકિત્સકોએ લાંબા સમયથી ચાલી આવતી ચટોરેપન તેમજ ખાંડથી બનેલ પદાર્થોનો બાળપણથી ઉપયોગ અને ઈન્દ્રિય લોલુપતા અપનાવવાથી જીવનશક્તિ ઘટવાનું મુખ્ય કારણ બતાવ્યું છે. વર્ષા, આંધી, ચક્રવાત, જ્વાળામુખી, ભૂકંપ જેવી અચાનક બનતી ઘટનાઓ વિશે સંબંધિત વૈજ્ઞાનિકો એ એકજ તથ્ય સ્પષ્ટ કર્યું છે કે ઘટનાઓ ભલે ક્ષણવારમાં જ બની જાય છે પણ તેનો અર્થ એ નથી કે આ બધા અમુક સમયની પરિસ્થિતિઓનું પરિણામ છે. પરંતુ પ્રકૃતિમાં આ પગલું ઘણા સમય પહેલાં ભરાઈ ચૂક્યું હોય છે.

વરસાદના પહેલાં ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ખુબ જ તાપ પડેલો હોય છે, જેમાં વરસાદી હવા પ્યાસ બુજાવવા માટે નીકળે છે અને ઘનઘોર વરસાદ લાવે છે. આંધી અને ચક્રવાત વખતે ક્ષણભરમાં તણખલા, પાંદડાં તેમજ રજકણને આકાશમાં ઉડતા જોઈએ છીએ. આ તીવ્ર પ્રકૃતિગત અસંતુલન થવાનું કારણ તે ક્ષેત્રમાં ઓછું દબાણ બનવાનું હોય છે, જેને પૂરું કરવા માટે બધી દિશાઓમાંથી હવાના તીવ્ર મોજાઓ ચાલે છે. જવાળામુખી તેમજ ભૂકંપ માટે પૃથ્વી નીચે ગેસના વંટોળ વરસાદની માફક ઉભરાતા-ધુમરાતા રહે છે, તેમજ ચમત્કાર દેખાડવા, ઘરતીને હલાવવા અને ભેદીને બહાર આવવા માટે આતુર રહે છે. આ ઘટનાઓ થોડી ક્ષણોની જ હોય છે. આમાં કરોડો રૂપિયાની સંપત્તિ થોડી મિનિટોમાં જ નષ્ટ થઈ જાય છે, પણ આવી પરિસ્થિતિઓ કેટલાય વર્ષોથી નિર્મિત થતી રહેતી હોય છે.

વૈજ્ઞાનિકો, વિદ્વાનો, વિદ્યાર્થીઓ તેમજ પંડિતો વિશે પણ તથ્ય આવું જ કંઈક છે. ન્યૂટનના ગુરુત્વાકર્ષણના સિદ્ધાંતની શોધ, જેમ્સવર્ટ દ્વારા વરાળનું એન્જિન બનાવવું, જગદીશચંદ્ર બોઝ દ્વારા ઝડપાનમાં જીવન હોવાનો સંકેત, ગ્રેહામબેલ દ્વારા ટેલિફોની શોધ, ફેરાડે દ્વારા વિજળી શક્તિનું ઉત્પાદન, આર્કમિડિઝ દ્વારા શોધાયેલ ઉત્ક્રાંતિ સિદ્ધાંત, કોપરનિકસનું પૃથ્વી ઉપર ભ્રમણ, તેમજ સૂર્યસ્થિર છે તે વાત, આ બધી મહત્વપૂર્ણ શોધો એક જ દિવસે થઈ પરંતુ આ વૈજ્ઞાનિકોના જીવન જોતાં સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે આના માટે તેમને જીવનપર્યન્ત તત્પરતા તેમજ તન્મયતાપૂર્વક એકજ દિશામાં જોડાઈ રહેવું પડ્યું ત્યારે આ મહત્વપૂર્ણ ઉપલબ્ધિઓ હાથ લાગી. ડૂબકી મારનારની માફક મણિ-મુક્તક મેળવવા નિરંતર ડૂબકીઓ લગાવતો રહે અને કોઈ નિશ્ચિત દિવસે સફળતા મળવાથી એતો ન કહી શકાય કે આ ઉપલબ્ધિ તે એકજ દિવસમાં મળી. તે તો તેના લાંબા સમયથી ચાલતા પ્રબળ પુરુષાર્થ, અદમ્ય સાહસ તેમજ ચીવટનું ફળ હતું.

વિદ્યાર્થીને પરીક્ષાના ગુણ એક જ દિવસમાં

મળી જાય છે. પરંતુ તેના માટે તેને આખા વર્ષ સુધી પોતાની સમગ્ર ઈચ્છાઓ તરફથી ધ્યાનને હટાવી અભ્યાસમાં એકાગ્રતાપૂર્વક જોડાઈ રહેવું પડે છે. રામાયણ, મહાભારત, ઉપનિષદ્ જેવા ઋષિ સાહિત્ય તેમજ કૈવટ દ્વારા લખાયેલ ભામતી, ચરક સંહિતા જેવા ગ્રંથો પ્રકાશમાં તો એક જ દિવસે આવ્યા. પરંતુ તેના માટે રચનાકારોને કેટલો બધો પરિશ્રમ કરવો પડ્યો હશે ? કાર્લમાર્ક્સ દ્વારા 'દાસ કેપિટલ' તેમના જીવન પર્યંતના શિક્ષણનો સાર હતો. 'ટૉમ કાકાની કુટિયા' લખવાવાળી હૈરિયટસ્ટો ના મન-મગજમાં બાળપણથી જ દાસ પ્રથા બંધ કરવાવાળા ક્રાન્તિકારી વિચાર જ ઉભરાઈ રહ્યા હતા. આ ઘટનાઓ બતાવે છે કે પરિવર્તન તો ક્ષણમાં જ દેખાય છે પણ તેની પાછળ માનવીય પુરુષાર્થ, પ્રકૃતિગત વ્યવસ્થા તેમજ સમાજની પરિસ્થિતિઓ ના જાણે ક્યારનીય તેની પાછળ કામ કરતી રહે છે, ત્યારે અચાનક આ પરિવર્તન એક દિવસ સંભવી શકે છે જેને સામાન્ય રીતે ચમત્કાર કહેવામાં આવે છે.

આ દિવસોમાં જગતભરમાં થઈ રહેલ ઘટનાઓ વિશે પણ એવું માનવું અને સમજવું જોઈએ કે જે કંઈ વર્તમાનમાં ફલિત થઈ રહ્યું છે તે લાંબા સમયથી ચાલતી પ્રક્રિયાનું પરિણામ છે. આવા અવસર લાખો વર્ષમાં ક્યારેક જ ઊભા થાય છે જ્યારે સંપૂર્ણ વિશ્વ નો સમૂળગો કાયા-કલ્પ થતો જોવા મળે. જ્યારે જ્યારે આવા અવસર ઉપલબ્ધ થયા છે ત્યારે ત્યારે તેમાં ભગવાનનો પ્રત્યક્ષ હાથ હોવાનું અભૂતપૂર્વ દૃશ્ય ઉભું થયું અને તેમાં ભાગીદારી કરવાવાળાઓને અનુદાન-વરદાનથી સભર થતા જોયા છે. આજનો સમય પણ એવો જ અપૂર્વ છે જેમાં ચારે દિશાએ ઈશ્વરની દબલગીરી હસ્તગત થયેલી જોવા મળે છે. આપણે આમાં ભાગીદારી નિભાવી તેવું જ શ્રેય (મોભો)-સન્માન પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ જેવું ક્યારેક હનુમાન, અંગદ, નલ-નીલે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ક્યારેક એવું ન થાય કે આ સોનેરી અવસરને આપણે ચૂકી જઈએ અને જીવનપર્યન્ત પસ્તાતા રહીએ.

ફરવું એક અભિ સરળ વ્યાયામ

પ્રભાત સમયે ફરવા જવું તે અમૃતપાન કે ઉષાપાનનું પ્રતીક ગણાય છે કારણ કે તંદુરસ્તી માટે એના સિવાય સરળ અને ઉપયોગી વ્યાયામ બીજો કોઈ નથી. પ્રાણશક્તિની વૃદ્ધિ અને શરીરના જીર્ણ અને ઘસાયેલા કોષોને નવજીવન આપનાર આ સર્વોત્તમ પ્રક્રિયા છે. પ્રભાત સમયે ફરવાથી પ્રાણવાયુ મળે છે. એનાથી શરીરને નવી તાજગી મળે છે અને મનની પ્રસન્નતા વધે છે.

ગાંધીજીએ “આરોગ્ય સાધન” નામના પુસ્તકમાં ફરવા સંબંધી લખ્યું છે કે પરિવારના પ્રત્યેક સભ્યએ નિયમિત ફરવા જવું જોઈએ. આ માટે સૂર્યોદય પહેલાંનો સમય સૌથી વધુ યોગ્ય ગણાય છે. સૂર્યોદય પછીનો અડધા કલાકના સમયનો લાભ લઈ શકાય છે, પરંતુ સૂર્યોદય પહેલાંનો સમય સર્વોત્તમ અને શ્રેષ્ઠ છે. સાંજના સમયે ફરવા માટે જવું હોય તો ભોજન પહેલાંનો સમય યોગ્ય ગણાય છે.

ફરવા સંબંધી તત્ત્વજ્ઞાની થૌરોએ કહ્યું છે કે કામનું બહાનું કાઢી ફરવા જવાની ઉપેક્ષા ન કરવી. વિશેષ કરીને લેખકો અને ચિંતકોનો પોતાનો અનુભવ છે કે નિયમિત ફરવા જવાથી પોતે તે વેળા સર્વોત્તમ લેખન કરવા શક્તિમાન બન્યા છે. માનસિક તાણ અથવા ચિંતાની પળોમાં ફરવા જવાનું અટકાવવું નહીં કારણકે ફરવાથી શુદ્ધ વાતાવરણની તાજગી મળે છે અને એથી વિચારોમાં રચનાત્મક પરિવર્તન થાય છે અને આશાવાદી વિચારોની હારમાળાનું સર્જન થાય છે.

પ્રકૃતિપ્રેમી “સ્ટીવન્સન”નું માનવું છે કે પગપાળા ચાલવું શરીર અને મન માટે અત્યંત ફાયદાકારક છે. લુઈ કેમરનો પોતાનો અનુભવ-છે કે જેની તંદુરસ્તી સતત બગડતી જતી હોય અને હંમેશાં દવા લેવા છતાંય લાભનું કોઈ ચિહ્ન ન જણાતું હોય, તો એવા સમયે પ્રભાત અને સાયંકાળે ફરવાનો લાભ લેવો હિતાવહ છે.

ફરવું એટલા માટે ફાયદાકારક છે કે એનાથી શરીરના બધા અંગોને વ્યાયામ મળે છે. સમગ્ર શરીરની કાર્યવાહી સૂચ્ય રૂપે થાય છે. ફરવાથી

ફેફસાં શુદ્ધ બને છે અને ખોરાક સારી રીતે પચવા લાગે છે. વધુમાં અંતઃસ્ત્રાવી ગ્રંથિઓ શરીર માટે વધુ માત્રામાં રક્તકણો પેદા કરે છે અને તેનાથી પ્રતિરોધક શક્તિ પેદા થાય છે. પ્રો. એન્સ્ટેકેમનો અભિપ્રાય છે કે તંદુરસ્તીને ટકાવી રાખવા માટે ફરવાનો વ્યાયામ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. દરરોજ ખુલ્લી હવામાં ફરવાથી શરીરના બધાં અંગો તંદુરસ્ત રહે છે અને ચામડીની ચિકાશ વધે છે. ફરવાની વેળાએ ખોટી ચિંતાઓ અને માનસિક તણાવથી મુક્ત રહેવું.

ફરવા માટે ઓછામાં ઓછું બે ત્રણ કિલોમીટર ચાલવું અને તે વેળા ખૂબ ઝડપથી કે મંદ ગતિએ ન ચાલવું. માથા પરથી પરસેવો છૂટે ત્યાં સુધી ઓછામાં ઓછું ચાલવું. સ્ત્રીઓ અને બાળકોને ઘણુંખરું સમય નહીં મળવાથી તેમને સાથે લઈ જઈને ફરવા જવું તે સમગ્ર કુટુંબની તંદુરસ્તીને માટે મહત્ત્વપૂર્ણ બને છે. આ કાર્ય માટે લગાડેલ સમય નકામો જતો નથી.

ફરવાનાં સમયમાં શિસ્ત તથા નિયમિતતાનું હંમેશાં ધ્યાન રાખવું જોઈએ. અમેરિકાના રાષ્ટ્રપતિ લિંકન પ્રભાતના સમયે ફરવાનું ધ્યાન રાખતા હતા. તેઓ સમયપાલનની બાબતમાં એટલા ચુસ્ત હતા કે તેમના પગલાંનો અવાજ સાંભળી લોકો ઘડિયાળનો સમય મિલાવતા હતા. કોઈ અન્યની ઘડિયાળ સુસ્ત કે બંધ રહી શકે, પરંતુ લિંકન ફરવાનું ચૂકતા નહીં.

મોટી ઉંમરના લોકો માટે ભારે મહેનતવાળી કસરત કરવાનું, દોડવાનું કે તરવાનું સંભવિત ન થઈ શકે, પરંતુ તેઓ માટે ફરવું સુગમ અને સરળ વ્યાયામ છે. જે વ્યક્તિને હૃદયરોગની બીમારી થઈ ગઈ હોય તેને ડોક્ટર ધીમી ગતિથી ફરવાની સલાહ આપે છે. વિશ્વવિખ્યાત હૃદયરોગ નિષ્ણાત ડોક્ટર પોલ ડડલેવા ઈટે પ્રભાતકાળે ફરવાની ભલામણ કરેલ છે. જેમને કોઈપણ પ્રકારનો રોગ થયો નથી તેવા લોકો નિયમિત ફરવા જઈને ફરવાના વ્યાયામનો લાભ લઈ શકે છે, એ સત્ય સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

નવયુગનું આગમન સુનિશ્ચિત

દસ વર્ષની ઉંમરની એક નાની છોકરી આંગણમાં રમતગમતમાં મગ્ન હતી અને માતા પોતાના ઘરકામમાં વ્યસ્ત હતી. અચાનક તે છોકરી દોડતી બૂમ પાડતી “મા ઓ મા” કહેતી માની પાસે દોડી આવી અને કહેવા લાગી, “મા, જો મારી પીઠ ઉપર ચાકુના નિર્દયતાપૂર્વક કરેલા ઘાના નિશાન છે અને હે મા ! હું ઘરની પાછળ રહેલી ઝડીમાં જમીનમાં છું.”

મા ચોંકી ઊઠી કે તેની પુત્રીને શું થઈ ગયું, પરંતુ તે છોકરી સતત ચીસો પાડતી હતી અને તેના શરીર ઉપર ઘાની નિશાનીઓ પણ હતી. ત્યાર પછી જ્યારે ઝડીમાં શોધખોળ કરી તો એક વ્યક્તિની લાશ મળી. પોલીસ દ્વારા શોધખોળ કરતાં બે હત્યારાઓનો પત્તો લાગ્યો. લોકોને આશ્ચર્ય થયું કે આ વાતની ખબર આ છોકરીને કેવી રીતે પડી ? આ છોકરી અન્ય કોઈ નહિ પરંતુ અમેરિકાના ભૂતપૂર્વ ચલચિત્રોની નાયિકા અને હાલમાં ભવિષ્યવેત્તાના રૂપમાં રાષ્ટ્રીય પ્રખ્યાતિ મેળવનાર કેબ્રીના કિન્કેડ જ છે. તેણીએ અમેરિકાની મહત્વની વ્યક્તિઓ ફરેલ ફેકેટ, ક્લાઈન્ટ વૉકર અને લિન્ડા જે જૉર્જના સંદર્ભમાં જે કંઈ કહ્યું તે તદ્દન અક્ષરશઃ સાચું પડતું ગયું. તેણીએ ૨૧ હત્યારાઓની શોધને અને તેમના વિષેની સત્યતાનો પત્તો લગાવવામાં પોલીસ અધિકારીઓને પણ કેટલાય પ્રસંગો પર મદદ કરી હતી અને ૪૨ ખોવાયેલા લોકોને પણ શોધી કાઢ્યા હતા. આ તો કેબ્રીનાના અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની નાની સરખી ઝલક હતી. રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતર રાષ્ટ્રીય ધાર્મિક અને નૈતિક મૂલ્યોના પરિવર્તનને સંબંધિત જે પ્રસંગોના વિષે તેણીએ જેવું બતાવ્યું હતું તે બધું અક્ષરશઃ બનતું ગયું હતું.

જ્યારે તેણીએ સને ૧૯૭૪માં રાષ્ટ્રપતિ રિચાર્ડ નિક્સનને સપ્ટેમ્બર પહેલાં “વાઈટ હાઉસ” માંથી નીકળી જવાની વાત કરી ત્યારે લોકોએ તેણીની મશકરી કરી અને તેને પોકળ વાત જ માની લીધી.

કારણ કે પરિસ્થિતિ રિચાર્ડ નિક્સનના પક્ષે હતી, પરંતુ ૮મી ઑગસ્ટે જ્યારે નિક્સને ટેલીવિઝન ઉપર પોતાના રાજીનામા વિષે ભાષણ આપવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે લોકો કિંકેડને સાચી માનવા લાગ્યા.

તેણીએ રાષ્ટ્રપતિ ફોર્ડ વિષે કહ્યું હતું કે તેમના ઉપર એક જીવલેણ હુમલો થશે પરંતુ તેઓ સુરક્ષિત બચી જશે. પેપરમાં છપાયેલી આ ઘટનાને લોકોએ જ્યારે ૧૯૭૫માં વાંચી ત્યારે કિંકેડ ઉપર વિશ્વાસ બેઠો.

૧૮મી નવેમ્બર ૧૯૭૪ના રોજ તેણીએ એક ખબરપત્રીને બતાવ્યું કે, “કેરોલીન કેનેડી આતંકવાદી ઘટનામાં માર્યા જશે અને તેમની સાથે રહેનારી તેમની પુત્રી બચી જશે.” લગભગ ૧૧ માસ પછી ૨૩ ઓક્ટોબર ૧૯૭૫ના રોજ બૉમ્બ વિસ્ફોટમાં તેમનું મૃત્યું થઈ ગયું અને કેબ્રીનાની ભવિષ્યવાણી સાચી સાબિત થઈ.

ઉપરોક્ત ઘટનાઓના સંબંધમાં કેબ્રીના કહેતી હતી કે “ જ્યારે હું સૂઈ જાઉં છું ત્યારે મને ભવિષ્યમાં બનનાર દેશ્યો દેખાય છે અને હું અનુભવું છું કે આ બધા દેશ્યો પોતે જ આવી રહ્યાં છે.” તેણીએ ૧૯૭૯ થી ૨૦૦૦ ની વચ્ચે થનાર ક્રાંતિકારી પરિવર્તનોને પણ સ્પષ્ટ કર્યાં છે જેનો ઉલ્લેખ ડેવિડવાલા કિન્સી એટલે ઈરલિંગ વેલ્સે “ધી પીપલ્સ એલમેનેક”માં વિસ્તારપૂર્વક ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પ્રમાણે

(૧) સમગ્ર વિશ્વ આર્થિક દૃષ્ટિએ એક રાષ્ટ્ર કહેવાશે અને નાણાં વિનિમય માટે વિશ્વ ચલણી નાણાંની વ્યવસ્થા થશે. બધા દેશો તેનો સ્વીકાર કરશે.

(૨) મનોવિજ્ઞાનનો ઉપયોગ ગુપ્તચરવિભાગમાં વિશાળ પાયા ઉપર થશે અને અતીન્દ્રિય ક્ષમતા ધરાવતી વ્યક્તિઓને લીધે તેમને પ્રામાણિકતા પણ મળતી રહેશે. ન્યાયાલયમાં પણ તેમની વાતો સ્વીકારશે.

(૩) મુખ્ય બળતણના રૂપમાં સૂર્યમાંથી નીકળનારાં કિરણોનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. આ જ ઉર્જાનો સ્ત્રોત બનશે.

(૪) નાતજાતના સંઘર્ષોમાં લોકો ખરાબ રીતે જોડાયેલા રહેશે. પરંતુ આ સદીના છેલ્લા પાંચ વર્ષ પહેલાં બધા ધર્મો, જાતિઓ અને સંપ્રદાયોનું એકીકરણ થઈ જશે.

(૫) કેન્સરની બાબતમાં એવી માહિતી મળશે કે તે એક વાયરસથી ઉત્પન્ન થતો રોગ છે અને તેના નિદાન માટે પ્રતિરોધક શક્તિ શોધવામાં આવશે અને કેન્સરનું સંપૂર્ણ નિદાન શક્ય બનશે.

(૬) યુ.એફ.ઓ (હવાઈ ઉડ્ડયન) થી સંપર્ક સાધી શકાશે, જે પૃથ્વી ઉપર રહેનારાઓ માટે સુખદ પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ કરવાનો સંકેત હશે. તેનાથી ૧૨ નવા ગ્રહો શોધાશે જ્યાં માનવ જીવનનું અસ્તિત્વ સંભવિત હશે અને પરસ્પર માહિતીનું આદાનપ્રદાન કરવાનો ક્રમ ચાલુ રહેશે.

(૭) ભયંકર ભૂકંપોથી વિનાશ તો થશે જ, પરંતુ વિકાસની સુખદ શક્યતાઓ પ્રગટ થશે. પેસિક્ક મહાસાગરમાં નવા “દ્વિપ” (બેટ) ઉપસી આવશે, જેમાં મોટા ભાગની વસ્તીનો જીવન જીવવા માટે સમાવેશ થશે. (જીવવવાનું શરૂ કરશે.)

(૮) વરમૂડ ટ્રેંગલ (જેમાં પ્લેન અદેશ્ય થઈ જાય છે) ની બાબતમાં એવો પત્તો લાગશે કે આ હવાઈઉડ્ડયનની પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર છે, જ્યાંથી અદેશ્ય લોકો સાથે સંબંધ જોડી શકાશે અને પૃથ્વી વાસીઓને અનુદાન મળશે.

(૯) આંખ કાનની માફક હાથપગ પણ પુનઃસ્થાપિત (રીપ્લેસ) કરી શકાશે જેનાથી અપંગ, ખોડવાળા લોકોને નવું જીવન મળશે.

(૧૦) મગજને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા લકવા જેવા રોગોનું કાયમી નિદાન શક્ય બનશે.

(૧૧) ધુમ્રપાનની ઝેરી અસરને લીધે કોઈ પણ વ્યક્તિ ધુમ્રપાન કરવા પ્રેરાશે નહિ. એટલું જ નહિ પરંતુ આત્મનિયંત્રણથી એવો ઉદ્યોગો પોતાની મેળે જ બંધ થઈ જશે.

(૧૨) વસ્તી નિયંત્રણ માટે પ્રત્યેક વ્યક્તિ

જવાબદારી અદા કરશે અને આ બાબત આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદામાં સાંકળવામાં આવશે. પરંતુ તેની જરૂરિયાત જ નહીં પડે કારણ કે પ્રત્યેક વ્યક્તિનો દૈષ્ટિકોણ સંયમની તરફ ઢળતો હશે.

આ બધી તો તેણીની વિજ્ઞાનના વિકાસ, માનવ સ્વાસ્થ્ય અને અર્થવ્યવસ્થા સંબંધી ભવિષ્યવાણીઓ હતી, પરંતુ તેણીએ આવનાર સમયની બાબતમાં પણ ઘણું જ કહ્યું છે. આ બાબતમાં કેબ્રિનાનો મત વિશ્વના મૂર્ધન્ય ભવિષ્યવેત્તાઓના જેવો જ છે. તેઓ પણ તેણીને સ્વીકારે છે કે વર્તમાન સમય સમગ્ર વિશ્વમાં ભારે હલચલો કરશે. આ ક્રમમાં એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે એ ખાતરી થશે કે સર્વનાશને ટાળવો અને માનવીના અસ્તિત્વને સુરક્ષિત રીતે બચાવવું કદીય શક્ય નહિ હોય, ત્યારે એક એવી અભિનવ વિચાર ચેતના જન્મ લેશે જે વમળમાં ફસાયેલ નાવને સુરક્ષિત કિનારા પર લઈ જશે. તે પછીનો માનવીનો ઈતિહાસ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં અગાઉના દિવસોની સરખામણીમાં અનુપમ અને અભુતપૂર્વ હશે, જેને યુગોના યુગો સુધી લોકો યાદ કરતા રહેશે.

તેમની આ ભવિષ્યવાણીનો મેળ પ્રજ્ઞા અભિયાનના ક્રિયાકલાપો સાથે સંપૂર્ણ રીતે બંધ બેસતો છે. તેને પૂર્ણ કરવામાં દૈવી સત્તા પણ પોતાની રીતે પ્રયત્ન કરી રહી છે. આપણે પણ આ પ્રયત્નમાં સાથ સહકાર આપવા માટે આપણી સક્રિયતાનો અનુભવ કરાવવો પડશે.

આપણા દેશમાં ઘણા જ ધર્મો છે. આપણે તે બધાને આદર કરીએ. આપણે પરસ્પર ન લડીએ અને ધર્મોને આપણા વચ્ચેની દિવાલ ન બનાવીએ. આપણે બધા હળીમળીને કામ કરીએ.

- જવાહરલાલ નહેરુ

પોતાની જાતને તુચ્છ, હીન અને હલકું માનવું એ વ્યક્તિત્વની સૌથી મોટી ખામી છે. આ માનસિક ગ્રંથી કોઈ પણ સુયોગ્ય, સુશિક્ષિત, ધનવાન, સુખી, સંપન્ન વ્યક્તિને દયાજનક અને પછાત સ્થિતિમાં લઈ જઈને પછાડી શકે છે.

બીજાઓને પોતાનાથી વધુ શક્તિશાળી, યોગ્ય અને બળવાન માનીને જૂની વાતો યાદ કરવી તે આત્મહીનતા કહેવાય છે. મૂર્ખ, ચીકણા અને સંકુચિત સ્વભાવના પોતાની દુર્બળતા છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને વિનયશીલતા, સજ્જનતાનો દેખાવ સ્પષ્ટ રીતે તરી આવે છે. નમ્ર અને સજ્જનોને તથા શિષ્ટ અને સભ્ય લોકોને પોતાનું માન સન્માન જાળવતાં જાળવતાં પોતાના મનની વાતો વિનમ્ર શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી પડતી નથી, જ્યારે આત્મહીનતાની ગ્રંથીથી પીડાતા લોકો પોતાની કોઈ રજૂઆત કરી શકતા નથી કે કોઈ યોગ્ય પ્રતિપાદન પણ કરી શકતા નથી. બીજાઓની પાછળ પાછળ ચાલીને કેટલાય લોકો આ પ્રકારનું જીવન જીવે છે અને પ્રગતિશીલતા માટે હાથ ધોઈ નિરાશ થતા માલુમ પડે છે.

કેટલાય લોકોને સાધારણ વાત કરવામાં પણ ગભરામણ, સંકોચ અને બેચેની માલુમ પડે છે. બહુ જ હિંમત કરીને પણ તેઓ પોતાની અધૂરી રજૂઆત કરવા માટે શક્તિમાન થાય છે. આ પ્રકારનું અસ્પષ્ટ મંતવ્ય રજૂ કરવાના કારણે સંભવિત છે કે લોકવાણીનો કોઈ અન્ય અર્થ માની બેસે, અથવા આત્મહીનતા માની બેસે અને તેનો ખોટો ફાયદો ઉઠાવી લે. આત્મહીનતાની આ ગ્રંથી મનુષ્યની બધી બુદ્ધિમત્તા, યોગ્યતા અને પ્રતિભા ઉપર પાણી ફેરવી દે છે. પોતાને વ્યક્ત ન કરી શકવાના કારણે તે બીજાઓની દૈષ્ટિમાં અસમર્થ, અયોગ્ય, અસફળ અને મૂર્ખ સાબિત થાય છે. તેની ક્ષમતા ઉપર લોકોને વિશ્વાસ બેસતો નથી. આથી તેને જવાબદારી પૂર્ણ કામ સોંપવાથી લોકો બચે છે. પ્રત્યેક જગ્યાએ એવા લોકોને ઉપેક્ષા અને અપમાનનો સામનો કરવો પડે છે. આ પ્રકારના વ્યવહારથી લઘુતાની વધુ વૃદ્ધિ થતી જાય છે. પરિણામ સ્વરૂપે તેને અયોગ્ય જાહેર કરી દેવામાં આવે છે.

ઘણું કરીને આત્મહીનતાની છાપ

પોતાને હીન કે તુચ્છ ન સમજો

દુર્ભાવનાઓનણપમાં પ્રગટ થતી જોવા મળે છે. અન્યાય અને પક્ષપાતની માન્યતા વધુ ઊંડી બનતી જાય છે. જેટલા લોકોની સાથે પનારો પડે છે તેટલા લોકોને એવું લાગે છે કે તેઓ બધા લગભગ દેખીલા છે. તેમનો હિતેચ્છુ કોઈ નથી. દ્વેષ માટે કોઈ મોટું

કારણ શોધવાની જરૂર નથી. સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ દુષ્ટ ભાવનાની દુર્ગંધનો અનુભવ કરી શકાય છે. કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિ કે સામાન્ય સ્વાભાવિક ઘટનાને આશંકા અને સંદેહની દૈષ્ટિથી પોતાના અપેક્ષિત સ્તરે જોઈ શકાય છે. કોઈને પણ મિત્ર કે શત્રુના રૂપમાં જોવો પોતાના દૈષ્ટિકોણ ઉપર આધારિત છે. જો કોઈના પ્રત્યે અંધશ્રદ્ધા અથવા પ્રેમ હોય ત્યારે તે સર્વગુણ સંપન્ન દેખાય છે. પરંતુ આવું કોઈક વાર જ બને છે. આત્મહીનતાની ગ્રંથી ઘણું ખરું દ્વેષ દુર્ભાવનાઓનું જ આરોપણ વિશેષ કરે છે. અજાગૃત પ્રેમ, સદ્ભાવ જ્યારે જાગી ઉઠે છે ત્યારે ઉદારતા, પ્રેમ, કરુણા, દયા, મમતા જેવા ભાવ પેદા થાય છે પરંતુ આત્મહીનતાની લહેર તેને પણ તૂર્તજ લપેટી લે છે.

હીન ભાવના કોઈક વાર ઉદ્ભવ આચરણમાં પરિણમે છે. તેને તોડ-ફોડ, આક્રોશ, ઉપવાસ, રિસામણ, રૂદન જેવા વિચિત્ર વ્યવહારના રૂપમાં જોઈ શકાય છે. ભૂતપ્રેતનો પ્રકોપ આવા લોકો ઉપર વિશેષ થાય છે. અનેક સપના અને દિવ્ય અનુભવો સંભળાવવામાં આવો જ વર્ગ આગળ પડતો રહે છે. શૂંગાર અને ફેશન કરવી, વધુ પડતો બાહ્ય ડહોળ એ પણ હીનતાની વ્યાખ્યામાં આવે છે. આમાં થોડો અહમ્ સંતોષાય છે. જેનાથી રહત મળે છે. ધર્માત્માના રૂપમાં આત્મવિજ્ઞાપન કરીને બીજાઓ દ્વારા પ્રશંસા મેળવવાનો ભાવ પણ આવા લોકોમાં વધુ જોવા મળે છે. આશંકા અને અસમજણની પરિસ્થિતિમાં તેમણે ઘણી મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડે છે, તેમ જ અનેક અટકાવો અને મુંઝવણોનો સામનો કરવો પડે છે.

કદરૂપતા, ગરીબી, ઉચ્ચનીચની ભાવના, અશિક્ષા વગેરે કારણ પણ એવા છે કે જેને લીધે વ્યક્તિ આત્મહીનતાનો શિકાર બની જાય છે. લોકો પણ તેને હલકી દૈષ્ટિ અથવા તિરસ્કારની દૈષ્ટિથી જોઈને વ્યવહાર કરે છે. બીજા લોકો જ્યારે મશ્કરી કરે છે ત્યારે અંતઃમનમાં હીનતાનો ભાવ દેઢ થઈ જાય છે અને તે માન્યતા કાયમી સ્થાન લઈ લે છે. છોકરા

છોકરીઓના ભેદભાવની પાછળ કોઈ વૈજ્ઞાનિક તર્ક નથી કે કોઈ આધ્યાત્મિક કે સામાજિક કારણ નથી. આમ છતાં લોકોએ છોકરીઓને સ્થાને છોકરાઓને વધુ શ્રેષ્ઠ માની લીધા છે અને તેમને વધુ સગવડ અને પ્રેમભાવ આપવામાં આવે છે. કન્યાને પારકું ધન માનીને વધુ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી. તેમની ભણતર ગણતરની ગતિવિધિમાં પણ સાધારણ જોગવાઈ કરવામાં આવે છે. જ્યારે છોકરાઓ માટે ઉચ્ચ તેમજ ખર્ચાળ વ્યવસ્થા કરવી પડે તો પણ લોકો ખચકાતા નથી. આ આત્મ-હીનતાના કારણે છોકરીઓ પોતાને છોકરાઓની સરખામણીમાં બીજી શ્રેણીમાં ગણે છે.

પોતાની જાતને પાપી, અપરાધી, શાપિત, દુર્ભાગ્યશાળી, ગ્રહદશાથી પીડિત માનનારી વ્યક્તિઓ પણ હંમેશાં દબાવેલી, દુષ્ટાચેલી, ઠુકરાયેલી જોવા મળે છે. તેમના ચહેરા હંમેશા કરમાયેલા, શંકાશીલ અને ઉદાસ જ જોવા મળે છે, તેઓ હંમેશાં પોતાને કંટાળેલા અને મુશ્કેલીઓથી ઘેરાયેલા સમજી બેસે છે. આવી વ્યક્તિઓ પોતાનું ભવિષ્ય અંધકારમય માની બેસે છે અને સાહસ વગરના બની જાય છે. અંદરથી તૂટેલા અને હારેલા લોકો હંમેશાં પોતાના ભાગ્યને દોષ દે છે. પોતાનાથી ઊંચી સ્થિતિવાળા લોકોની તુલના કરીને તેમને પોતાનું દુર્ભાગ્ય વધુ સ્પષ્ટ થઈ નજરે આવે છે. કદાચ આ સરખામણી પોતાનાથી નાના લોકોની સાથે કરી હોત, તો તેનું વર્તમાન એટલું હલકું અને અભાવ યુક્ત નજરે ન આવત. મોટાની સાથે સરખામણી ન કરી અને પોતાનો પુરુષાર્થ જગાડીને પ્રયત્ન કરવાથી પોતાના દુર્ભાગ્યને હઠાવી શકાત. પરંતુ હલકી અને વીતેલી વાત માની બેસનારા લોકો આવો પ્રયત્ન અને પુરુષાર્થ કરે તેવી આશા રાખી શકાય નહીં. તેમનું મનોબળ પહેલેથી જ ઘટેલું જણાય છે.

વિવેચનાના પ્રખ્યાત મનોવૈજ્ઞાનિક ડૉક્ટર ઍલફર્ડના મત પ્રમાણે આત્મહીનતાની ગ્રંથીમાં એવા લોકો ફસાય છે કે જેમનું ચિંતન નકારાત્મક હોય છે. અથવા જેઓ સ્વાર્થી અને ચાલાક હોય છે. જેઓ ફક્ત પોતાનો જ સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાનું વિચારે છે અને વ્યક્તિગત લાલસા અને ઈચ્છાઓને પરિપૂર્ણ કરવાના સ્વપ્નાઓ જોયા કરે છે અથવા જેમનું મન કલ્પનાઓના ઘોર રચે છે તેવા લોકોનું કહેવું છે કે મનુષ્યની ધારણાઓ ઘણું ખરું ભ્રમપ્રેરક હોય છે. મોટા

ભાગના લોકો પોતાનું મૂલ્યાંકન યોગ્ય રીતે કરી શકતા નથી અને બીજાઓની દૈષ્ટિએ કંઈનું કંઈક રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. આ પ્રમાણે તેઓ પોતાની જાતને પણ દગો આપી રહ્યા હોય છે. વાસ્તવિકતા અને કલ્પનાનો સંઘર્ષ મનુષ્યના મનમાં અનેક વિકૃતિઓ પેદા કરે છે અને આત્મહીનતાની ઊંડી ખાઈમાં ઘડેલી દે છે. એમાંથી ત્યારે જ છૂટકારો મળે છે જ્યારે આત્મબળ વધારવામાં આવે અને આત્મનિરીક્ષણ કરવામાં આવે. આ ત્યારે જ સંભવિત છે જ્યારે ચિંતનની દિશાધારા હકારાત્મક હોય.

ખરેખર જ્યો સુધી પ્રત્યેક વ્યહારની વિવેચનાનો અભ્યાસ ન કરવામાં આવે ત્યાં સુધી તેમાં રહેલી પ્રેરક ભાવના ઉપર નજર નાખી શકાતી નથી ત્યાં સુધી એ ગ્રંથીમાંથી છૂટવું મુશ્કેલ છે. આત્મહીનતા કયા કારણોથી મળી છે ? તે વારસાગત છે કે પરિવારના સભ્યોના પરસ્પર આચરણ અને વ્યવહારથી ઉત્પન્ન થઈ છે ? તેના ઉપર વિચાર કરીને તેનું નિરાકરણ કરવાનો ઉપાય કે ઉપચારની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. ઘણું ખરું માનવી બીજાની નજરમાં પોતાને ઓળખવાનો અસફળ પ્રયાસ કરે છે. એટલા માટે પોતે પોતાના મૂળ રૂપને શક્તિ, સામર્થ્ય અને યોગ્યતાના આધારે પારખવામાં બાકાત રહી જાય છે. આનાથી બચવાનું ત્યારે જ શક્ય બને છે જ્યારે તે દેઢ નિર્ણય કરે કે તે સંસારનું શ્રેષ્ઠ પ્રાણી છે અને તેના માટે કોઈ પણ કાર્ય અસંભવિત નથી, બીજા લોકો જો શ્રેષ્ઠ હોય તો તે પોતે તેવો કેમ ન બની શકે ? આ તે જ મનસ્થિતિ છે જે વ્યક્તિત્વને ઉચે લઈ જાય છે અને શ્રેય સન્માનનો અધિકારી બનાવે છે.

પ્રખ્યાત રશિયન લેખક ગોર્કીએ પોતાના દેશના ખેડૂતોને સંબોધન કરતી વેળાએ કહ્યું હતું કે “યાદ રાખો, તમે સૃષ્ટિના સૌથી શ્રેષ્ઠ અને ઉપયોગી પ્રાણી છો. એવું કોઈ કારણ નથી કે કોઈ વ્યક્તિ પોતાને બિનજરૂરી, તુચ્છ અથવા હલકી સમજે. જો તે પોતાનું મૂલ્ય નહિ સમજે તો બીજાઓ તેને કેવી રીતે ઉપયોગી માનશે ?” આ જ મત સેક્સપીયરનો પણ છે કે સૌથી મોટી વાત એ છે કે માનવી દીન-હીન કે તુચ્છ નથી. તેણે હંમેશાં મનુષ્યત્વ અને માનવસુલભ શક્તિઓમાં વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. બીજા પ્રાણીઓની જેમ તેઓ ઉતરતા કે તુચ્છ નથી. આ પ્રકારની દેઢ ભાવનાઓથી જ આત્મહીનતાની ગ્રંથીમાંથી મુક્તિ મેળવી શકાય છે.

રોગોત્પત્તિનું મૂળ શરીરમાં નહીં-મનમાં

જેવી રીતે શરીરને સ્વસ્થ રાખવા માટે આહાર-વિહારનું ધ્યાન રાખવામાં આવે છે એવી રીતે માનસિક સમતોલનને યોગ્ય રાખવું જરૂરી છે. કોઈક સમયે રોગો માટે ગ્રહ-નક્ષત્રો, ભૂત-પ્રેતો અને દેવી દેવતાઓને જવાબદાર માનવામાં આવતા હતા ત્યારબાદ બેક્ટેરિયા, વાયરસ અને વિજાતીય દ્રવ્યોને તેનું કારણ માનવામાં આવે છે. પરંતુ આધુનિક શોધો દ્વારા એવો નિયોડ કાઢવામાં આવે છે કે બિમારીઓ મનુષ્યના મનમાં પેદા થાય છે અને શરીરમાં તે વિકસે છે. તેને “સાયકોસોમેટિક” અથવા મનોશારીરિક રોગ પણ કહે છે.

આધુનિક સભ્ય સમાજમાં જ્યાં જીવનમાં સંઘર્ષ વધી રહ્યો છે ત્યાં વ્યક્તિના જીવનમાં માનસિક તાણની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. આ તણાવ મનોવિકારોને લીધે પેદા થાય છે. નૈતિક તેમજ સામાજિક મૂલ્યોના પ્રત્યે અશ્રદ્ધા પણ તેનું કારણ હોય છે. તેનો પ્રભાવ મગજના માધ્યમ દ્વારા સમગ્ર શરીર ઉપર પડે છે. “ઓટોનામિક નર્વસ સીસ્ટમ” ની એમાં મહત્વની ભૂમિકા હોય છે. જે મગજના ભાગ “હાઈપોથેલેમસ”ને અસર કરે છે. તેને સીમ્પેથેટીક તથા પેરાસીમ્પેથેટીક બે ભાગોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યું છે. તેના દ્વારા હૃદય, પાચનતંત્ર અને અંતઃસ્ત્રાવી ગ્રંથીઓના સંતોલનની વ્યવસ્થામાં ક્રિયાશીલ રહે છે. મનોભાવ “સેરેબ્રલ કારટેક્સ” માં પેદા થાય છે જેનો પ્રભાવ “હાઈપોથેલેમસ” ના માધ્યમથી “પેરાસીમ્પેથેટીકસ નર્વસ સીસ્ટમ” દ્વારા કાર્યશીલ પરિવર્તનોના માધ્યમથી હૃદય, રક્વાહિનીઓ, અંતઃસ્ત્રાવો અને ભિન્ન ભિન્ન ગ્રંથીઓ ઉપર થાય છે. એ જ પ્રમાણે મનોશારીરિક રોગોનો પ્રભાવ આપણા શરીર ઉપર થાય છે.

મનોભાવોનો ઉત્તેજનાત્મક પ્રભાવ હૃદય ગતિ, લોહીનું દબાણ, રક્તનલિકાઓના વ્યાસમાં પરિવર્તન, લોહીના રાસાયણિક પરિવર્તનના રૂપમાં થાય છે. જેના પરિણામે હાર્ટ એટેક, કાર ડિએક એરિથમીયા,

ઈશેન્શિયલ હાઈપરટેન્શન, ઍજાઈના પેક્ટોરિસ તથા માર્ઝેનના રૂપમાં રોગો થાય છે.

એક વેપારી ભાવનાત્મક ચઢાવ ઉતારથી ચિંતિત રહેતો હતો. થોડાક સમય પછી તેને ઉચ્ચ લોહીના દબાણની બિમારી થઈ ગઈ. મનોવૈજ્ઞાનિકોએ તેને પોતાનો દૈષ્ટિકોણ બદલવાની તથા પોતાની સામાજિક પ્રગતિને રચનાત્મક પ્રવૃત્તિમાં લગાડવાની સલાહ આપી. એવું જોવા મળ્યું કે થોડા દિવસો પછી તેને ઉચ્ચ લોહી દબાણમાંથી મુક્તિ મળી ગઈ.

યુનાઈટેડ સ્ટેટસ ઓફ અમેરિકામાં પ્રત્યેક વર્ષે અડધાથી વધુ મૃત્યુ હૃદયરોગથી થાય છે. દાકતરોના મતે ૪૫ થી ૬૫ વર્ષની ઉંમરમાં ૨૫% મૃત્યુ સાયકોસોમેટીક કોરોનરી આર્ટરી રોગોને કારણે થાય છે. ડબલીન અને સ્પાયગીલ મેને કોરીયાના યુદ્ધ દરમિયાન શબોનું પરીક્ષણ કરીને આ નિષ્કર્ષ તારવ્યો હતો. મેટ તથા કેનને પોતાની શોધોમાં મેળવ્યું છે કે ભાવનાત્મક સંવેગોનું લોહીના જામી જવાની ગતિ સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે. બ્લડ બેંકમાં રક્તદાતાઓને ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચી દેવાયા, જેઓ શાંત મનસ્થિતિવાળા હતા તેમનો લોહી જામી જવાનો દર આઠથી ૧૨ મિનિટનો હતો. પરંતુ જેઓ ભયભીત હતા તેમનો રક્ત જામી જવાનો સમય ૪ થી ૫ મિનિટ હતો. તેમ જ જેઓ ખૂબ જ ચિંતિત તથા ભયભીત હતા તેમનો ૧ થી ૩ મિનિટ હતો.

હૃદય આઘાતમાં મૃત્યુનું કારણ લોહીની ગાંઠ જામી જવાનું છે, જે એક થ્રોમ્બોસિસ અથવા ઈમ્બોલિસ્મના રૂપમાં હોય છે. ગાંઠ જામી જવાની પ્રક્રિયા લોહીના રાસાયણિક પરિવર્તન પર આધારિત છે. જેના ઉપર માનસિક તણાવનો સીધો પ્રભાવ પડે છે. હૃદયને માયોકાર્ડિયમ નામની પેશીઓને પૂરતા પ્રમાણમાં ખોરાક નહિ મળવાથી તે દુર્બળ બને છે. તેનું કારણ પણ તણાવગ્રસ્તતા હોય છે. આગળ ચાલીને આ જ હૃદય-રોગનું કારણ બને છે જેનાથી મૃત્યુ પણ થઈ શકે છે.

વિશેષજ્ઞોના મતાનુસાર મનોવિકારોથી લોહી દબાણમાં વૃદ્ધિ થાય છે જેને ઈસેન્શીયલ લોહી દબાણ પણ કહે છે. એનું કારણ રક્તવાહીનીઓનું સખત થઈ જવું છે. સામાન્ય રીતે રક્તવાહીનીઓ સ્થિતિસ્થાપક હોય છે. પરંતુ ઉંમર વધવાની સાથે સાથે કે માનસિક તણાવને કારણે તે સંકોચાઈ જાય છે અને સખત બને છે. જેને કારણે હૃદયને લોહીપરિભ્રમણમાં વધુ મહેનત કરવી પડે છે. પરિણામે લોહી દબાણ વધી જાય છે. એનાથી આગળ ચાલીને હૃદય રોગ તથા મગજની નસોનું ફાટી જવું કે તેમાં લોહીની ગાંઠ જામવાની શક્યતા વધી જાય છે. પ્રખ્યાત ડૉક્ટર ફેડમેન તથા રોજમેનનું કહેવું છે કે જ્યારે વ્યક્તિ પર માનસિક તણાવનું ખૂબ વધુ પડતું દબાણ થાય છે ત્યારે તેનું બ્લડ કોલેસ્ટેરાલ લેવલ અને કોગુલેશન ટાઈમ વધી જાય છે. રૂસે તથા જોમેનને ૪૦ વર્ષની ઉંમરના સો રોગીઓનું પરીક્ષણ કર્યું જેમને કોરોનરી હૃદય રોગ હતો. તેમાંથી ૯૧ વ્યક્તિઓ માનસિક તણાવથી પીડાતા હતા.

માનસિક તણાવથી એડ્રીનલ ગ્લેન્ડ ઉત્તેજિત થાય છે. જેનાથી વૃક્કના માધ્યમ દ્વારા પણ લોહી દબાણ વધી જાય છે. ડૉ. શંકે બિલાડીઓ પર કૂતરાઓને ભસાવીને તણાવ વધાર્યો. થોડા સમય પછી તેમનું લોહીનું દબાણ વધતું ગયેલું જણાયું. તેમની એડ્રીનલ ગ્રંથી પણ વધી હતી.

માનસિક તણાવનો પ્રભાવ હૃદયની ગતિવિધિઓ ઉપર વિશેષ રૂપે પડે છે. હૃદયની સામાન્ય ગતિ પ્રત્યેક મિનિટે ૭૨ હોય છે, પરંતુ તણાવની અવસ્થામાં આ ગતિ વધીને પ્રત્યેક મિનિટે ૨૦૦ થી ૩૦૦ સુધી થઈ જાય છે. આથી જ ટોકેકારડિયા એરીદમિયા, ફિબ્રિલેશન તથા બ્રેડિકારડિયા વગેરે જેવા હૃદયરોગો થવા લાગે છે. એન્જાઈના પેક્ટોરીસમાં છાતીની સામેના ભાગમાં ખૂબ જ વેદના થાય છે. આ કોરોનેરી ધમનીના માનસિક તણાવને કારણે સંકોચનથી પણ થાય છે. એનાથી લોહીમાં રાસાયણિક પરિવર્તન પણ થાય છે. જેમાં લોહીની ગાંઠ જામી જાય છે. માઈગ્રેનની

તકલીફ આ જ કારણોથી થાય છે. માનસિક વિકારોથી જન્મેલા મનોશારીરિક રોગોથી “શોક એન્યુરિશ્મ” તથા રક્તસ્ત્રાવ જેવી બિમારીઓ પેદા થાય છે, જેનાથી બેહોશી, લકવો કે કોઈ કોઈ વાર મૃત્યુ પણ થઈ જાય છે.

મનોવિકારોથી મુક્ત રહેવાનો મનનો શરીર નિરોગી રાખવામાં મહત્વનો ફાળો છે. આ તથ્યનો વિશ્વના મૂર્ધન્ય ચિકિત્સા શાસ્ત્રીઓએ પણ અનુભવ કરેલ છે. જેણે સ્વસ્થ, પ્રસન્ન અને નિરોગી રહેવું હોય તેણે પહેલાં પોતાના મનને નિયંત્રિત કે સંયમી બનાવવું પડે જે રીતે અનિયમિત ભોજન કરવાથી અને ચટાકાપણાથી સ્વાસ્થ્ય બગડે છે તે જ રીતે ભલે કોઈ ચિંતન કરવાથી મન ઉપર ખરાબ પ્રભાવ પડે છે. જેના પરિણામે શારીરિક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. આથી જ મનચિકિત્સક, ચિંતન, નિંદા, ચાડી, ઈર્ષા, દ્રેષ, ક્રોધ, આવેગ વગેરે પ્રસંગોથી દૂર રહેવાની સલાહ આપે છે. મનના ભટકાવને રોકીને જો સાચી દિશા આપવામાં આવે તો સ્વાસ્થ્યના પ્રશ્નોનું સમાધાન થઈ જાય છે. સાથોસાથ અન્ય અનેક ઝગડા, ઝંઝટ અને દુશ્મનાવટથી પણ બચી જઈ શકાય છે.

લોકમાન્ય તિલક કોંગ્રેસ અધિવેશનમાં ભાગ લેવા લખનૌ આવ્યા. ત્યાં એમનો કાર્યક્રમ એટલો ભરચક હતો કે પોતાના અંગત કાર્યો માટે સમય કાઢવો ઘણો મુશ્કેલ હતો. ઘણી મુશ્કેલીથી ભોજનનો સમય કાઢી શક્યા. ભોજનના સમયે પીરસનાર સ્વયંસેવકે કહ્યું, “મહારાજ, આજે તો તમારે પૂજાપાઠ કર્યા સિવાય ભોજન લેવું પડ્યું. લોકમાન્ય ગંભીર થઈ ગયા અને બોલ્યા, “ અત્યાર સુધી જે અમે કરી રહ્યા હતા તે પણ એક પ્રકારની પૂજા હતી.” માત્ર કર્મકાંડોનું રટણ કરવું એ પૂજા નથી. સમાજસેવા પણ એક પ્રકારની પૂજા-આરાધના છે.

પક્ષપાત સિવાયનું આત્મનિરીક્ષણ જ અનિવાર્ય

કોઈ સમય ખાલી રહી શકતો નથી. તેમાં સારું કે ખરાબ કંઈક તો બનતું જ રહ્યું હશે. હંમેશાં નિષ્ક્રિયતા શક્ય નથી. વાસણમાં કોઈ વસ્તુ રાખી ન હોય તો પણ ખાલી જગ્યાને હવા ઘેરી લે છે. દિશાઓ બે છે- સારી કે ખરાબ. જ્યાં ભલાઈનો પ્રસંગ ન બની રહ્યો હોય ત્યાં બુરાઈનું વાતાવરણ બન્યા વિના રહેશે નહિ. જ્યાં બુરાઈનો બહિષ્કાર-તિરસ્કાર થતો રહ્યો હશે ત્યાં ભલાઈ પોતાના મૂળિયાં જમાવી રહી હશે. બેમાંથી એક સ્થિતિ ન હોય તેવું કદીય બનતું નથી. ગર્ભાવસ્થામાં ગર્ભ ઝડપથી વિકાસ કરતો રહે છે. મરણ પછી શરીર ખૂબ ઝડપથી સડવા અને ઓગળવાની શરૂઆત કરી દે છે. યથા સ્થિતિ જળવાઈ રહેવી સંભવિત નથી. આયુષ્ય પોતે એમ તો વિકાસનો ક્રમ જાળવી રાખે છે. બાળપણથી કુમારાવસ્થા, કિશોરાવસ્થા અને પ્રૌઢાવસ્થા થતાં થતાં ઉન્નતિવાળો ક્રમ અપનાવે છે. ઢળતી અવસ્થાનો ઉત્તરાર્ધ આવવાથી ક્રમશઃ શુષ્કતા, થાક અને ઘડપણનો ક્રમ ચાલુ રહે છે અને તે ઘટતાં ઘટતાં અંતે જીર્ણ સ્થિતિથી મરણ સુધી પહોંચી જાય છે. માનવ વ્યક્તિત્વના સંબંધમાં પણ આ જ વાત છે. કાંતો તે પતન માર્ગે કે પ્રગતિના માર્ગે ચાલે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને ગ્રહ નક્ષત્રો પણ સ્થિર રહેતા નથી. તેમનો કાતો ઉદય થાય છે કે અસ્ત થાય છે.

મનુષ્ય કાં તો સત્પ્રવૃત્તિઓ અપનાવે છે અથવા તેની ગેરહાજરીમાં દુષ્પ્રવૃત્તિઓનો આશરો મેળવવા લાગે છે. જો વ્યક્તિને, સમાજને અને વાતાવરણને સદ્ભાવ અને સહયોગથી ભર્યા-ભર્યા રાખવો હોય તો એનો એક જ ઉપાય છે કે સત્પ્રવૃત્તિ સંવર્ધનનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. તે પ્રમાણે કાર્યક્રમ બનાવવો જોઈએ અને તેમાં અધિકમાં અધિક લોકો વધુમાં વધુ ઉત્સાહપૂર્વક લગાડવા જોઈએ. એવું ન બનતાં તેનું પરિણામ એક જ આવશે કે દુષ્પ્રવૃત્તિઓ વિકસશે. વ્યક્તિઓ અનાચારી

બનશે. અપરાધો, અનાચારોનો ક્રમ ચાલુ રહેશે અને આકોશ, વિગ્રહ, ત્રાસ, તેમજ રોષ અને નફરતપૂર્ણ પ્રતિક્રિયા અપનાવવાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા લાગશે.

આજની ગતિવિધિમાં અનિચ્છનીયતાઓનો ભરાવો એટલા માટે દેખાય છે કે લોકોને સત્પ્રવૃત્તિઓને લગતા રચનાત્મક કાર્યક્રમોમાં જોડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો નથી. નાગરિકતા, નૈતિકતા, સામાજિકતા અને ઉદારતાને જીવનક્રમમાં ઉતારનારી વ્યવસ્થા ન હોય તો સમજવું જોઈએ કે ખાલી સમય અને વ્યર્થ પ્રયાસનો પ્રવાહ અનુચિત દિશામાં જશે. પ્રાચીન કહેવત છે કે “નવરો બેઠો નખ્ખોદ વાળે” તે મુજબ કોઈ રચનાત્મક કાર્ય હાથમાં ન હોય એ સમયે મગજમાં અયોગ્ય ચિંતનનો માળો રચાશે અને તેમાં ઈર્ષ્યા અને બરચ્યાની ફોજ સર્જાશે. ફાજલ સમય અને ચિંતન યથાસ્થાને બની રહે, નિષ્ક્રિય રહે આવું બની શકે જ નહીં. પતનનો ક્રમ જ એવો છે કે તે પ્રગતિના બદલે કંઈક વિશેષ અવનતિ પામે છે. વરાળ બનીને આકાશમાં વાદળ થઈને ગતિ કરવાની સ્થિતિ વિલંબથી અને ધીમે ધીમે સર્જાય છે. પરંતુ જ્યારે હિમાલયનો બરફ પીગળે છે ત્યારે તે નદીઓના માધ્યમ દ્વારા ખૂબ ઝડપથી વેગ પકડે છે. તે પ્રવાહ ધારા ઝડપથી વહેતી વહેતી થોડક દિવસોમાં અગાધ સમુદ્રમાં જઈ મળે છે. ત્યારે તે પાણી કાળું, ગંદુ અને સ્વાદે ખારું બને છે. તેને પશુ પક્ષીઓ પણ પીતાં નથી અને સિંચાઈ વગેરેના કામમાં પણ આવતું નથી. પરંતુ દિવસે દિવસે તે પાણી વધુ ખારું, વધુ ગંદુ અને વધુ ગાઢ તેમજ વધુ બિન ઉપયોગી બનતું જાય છે. પતનનો પણ આ જ ક્રમ છે. જો આ માર્ગે પર કોઈ વ્યક્તિ કે સમુદાય ચાલે તો તેનો પ્રવાહ ક્રમશઃ તેજ બનતો જશે. જમીનનું ધોવાણ તો ભારે વરસાદથી થાય છે. પરંતુ ખાડા ટેકરાને સરખા કરવા હોય તો એના માટે દૂર દૂરથી ખૂબ પરિશ્રમ પૂર્વક માટી લાવવી પડે છે. તેની પક્કડ મજબૂત

બનાવવા માટે સમય સાધના, શ્રમ સાધના અને વ્યય સાધનાની વ્યવસ્થા કરવી પડે છે. આવી જ વાત ચારિત્ર્ય વિષયક ગતિ અને પતનના સંબંધમાં લાગુ પડે છે. બંનેનો ક્રમ ધીમી ગતિએ ચાલે છે પરંતુ જ્યારે પરિપક્વ થઈ જાય છે ત્યારે તેવું આખરી સ્વરૂપ જોવા મળે છે. જૂઠું બોલવું આળસ કરવી, છેતરવું, ફોસલાવવું, કુસંગમાં પડવું વગેરે જેવા નાના હલકા કૃત્યોથી પતનનો આરંભ થાય છે. પરંતુ જે રીતે છોડને ખાતર અને પાણી પૂર્ણ માત્રામાં મળવાથી નિરંતર વિકાસ થાય છે તેવી જ રીતે વ્યક્તિને અનુરૂપ પરિસ્થિતિઓ પ્રાપ્ત થતાં તેનો એ જ ક્રમે વિકાસ થાય છે. સજ્જનો, લોકસેવકો અને મહામાનવોના જીવનનો વિકાસ પણ આ જ રીતે થાય છે. તે નાના નાના પૂણ્ય પરમાર્થના કામ હાથમાં લે છે. સંયમ જાળવવાની નાની નાની પ્રતિજ્ઞાઓ લે છે અને તેમને સંકલ્પપૂર્વક પૂરી કરીને ઉત્કર્ષની દિશામાં આગળ વધે છે અને એક સમય એવો આવે છે કે તેઓ મૂર્ધન્ય મહામાનવોની ગણતરીમાં આવે છે. પોતાના કૃત્યોની અવિસ્મરણીય અને અભિનંદનીય પરંપરા ભાવિ પેઢીને માટે મૂકી જાય છે. પોતે તરે છે અને અનેકને પોતાના ખભા ઉપર બેસાડીને પાર કરી જાય છે.

જંકશન સ્ટેશન ઉપર કેટલાય રેલવેના પાટાઓ ગોઠવેલા હોય છે તેમાંથી કોઈ પાટો ક્યાંય તો અન્ય પાટો બીજે પહોંચે છે. આરંભમાં તેમની વચ્ચેનું અંતર થોડું જ હોય છે. ગાડીઓ પોતાના ઉદ્દેશ્ય પ્રમાણે ગોઠવાયેલા પાટા ઉપર આગળ વધવાની શરૂઆત કરે છે. ગતિ ચાલુ રહે છે અને ચાલતી ગાડીઓ વચ્ચેનું અંતર વધતું રહે છે. દિલ્હીથી એક જ સમયે છૂટનારી ગાડીઓમાંથી એક કલકત્તા પહોંચે છે તો બીજી મુંબઈ. તે બે વચ્ચેનું અંતર ક્રમશઃ વધતું જાય છે અને પોતાના લક્ષ તરફ પહોંચે છે. આમ તેમની વચ્ચેનું અંતર આશ્ચર્યજનક બને છે. આવું પ્રગતિ અને પતનની દિશામાં ઉઠનારા નાના નાના કદમોમાં સમયાન્તરે એવું જ પરિણામ ઉપસ્થિત થાય છે. એક દસ્યુ દુરાચારી બને છે તો બીજો મુનિ કે

ઋષિ. જો એક જ સમયે કોઈ વ્યક્તિ જમીનમાં ખાડો ખોદવાની શરૂઆત કરે અને બીજી વ્યક્તિ સમુદાય ઈમારત યજ્ઞવાની શરૂઆત કરે તો તેનું પરિણામ થોડા જ દિવસોમાં અસાધારણ અંતરના રૂપે જોવા મળશે. આ જ પ્રગતિ અને પતનની પરંપરાઓનો પોતપોતાનો ક્રમ છે. નાની શરૂઆત જ સમાયનુસાર વિશાળકાય પરિણામ પ્રસ્તુત કરે છે. નાનું સરખું વડનું બીજ પડતર જમીનમાં રોપવાથી સમય જતાં મોટું વિશાળ વૃક્ષ બને છે. બીજ અને વૃક્ષનો ક્રમ આજ રહે છે ભલે તે બાવળ કે આંબો હોય. પ્રગતિ અને પતનમાં કોઈ પણ દિશા અપનાવવામાં આવે તો તેમાં તેને અનુરૂપ પ્રગતિ તો થતી જ રહે છે. ઉપરોક્ત ક્રમ વ્યવસ્થાને ગંભીરતાપૂર્વક સમજવી જોઈએ અને તેના તથ્યને ધ્યાનમાં રાખીને એવો નિર્ણય કરવો જોઈએ કે કઈ દિશામાં ચાલવું છે ? અને કયા લક્ષ સુધી પહોંચવું છે ? જે માર્ગ પસંદ કરવામાં આવે તેના પર ધીમી ગતિએ કદમ ઉઠાવીને મંજીલ તરફ આગળ વધવું જોઈશે. એવું ન બની શકે કે માર્ગ કોઈ અપનાવવામાં આવે અને અન્ય લક્ષ તરફ પહોંચી જવાય. જેણે અનીતિને વ્યવહારમાં ઉતારી તેઓ દુર્ગુણોના અભ્યાસી બન્યા, કુકર્મો કરવા લાગ્યા અને અંતમાં દુષ્ટ દુરાત્માઓના સમુદાયમાં જોડાઈ ગયા. આ જ વાત શ્રેષ્ઠતાની બાબતમાં લાગુ પડે છે. તે પણ ક્રમિક ગતિએ હસ્તગત થાય છે. અચાનક ન તો કોઈ દુરાત્મા બને છે ન તો મહાત્મા. બંને વિપરિત પરિસ્થિતિઓ મેળવવા માટે ઈચ્છા, મહેચ્છા, વિચારણા તેમજ ગતિશીલતાને અગ્રગામી બનવું પડે છે. ઘણા પ્રયત્નપૂર્વક કોઈ યોજના બનાવવામાં આવે છે તો કોઈ કોઈ વાર એવું બને છે તે પોતે સંજોગોવશાત્ અનિચ્છાએ પણ બની જાય છે. પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં ગતિનો સંબંધ પ્રગતિ સાથે સંકળાયેલ છે.

પોતાનું પોતાના પરિવારનું સંબંધીઓનું તેમજ સાથીઓની દિશાધારાનું ઊંડું નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ. સાથીઓથી કોઈ વિશેષ સારું

સાનીધ્ય હોતું નથી. બહારના લોકોને અડધી પડધી કહી સંભળાવેલી માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ હંમેશાં સાથે રહેવાવાળા વસ્તુસ્થિતિને વધુ સારી રીતે જાણે છે. આ જ વાત પોતાની બાબતના સંબંધમાં પણ વધુ સારી રીતે કહી શકાય છે. આત્મ-નિરીક્ષણની બાબતમાં જો પક્ષપાત ન કરવામાં આવે તો ગુણ અને દોષ બંને વધુ સારી રીતે સમજી શકાય છે. મિત્રોની પણ આ રીતની સલાહ લઈ શકાય છે. આ વિના સંકોચે જાણી લેવું જોઈએ અને પૂછી લેવું જોઈએ. વસ્તુસ્થિતિ એટલા માટે જાણવી જરૂરી છે કે ભવિષ્ય અંગેનો નિર્ણય એ આધાર પર સંભવિત બને. ખરાબીઓનો ભંડાર વધારતા જતાં મનુષ્ય બીજાની તેમજ પોતાની આંખોમાંથી નીચો ઉતરતો જનાય છે. અયોગ્યતા પ્રત્યે તિરસ્કાર ઉદ્ભવે છે. બહારથી કોઈ ભય, સંકોચ, દબાણ કે પ્રલોભનવશ ભલે મનની વાત જાહેર ન કરે પરંતુ અંદર તો જાણે કે વસ્તુસ્થિતિ સમજાઈ ગઈ છે તેવી માન્યતા પેદા થશે. આવી સ્થિતિમાં કોઈ સાચો પ્રેમ કરતું નથી. સાચું સન્માન પણ આપતું નથી અને સાચો સહયોગપણ આપતું નથી. હલકા વ્યક્તિત્વવાળા લોકો પોતાના પ્રત્યેનો અન્ય લોકોને આધાર ગુમાવી બેસે છે. સાથે જ સમાજનો, શાસકોનો અને પ્રકૃતિની વ્યવસ્થાનો માર પણ સહન રહે છે. અનાચારી તાત્કાલિક સફળતા મેળવતા જણાય છે. આકસ્મિક આક્રમણમાં ફાયદો એટલા માટે થાય છે કે જેના પર હુમલો કરવામાં આવે તે અજાણ હોય છે. પરંતુ એ પણ નક્કી છે કે દુઃખી વ્યક્તિને જે ધા પડે છે તે ધા સહેલાઈથી રૂજાતો નથી. તે બદલો લેવા માટે અવસર શોધતો હોય છે અને સમય મળતાં જ પ્રત્યક્ષકે પરોક્ષ રૂપે ધા કરે છે. અનીતિને જોઈને અન્ય લોકો પણ આક્રોશ તરફ ક્ષોભ અનુભવે છે અને તેના પ્રત્યે પોતાનું માનસ ધૂણાયુક્ત બનાવે છે. જેનું સંપર્કક્ષેત્ર આ પ્રકારે અસહયોગ તેમજ તિરસ્કારથી ભરેલું હોય તે સહયોગ તેમજ સન્માનથી વંચિત રહેશે જ. સાથે જ

તક મળે ત્યારે તેમના દ્વારા નુકસાન પહોંચાડવાનો ભય રહેશે. આ પરિસ્થિતિ કોઈને પણ સુખશાંતિથી રહેવા દેતી નથી. પ્રગતિના માર્ગે આગળ વધવામાં કદમ કદમ પર અવરોધો પેદા થતા રહે છે.

પૃથ્વી ઉપર પથરાયેલા કાંકરા અને કાંટા વીણી શકતા નથી. એવું બની શકે કે પોતાના પગમાં જોડાં પહેરીને ચાલવામાં આવે તો કાંટા કે કાંકરાવાળા રસ્તા ઉપરનું જોખમ રહેતું નથી. સમાજમાં ફેલાયલ ભ્રષ્ટાચારને કોઈ એકના પ્રયત્નથી દૂર કરી શકાતો નથી. તેના માટે સંગઠિત તેમજ વ્યાપક અભિયાનની જરૂરિયાત છે. સમાજ અને વહીવટદારોનો સહયોગ પણ તેને દૂર કરવા માટે જરૂરી છે. જ્યાં સુધી તે શુભ ઘડી આવે નહીં ત્યાં સુધી એ યોગ્ય છે કે પોતાને અને પોતાના પરિવારને વિશેષ બળપૂર્વક અનિચ્છનીયતાઓની સ્પર્શની બિમારીથી દૂર રાખવામાં આવે જેથી નવી પેઢીને તેનાથી બચાવી શકાય.

એટલો બચાવ કરી લેવાથી ઓછામાં ઓછું એટલું તો બની શકે કે ચાલતી વેળાએ આંધીની ધૂળ પોતાની આંખોમાં ન પડે. આંધીમાં ચાલતી વેળાએ જો બંધ ઢાંકણવાળા ચશ્મા આંખો ઉપર પહેરી લીધા હોય તો તે પ્રતિકૂળ ઋતુમાં પણ ચાલતી વેળાએ પોતાની આંખોને સુરક્ષિત રાખી શકાય છે. પોતપોતાના પરિવારમાં કિશોરોને વિશેષ રૂપથી કુસંગથી બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અહીં એ પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે આવો અનિચ્છનીય સ્પર્શ ખાસ કરીને સમવયસ્કો અને સહકર્મચારીઓને વિશેષરૂપે લાગે છે; કારણ કે તેમની સાથે સંપર્ક વધુ રહે છે. તેનો પણ પ્રભાવ વિશેષ પડે છે. સમવયસ્કોમાં જો સદ્ગુણી વ્યક્તિઓ વધુ હોય તો તેઓ પોતાના પ્રભાવનો લાભ સાથીઓને આપી શકે છે.

ગુરુકુલોમાં અનેક મુશ્કેલીઓ રહેવા છતાંય પ્રાચીન કાળમાં તેને એટલા માટે શ્રેષ્ઠતા અપાતી કે ત્યાં કુસંગની કોઈ શક્યતા રહેતી નહિ. વાતાવરણમાં પણ લેશ માત્ર પ્રદુષણ ન રહેવાથી એવી આશંકા ન રહેતી કે વિદ્યાર્થીઓનું ચિંતન, ચરિત્ર તેમજ વ્યવહાર

અનિચ્છનીય દિશા તરફ ગતિ કરે. આજકાલ મૂર્ધન્ય વિચારવાનોને એ યોજના બનાવતા જોવામાં આવે છે કે શાળાઓ ભલે સરકારી રહે, પરંતુ વિદ્યાર્થી નિવાસ એવા સ્તરનો બનાવવામાં આવે કે જ્યાં ભણવા સિવાયનો વધારાનો સમય ઉપયોગી સદ્પ્રવૃત્તિઓમાં અને પ્રેરણાદાયક મનોરંજનમાં લાગેલો રહે. આવા વિદ્યાર્થી નિવાસોનું સંચાલન જો સમર્થ અને શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓના હાથમાં રહે અને તેની વિધિ વ્યવસ્થામાં વિનયભરી શિસ્ત જોડાયેલી રહે તો તેનો અસાધારણ પ્રભાવ વિદ્યાર્થીઓ ઉપર પડ્યા વગર રહેતો નથી. બાલ્યાવસ્થામાં પડેલી ટેવો ઘણુંખરું જીવનપર્યંત જોવા મળે છે.

જે વાત વિદ્યાર્થીના વિકાસને લાગુપડે છે તે જ વાત મનુષ્ય માત્રને પણ લાગુ પડે છે. ભલે તેની ઉંમર ગમે તેટલી કેમ ન હોય ? એવું માનીને ચાલવું જોઈએ કે પતનની ગતિ તીવ્ર હોય છે. કોઈને પણ તે પોતાની ઝપટમાં ગમે ત્યારે લઈ શકે છે. આજના અનિચ્છનીય વાતાવરણમાં જીવી રહેલા આપણે બધા એક મહામારીના સંક્રમણકાળમાં જીવી રહ્યા છીએ. દુર્ગુણ ક્યારે કોઈને લાગું પડે અને કયા સ્વરૂપે તે તેને પ્રિય લાગે છતાંય એના વ્યક્તિત્વને ધોઈ નાખીને ખોખરું કરતું જાય, એનું કોઈ ઠેકાણું નહિ. પ્રત્યેક પળે અને ક્ષણે પોતાના ઉપર ધ્યાન નહિ

હોય તો પોતાનું સ્વયંનું શોધન કરી શકાશે નહિ અને પત્તો પણ લાગશે નહિ કે આપણે ક્યારે કોની ઝપટમાં આવીને કેટલા ઊંડા પહોંચી ગયા. પ્રત્યેક વ્યક્તિ દૂધ જેવો ઘોળો હોતો નથી. બધામાં માનવ ખામીઓ હોય છે. આ દુર્બળતા ઉપર હંમેશાં નજર રાખીને શ્રેષ્ઠ સાનિધ્ય મેળવીને પોતાને વાસના, તૃષ્ણા, અહંતારૂપી દરિયાના મધ્યમાં રહેતા મગર મચ્છોથી બચાવીને લઈ જવું આ જીવન સંગ્રામનું સૌથી મોટું કૌશલ્ય છે. જે એમાં જેટલો વધુ નિષ્ણાત છે એટલો સર્વાંગી, સફળ તેમજ ઈશ્વરની દૈષ્ટિમાં સુપાત્ર બને છે. આપણે હંમેશાં પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ કે હે પ્રભુ ! અમને જ્ઞાન આપો, બળ આપો, ધન આપો, યશ આપો અને સાથો સાથ એવો વિવેક પણ આપો કે અમે આ બધાની સાથે વ્યક્તિત્વને પતનની દિશામાં તો નથી લઈ જતા ? સદ્બુદ્ધિની પ્રાર્થનામાં એ જ ભાવ છુપાયેલો છે કે આપણે અન્ય કંઈ ન બનતા એક સ્વચ્છ અંતઃકરણવાળા માનવી બનીએ એવી સદ્બુદ્ધિ સતત હંમેશાં મળતી રહે. સદ્બુદ્ધિ તો પોતે જ અનુદાન પોતાની સાથે લઈને આવે છે.

હજરત ઉમર એક નગરમાં જઈ રહ્યા હતા જ્યાં એમના વિજયને કારણે સ્વાગત સમારંભનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

રસ્તો લાંબો હતો. રાત્રિની મુસાફરી હતી. સવારી માટે ઊંટ હતા અને અનેક સાથીઓ હતા. એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું કે વારાફરતી એક પુરુષ ઊંટની નાક-રસ્સી પકડીને આગળ આગળ ચાલે અને બાકીના ઊંટોની પીઠ પર ઝોકા ખાતા ચાલે.

રાતભર ચાલ્યા પછી સવારે એ નગરમાં પહોંચ્યા જ્યાં સ્વાગતનું આયોજન કર્યું હતું. વારા પ્રમાણે હજરત ઉમર નાકરસ્સી પકડીને ચાલતા હતા. સ્થાન નજીક આવતું જાણી ઊંટની પીઠ ઉપર સવાર અર્દલીએ પોકાર કર્યો કે હવે તે નાકરસ્સી પકડીને ચાલશે અને તે (હજરત) સવારી કરે.

પરંતુ હજરતે એવું કહીને ઈન્કાર કર્યો કે વારી પ્રમાણે તે જ નાક-રસ્સી પકડીને ચાલશે. જેઓ સવાર છે તેઓ પોતાની જગ્યા ઉપર સવાર રહેશે. આપણામાંથી કોઈ નાનો નથી કે કોઈ મોટો.

મંત્ર-સિદ્ધિના આધાર-સ્તંભો

કેટલીક વ્યક્તિઓ મંત્ર, જપ કે પૂજાપાઠના ક્રિયાકલાકોને ઉપાસનાની સમગ્રતા સમજી બેસે છે અને જ્યારે કોઈ સારું પરિણામ હાથ લાગતું નથી ત્યારે તેની નિષ્ફળતાની ફરિયાદ કરે છે. આજકાલ આસ્તિકતા ઉપર બમણો માર પડી રહ્યો છે. એક બાજુ વિજ્ઞાન અને બુદ્ધિવાદ ઈશ્વરીય સત્તાને પ્રત્યક્ષ ન જોઈ શકવાથી તેની સત્તાનો અસ્વીકાર કરે છે. વધુમાં વધુ લોકો એવું માને છે કે પ્રકૃતિ અથવા “ઈકોલોજી”ના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં કોઈ પણ પ્રકારનો પદાર્થ અને પ્રાણીસમુદાયની વ્યવસ્થા પર સમતોલન કરેલ છે. આમાં ભક્તિ, કરુણા, દયા જેવું કોઈ તત્ત્વ નથી અને કર્મફળનો સિદ્ધાંત સાચો પડે છે. તેઓ આત્માને હાલતા ચાલતા છોડનું હલન ચલન ગણે છે. આ પ્રકારે ભૌતિકવાદ નાસ્તિકવાદની નજીક છે એમ માનવું જોઈએ.

બીજી બાજુ કટ્ટર નાસ્તિકવાદીઓ છે જેઓ પૂજા કે પૂજાપાની લાંચ આપીને કે જીભની ચાલાકીથી આડ અવળા દરેક પ્રકારના કામોની મનોકામના પૂરી કરાવવા ઈચ્છે છે. સાથો સાથ સ્વર્ગલોકની રાજાશાહી, મોજમજાકરવાના રંગબેરંગી સ્વપ્નાઓ જુએ છે. સ્વપ્નોનો સમયગાળો તો ગમે તે રીતે પસાર થઈ જાય છે પરંતુ જ્યારે તેમાં વિલંબ થાય છે ત્યારે પ્રત્યક્ષ વૈભવ હાથ ન લાગેલો જોઈને પરોક્ષ સ્વર્ગ પરની શ્રદ્ધા પણ ગુમાવી બેસે છે. સાહસની ગેરહાજરીમાં મનની વાત તો કહી શકતા નથી, પરંતુ માનવા લાગે છે કે ઈશ્વરના પગ પકડવા બેકાર છે. મંત્ર-જપ કે પૂજાપાઠની ઝંઝટનો કોઈ અર્થ નથી.

ખરેખર અહીં એ ભૂલ થાય છે કે મંત્રજપનો લાભ માત્ર જીભનું ટેરવું હલાવી દેવાથી પ્રાપ્ત થતો નથી અને થોડી પૂજા વિધિની ભેટ ચઢાવી દેવાથી ઉપાસના પૂર્ણ થતી નથી. મંત્ર ઉચ્ચારમાં જ્યાં શબ્દ શક્તિનું મહત્ત્વ છે ત્યાં તેના પ્રયોજકનું ધોરણ

મહત્ત્વનું છે. દારૂગોળો કે કારતુસ પોતપોતાની રીતે કામ કરે છે. આમ છતાં બંદુકનું પોતાનું આગવું પ્રદાન છે. મોટી બંદુક યોગ્ય અને લાંબું નિશાન લગાવે છે પરંતુ ગામના લુહારો દ્વારા બનાવેલા તમચાઓ તેના જેટલું કામ કરી શકતા નથી. એટલા માટે મંત્રની યોગ્ય પસંદગી કરવી જરૂરી તો છે જ પરંતુ એનાથી વધુ જરૂરી એ છે કે પ્રયોજકનું પોતાનું ધોરણ પવિત્ર અને પ્રખર બનાવેલ હોય. આ માટે તેણે જરૂરી તપશ્ચર્યા કરેલી હોય ત્યારે મંત્રજપનું સારું પરિણામ મળે છે.

મંત્ર જપમાં શ્રદ્ધા એક મહત્ત્વનું અંગ છે. જે ઉપાસના, દેવસત્તા તેમજ ક્રિયાકલાપ ઉપર અતૂટ શ્રદ્ધા અને અડગ વિશ્વાસ હોય તો તેનું પ્રતિ ફૂળ ચમત્કારિક હોય છે. પરંતુ જો મનની વિહ્વળતા, ઉપેક્ષા અને યંત્રવત્ મંત્રજાપ કરવામાં આવે તો તે નિષ્ફળ અને નિરર્થક જાય છે. શ્રદ્ધા હોય તો કોઈ પણ સંત દ્વારા આપેલી ભશ પણ કિંમતી દવા જેવી પૂણ્ય પ્રસાદનું ફળ આપે છે. પરંતુ તેના ઉપર અવિશ્વાસ, હાંસીપૂર્વકની કૃતુહલતાની જેમ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે તો કોઈ મોટી સફળતાની આશા રાખી શકાય નહીં. શ્રદ્ધાથી પથ્થરમાં પણ દેવતા જેવું બળ પેદા થાય છે. જો શ્રદ્ધાનો અભાવ હોય તો મૂર્તિનું રમકડું કરતાં વધુ પ્રદાન રહેતું નથી.

એવું કહેવાય છે કે “શંકા ડાકણ સમાન અને મનના ભૂત સમાન છે.” આ પ્રમાણે જ જંગલમાં ભૂત ઉત્પન્ન થાય છે. રાત્રિના સૂનસાન જંગલમાં પીંપળના પાંદડાનો ખખળાટ અને ધૂવડ જેવા પક્ષીઓના વિચિત્ર અવાજ કોઈ ડરપોક (બીકણ)ને ભૂતની હાજરીનો અનુભવ કરાવે છે અને તે એટલાથી ગભરાઈ જાય છે. આજ પ્રકારે ગળામાં ગાયત્રીનું રક્ષાકવચ બાંધીને માનવી ભયાનક મુશ્કેલીઓની વચ્ચેથી પણ પસાર થઈ જાય છે. આ

શ્રદ્ધાનું પ્રતિફળ છે કે અનેક વ્યક્તિઓને ગાયત્રી મહામંત્રની ઉપાસનાના ફળ સ્વરૂપે અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાંથી મુક્તિ મળે છે અને અનેક સુખસુવિધાઓ પ્રાપ્ત કરે છે. આપણે એવું અનુમાન કરવું જોઈએ કે તે મંત્રજપમાં એવા વૈજ્ઞાનિક પ્રમાણનો સમાવેશ થયેલ છે જેના કારણે ઉપાસકની આંતરિક મનોભૂમિમાં જરૂરી પરિવર્તન આવે છે અને તે નિષ્ફળતાઓ અને શોક-સંતાપો ઉપર વિજય મેળવીને ઝડપથી ઉચ્ચ, સમર્થ અને સફળ જીવન તરફ ગતિ કરે છે.

રામાયણના કર્તાએ, “મંત્ર પરમ લઘુ જાસુ બસ” કહીને મંત્રની સર્વોપરિ શક્તિ અને મહત્વનું વર્ણન કર્યું છે. મંત્રશક્તિનું આટલું મહત્વ હોવા છતાંય બધા લોકો તેનું બળ મેળવી શકતા નથી અને તેની સફળતામાં તેમને શંકા રહ્યા કરે છે. આનું કારણ બીજું કંઈ નથી પરંતુ અંતઃકરણનું છીછરાપણું એટલે કે શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસની ખામી જ છે. શુદ્ધ અને બળવાન વ્યક્તિત્વની જરૂર હોય છે. તે ન જોડાવાથી મંત્ર પોતાનો સામાન્ય પ્રભાવ આપીને અટકે છે. તેનાથી કોઈ વિશેષ લાભ મળતો નથી. વ્યક્તિત્વને પ્રગતિકારક બનાવવાનું કાર્ય વાણીની સત્યનિષ્ઠા, સરળતા અને મધુરતાથી શરૂ થાય છે અને જીવનની પ્રત્યેક ક્રિયાઓમાં છવાઈ જાય છે. જેવી રીતે ગંદા અરિસા ઉપર પડનાર પ્રકાશનાં કિરણો કોઈ પ્રભાવ પાડી શકતા નથી તેવી રીતે અશુદ્ધ અંતઃકરણ ઉપર પડનાર મંત્રનો પ્રકાશ માત્ર તેની સફાઈમાં જ વપરાય છે. જે વ્યક્તિની જીવન દિશા પોતાના દોષ, દુર્ગુણોને શોધી કાઢવામાં અને તેની જગ્યાએ સદ્ગુણોની સ્થાપના કરી હોય તો તે પરિશોધનનું પણ મહત્ત્વ છે. આ સ્થિતિમાં મંત્રજપનો પ્રભાવ મોડે મોડે પણ સારો જોવા મળે છે. પરંતુ જો આહાર-વિહાર, રહેણી-કરણી, વાણી-વ્યવહાર દ્વારા અંતઃકરણને મળવિર્સજનથી લાદવામાં આવે તો ઘણા સારા અને વિશેષ મંત્રજપનો કોઈ પ્રભાવ કે પરિણામ જોવા મળતું નથી.

સિતારના તાર ઉપર કોઈ ચોક્કસ ક્રમમાં આંગળીઓ લગાડવાથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના ધ્વનિ તરંગો અને સ્વરની લહેરો નીકળે છે. તે જ પ્રમાણે મંત્રના અક્ષરોનો ક્રમ ઋષિમુનીઓએ જેવી રીતે નક્કી કર્યો છે તેનું પણ આગવું વૈજ્ઞાનિક મહત્ત્વ છે. ગાયત્રી મંત્રનો અર્થ તો સીધો સાદો છે- “ભગવાન અમારી બુદ્ધિને પવિત્ર કરે.” પરંતુ તેના અક્ષરો એ પ્રકારે ગુંથાયેલા છે કે તેના જપથી વિશેષ પ્રકારનાં પ્રભાવ પેદા કરનારી ક્ષમતા પેદા થાય છે. ગાયત્રી મહામંત્રના જપથી ઉત્પન્ન થનાર પરાધ્વનિ સૃષ્ટિના સમગ્ર વાતાવરણના પરમાણુઓમાં ઘુજારી પેદા કરનારી શક્તિથી ઓતપ્રોત થાય છે. સાથે સાથે જપકર્તાની ભાવનાને અનુરૂપ અદેશ્ય લોકમાંથી પ્રેરણા શક્તિ અને સહાય ભંચી લાવવામાં સમર્થ બને છે. ગાયત્રીમંત્રના અર્થના ભાવ જેવા અનેક છંદો વેદોમાં પ્રવર્તમાન છે અને સદ્બુદ્ધિ માટે પ્રાર્થના કરવાવાળી અનેક ઋચાઓ છે. પરંતુ જે વિશેષતા (Importance) આદ્યશક્તિ ગાયત્રીમાં છે તે અન્ય કોઈમાં નથી. આ શબ્દ ગુંથણીની વિશેષતા છે.

મોઢામાંથી નીકળનાર શબ્દ પ્રક્રિયા દ્વાર આખો દિવસ વાતચીતનો ક્રમ ચાલુ રહે છે પરંતુ તેના દ્વારા માત્ર વિચારોનું, માહિતીનું આદાનપ્રદાન થતું રહે છે. કેટલીક વાતો ફક્ત બકવાટ અને હાંસીમજાક જેવી હોય છે. જે પોતાને અને શ્રોતાને મૂર્ખ બનાવે છે અને સમયને નિરર્થક બરબાદ કરે છે. તેમાં કાર્યનું સારું મહત્ત્વ ઘણું જ ઓછું હોય છે.

પરંતુ મંત્રોચારમાં જોડાયેલ વાણીનો પ્રભાવ ઘણો જ ભારેખમ હોય છે. તે શબ્દભેદનું કામ કરે છે. પરિશુદ્ધ વ્યક્તિત્વની પરિશુદ્ધ વાણીને “વાક્” કે “પરાવાક્” કહે છે. તેનો પ્રભાવ ચોક્કસ રૂપે થાય છે. નારદજીએ વાલ્મીકિ, ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, પાર્વતી, સાવિત્રી વગેરેને જે સલાહ સૂચન આપ્યા તે તેમના પ્રાચીન જીવન પ્રવાહને બદલી દેવામાં સમર્થ નીવડ્યા. જો કોઈ બીજી વ્યક્તિ આ પ્રકારની સલાહ આપત તો તેનો કદાચ કોઈ પ્રભાવ થોડો પડત.

યોગી પુરુષો માત્ર વૈખરી વાણીનો પ્રયોગ કરતા નથી. માત્ર જીભથી શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરતા નથી. તેમની બાકીની ત્રણ વાણી પણ પ્રગટ થતી રહે છે. “મધ્યમા, પરા, પશ્યંતી વાણીયો”, જે મુખેથી બોલી શકાતી નથી. એમાં મધ્યમા વાણી ચહેરાના ભાવ, ભ્રુભરો અને નેત્રોથી પ્રગટ થાય છે. પરાવાણી સાથે વિચાર-શક્તિ અને પ્રાણશક્તિ જોડાયેલ હોય છે. તે કાનથી તો સ્મૃતિ શકાતી નથી પરંતુ તેની પ્રભાવ એટલો વિશેષ હોય છે કે તે કલાકો સુધી બોલવા છતાંય તેની એટલી અસર પેદા ન થઈ શકે. “પશ્યંતી” વાણી અંતઃકરણના ઊંડાણમાંથી નીકળે છે. તેનામાં શાપ, આશીર્વાદ આપવાની, ઉચ્ચા ઉદ્ધવવાની અને આગળ વધારવાની શક્તિ હોય છે. “વૈખરી” વાણી બોલવાનું તો પરિવારની વચ્ચે રહીને લાયકો પણ શીખી જાય છે. પરંતુ અન્ય ઉચ્ચ પ્રકારની ત્રણવાણીને પ્રગટ કરવા માટે સાત્ત્વિક આહાર, સત્યવચન, મૌન વગેરે જેવી વિશિષ્ટ પ્રકારની સાધનાઓ કરવી પડે છે.

બ્રહ્માના ચાર મુખ છે. તેમણે તે ચાર મુખેથી ચાર વેદોનું સર્જન કર્યું છે. આ ચાર વેદોનું પ્રાગટ્ય ખરેખર વૈખરી, મધ્યમા, પરા અને પશ્યંતી વાણીઓના ઉદ્ધર્ષકરણનું અલંકારીક વર્ણન છે. આ કાર્ય બ્રહ્મદેવતાએ કર્યું જે તેને આત્મદેવતા પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. પુરાણોની કથા છે કે વિષ્ણુ ભગવાનની નાભિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ કમળની ઠાંડી ઉપર બ્રહ્માજી ઘણી વાર ઉતર્યા અને ઉપર ગયા. મંત્ર સાધનામાં આમ જ થાય છે. ઉચ્ચારણ થવા ઉપરાંત સ્થૂલ શબ્દ અંતઃકરણના મર્મસ્થલની ઊંડાઈમાં ઉતરે છે અને તે શક્તિસ્ત્રોતની ઊર્જાથી ઉત્પન્ન થઈને ઉપર આવે છે. જ્યારે તે ઉપર આવે છે ત્યારે “વૈખરી” માં “પશ્યંતી” જેવો પ્રભાવ હોય છે.- જેવો કે વીજળીનો સંપર્ક ધાતુના તારમાં થાય છે. તે મંત્રવત્ શબ્દ સમગ્ર સૃષ્ટિમાં હલચલ પેદા કરે છે. સૂક્ષ્મજગતમાં સ્પંદનો પૈદા કરે છે અને વ્યક્તિ સામાન્ય ન રહેતાં તે દૈવી શક્તિથી સંપન્ન થાય છે.

અધ્યાત્મક્ષેત્રમાં મંત્રવિદ્યાનો જે કોઈ ચમત્કાર

કહેવામાં, સાંભળવામાં અને જોવામાં આવે છે તે પરિમાર્જિત તેમજ સંયમી વાણીનું જ પ્રતિક્ષણ કહી શકાય છે. એના માટે મંત્રસાધક કે જપકર્તાએ પોતાનું વ્યક્તિત્વ એ પ્રકારનું પ્રસ્થાપિત કરવું જોઈએ કે જેથી તેની જીભેથી ઉચ્ચારાયેલ મંત્રના અક્ષરોમાં સંકળાયેલ વાણી માત્ર ધ્વનિ ન રહેતાં “વાક્” શક્તિના રૂપમાં પ્રગટ થઈ શકે. એના પ્રભાવથી સૂક્ષ્મજગતમાં એવી હલચલ પેદા થઈ શકે છે કે જે મંત્રનો હોય તેને અનુરૂપ પરિસ્થિતિ તેમજ વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં સમર્થ બની શકે.

મંત્ર સાધનામાં “વાક્” શક્તિનો વિકાસ કરવા માટે મન, વચન અને કર્મમાં એવી ઉત્કૃષ્ટતા ઉત્પન્ન કરવી પડે છે કે જીભને દગ્ગડનારૂ કોઈ કારણ બાકી ન રહે. આટલું કરવા ઉપરાંત જપેલ મંત્ર સરળતાથી સિદ્ધ થાય છે અને ઉચ્ચારણ કરેલ શબ્દ અસંદિગ્ધ રૂપે સફળ થાય છે. જો વાણી, દોષિત, કલુષિત, કચડાયેલ સ્થિતિમાં પડી રહે તો તેના દ્વારા ઉચ્ચારાયેલ મંત્ર પણ બળી જશે. ત્યારે ઘણી મોટી સંખ્યામાં લાંબા સમય સુધી જપ, સ્તવન, પૂજાપાઠ વગેરે કરવા છતાંય ઈચ્છિત સારું પરિણામ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. પરિશુદ્ધ જીભમાં તે શક્તિ રહે છે કે જેના દ્વારા ઉચ્ચારાયેલ મંત્ર પ્રચંડ અને પ્રભાવશાળી હોય છે અને મનુષ્યના અંતઃસ્થલ તેમજ અનંત અંતરિક્ષને પ્રભાવિત કર્યા સિવાય રહે નહિ. આવી પરિશુદ્ધ વાણીને (વાક્ને) મંત્ર સાધનામાં પ્રાણ કહી શકાય છે. તેને સાધકની કામધેનુ તેમજ તપસ્વિનું બ્રહ્મસ્ત્ર કહેવામાં સહેજ પણ અતિશયોક્તિ નથી. આજ પરિશુદ્ધ જીભને સરસ્વતી કહે છે. મંત્રનો આત્મા તેજ છે. સિદ્ધિઓનું ઉદ્ગમ સ્થાન તેને જ માનવું જોઈએ. આ જ આધાર ઉપર મંત્રોની ચમત્કારિક વિશેષતા પ્રગટે છે અને જપકર્તાને સિદ્ધિ-સિદ્ધિઓનો સ્વામી બનવાનો અવસર મળે છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનો બૃહદ જીવન પરિચય

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે ભારતના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં માંઘાતા રાજનેતાઓ જેટલું જ કાર્ય કર્યું. ઉત્તર પ્રદેશ સરકારના સૂચના વિભાગ દ્વારા આગરા જીલ્લાના “સ્વાધીનતા સંગ્રામનો ઈતિહાસ” માં તેનો ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ તે ખૂબજ સંક્ષિપ્ત છે. પહેલી વાર શાંતિકુંજથી તેમના આ યોગદાન ઉપર એવી પુસ્તિકા પ્રકાશિત કરવામાં આવી જેને સંપૂર્ણ ન પણ કહી શકાય અને અપર્યાપ્ત પણ નહીં કહી શકાય.

આ પુસ્તિકા જેમના હાથોમાં ગઈ તે સૌએ એવો અનુરોધ કર્યો છે કે પ.પૂ. ગુરુદેવના વ્યક્તિત્વ અને કર્તૃત્વ ઉપર એક સમગ્ર પુસ્તક ઉપલબ્ધ હોવું જોઈએ. અત્યાર સુધી જે કંઈ લખાયેલ છે તે સિંધુમાં બિંદુથી વિશેષ નથી. જોકે તેના ઉપર ત્રણ પી.એચ.ડી. થઈ ચૂકી છે. સંકલ્પ શ્રદ્ધાંજલિ સમારોહ ઉપર એક સમય વિશેષાંક પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે. કોઈ એવા સમગ્ર પુસ્તકનો અભાવ નિઃશંક ખટકે તેવી વાત છે જેમાં તેમની સાધના, તપશ્ચર્યા, સ્વાધીનતા સંગ્રામ, પત્રકારિત્વ, હિમાલય પ્રવાસ, વિશિષ્ટ યાત્રાઓ, હિમાલય દર્શન, પત્રાચાર, પત્રિકાઓનું સંપાદન, સાહિત્ય સર્જન, ગાયત્રી તપોભૂમિ, શાંતિકુંજ, બ્રહ્મકુંજ, બ્રહ્મવર્યસૂ અને ગાયત્રી શક્તિપીઠો, પ્રજ્ઞા સંસ્થાઓની સ્થાપના, દેશવ્યાપી વક્તવ્યો, વડીલોને ભેટ, વિશિષ્ટ સન્માન, વિદેશ પ્રવાસ, પારિવારિક પરિચય, વિલક્ષણ કાર્ય, અતીન્દ્રિય ક્ષમતાઓ, અભૂતપૂર્વ ઉલ્લેખનીય ઘટનાઓ, સંસ્મરણો, સાહસ સંઘર્ષ, સંગઠન, સંપન્ન કાર્યક્રમોનું વિવરણ, મહાપ્રયાણ, તેની પછીનું નિર્ધારણ, તથા પૂર્તિ પ્રબંધ વગેરે બધુ સુવિસ્તૃત ક્રમબદ્ધ પ્રમાણિત દસ્તાવેજો સાથે પ્રકાશિત થાય. અત્યાર સુધી એ પ્રશ્ન હતો કે તેને લખે કોણ ? કેવી રીતે લખવામાં આવે ? આ કાર્ય તેમના સંપૂર્ણ વાહ્મયની સાથે સાથે જેમના ચાલીસ ભાગ (volumes) નું સંપાદન કાર્ય પ્રારંભિત થઈ ચૂક્યું

છે, આ જીવન ચરિત્ર પણ ચિર-પ્રતીક્ષિત હતું, તેમના માટે પણ ઉચિત વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે. મોટા ભાગની સામગ્રી પણ સંકલિત થઈ ગઈ છે. પરંતુ જેટલી સામગ્રી સંકલિત કરવામાં આવી છે તેને જોડવા અને પ્રકાશન યોગ્ય બનાવવા તેનાથી અનેક ગણી સામગ્રી અપ્રાપ્ય છે. આ જીવન પરિચયમાં સમગ્રતા આવે તેટલા માટે સ્વજનો, સંબંધીઓ પાઠકો તથા એ સૌ પરિજનો કે જેમની પાસે કંઈક ને કંઈક સંસ્મરણો, સામગ્રી કે જેનો તેમની સાથેનો સંબંધ હોય, તેઓ અમારા નીચેના સરનામા ઉપર રજીસ્ટરેડ પોસ્ટથી મોકલવાની કૃપા કરે. જેમની જે કાંઈ સામગ્રી હશે તે બધી જ ઉપયોગ કર્યા પછી પરત મોકલી આપવામાં આવશે.

વંદનીયા માતાજી પ.પૂ. ગુરુદેવનું અવિચિન્ન અંગ રહ્યાં છે. તેમની સહભાગીતાથી જ તેમના જીવન અને મિશનની પૂર્ણતા છે. પૂ. ગુરુદેવના જીવનકાળમાં તેમણે જે યોગદાન આપ્યું છે તે તેમના કર્તૃત્વથી ઓછું નથી. મહાપ્રયાણ પછી તો પૂ. ગુરુદેવનું સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વ તેમનામાં સમાવિષ્ટ થયું છે. તેથી વંદનીયા માતાજીના પણ બધા સંસ્મરણ સંદર્ભો પણ મોકલી આપવા. કઈ કઈ સામગ્રી મોકલવી તેનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) એવા વ્યક્તિગત પત્રો જેમણે તેમના જીવનના કોઈ પણ ભાગને સ્પર્શ કર્યો હોય, પ્રભાવિત કર્યો હોય. સ્વગત તથ્યનો પોતાનો લેખ તેમની કલમ વડે જે લખાયેલ પત્રની સાથે અવશ્ય જોડવો. એવા પરિજનોએ ઉપલબ્ધ ફોટાઓ પણ સાથે મોકલવા.
- (૨) જ્યાં કાર્યક્રમ થયેલા હોય તેમનું વિસ્તૃત ફોટોગ્રાફીક વિવરણ. (ફોટોગ્રાફ સાથે).
- (૩) બધી જ શક્તિપીઠો, પ્રજ્ઞાપીઠો, ચરણપીઠોના ફોટાઓ, તે બનવાનો ઈતિહાસ, વર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અને તેમની સાથે જોડાયેલ પરિજનોના સરનામાં, પરિચય, સામુહિક

- ફોટોગ્રાફ.
- (૪) અન્ય પત્ર-પત્રિકાઓમાં છપાયેલા તેમના લેખો-સંસ્મરણો.
- (૫) તેમના મિત્રો, સંબંધિઓ, કુટુંબીઓથી સંબંધિત પરિચય સંસ્મરણો, ફોટોગ્રાફ- (બાલ્યાવસ્થાના).
- (૬) સમાચાર પત્રોમાં છપાયેલ સંબંધિત કાર્યક્રમો, જીવન પરિચય વગેરેની કાપલીઓ.
- (૭) તેમની સાથે સંબંધિત કોઈ પણ પ્રકારના દસ્તાવેજ, પ્રમાણપત્રો, પ્રશસ્તિપત્રો, અભિનંદન પત્રો વગેરે.
- (૮) તેમના સંપર્કમાં આવ્યા પછી જીવનમાં આવેલ પરિવર્તનોનો ઉલ્લેખ, સાધનાયુક્ત અનુભવો.
- (૯) અન્ય મંચો, સંસ્થાઓ, વિદ્યાલયો વગેરેમાં સંપન્ન કાર્યક્રમો, ભાષણો, ગોષ્ઠિઓનો ઉલ્લેખ.
- (૧૦) કોઈની પાસે તેમના સંબંધિત જે કંઈ પણ કહેવા, સાંભળવા કે બતાવવા યોગ્ય હોય તેવી બધી સામગ્રી.
- (૧૧) જેમની પાસે ફોટોગ્રાફની સાથે નેગેટીવ પણ

ઉપલબ્ધ હોય તેઓ પણ મહેરબાની કરીને ફોટોગ્રાફરની સાથે નેગેટીવ પણ મોકલી આપે. નેગેટીવ રંગીન કે શ્યામ જે કોઈ હોય તે મોકલી આપવી જોઈએ.

આ મિશન એ સૌનું હૃદયપૂર્વક આભારી રહેશે કે જેઓ આ મહાન કાર્યમાં થોડું પણ યોગદાન આપશે.

પત્ર વ્યવહાર અને સામગ્રી મોકલવાનું સરનામું :-

મૃત્યુંજય શર્મા
અખંડ જ્યોતિ સંસ્થાન,
મથુરા (ઉ.પ્ર.) ૨૮૧૦૦૩

રાજા એક એવા પુરુષની શોધમાં હતા કે જેને મંત્રી બનાવી શકાય. એમણે તેમના દૂતો મોકલ્યા અને સમગ્ર રાજ્યમાંથી ખૂબ વિનમ્ર પુરુષ શોધી લાવવા કહ્યું. દૂતો એક ગામમાં રોકાયા અને વિશ્રામ કર્યો. તેમણે જોયું કે એક વ્યક્તિ પાસે છ માળની હવેલી છે. નોકરચાકર વાહન વગેરે બધું જ છે. છતાંય ફાટેલા કપડા પહેરીને ફરે છે અને ખભા ઉપર માછલી પકડવાની જાળ લઈને ફરે છે. તેમણે પૂછ્યું, “ભાઈ તમારે શાની ખામી છે ? આ, જાળ લટકાવીને કેમ ફરો છો ? તે વ્યક્તિએ કહ્યું, “એમ જ ! હું ધનવાન અવશ્ય થયો છું. પરંતુ પોતાના પુરાણકાળને ન ભૂલી જાઉં અને તે યાદ રહે માટે જાળ લટકાવી રાખું છું.”

સિપાઈઓએ વિચાર્યું કે આનાથી વધુ વિનમ્ર બીજું કોણ હશે ? એને તો પોતાના ધનનું પણ અભિમાન નથી. આવડી મોટી હવેલી છે તો પણ ફાટેલો કોટ પહેરવામાં સંકોચાતો નથી. તેને પસંદ કરીને રાજાની સામે હાજર કર્યો. રાજાએ બધી જ વાત સાંભળ્યા પછી તેની મંત્રીપદે નિમણૂક કરી. જે દિવસથી તે મંત્રી બન્યો કે તેણે જાળ એક બાજુ ફેંકી દીધી અને જૂના ફાટેલાં કપડાં ઉતારીને કિંમતી પોશાક પહેરીને રાજભવન પહોંચ્યો. ત્યારે લોકોએ પૂછ્યું, “અરે, તમારી જાળ ક્યાં ગઈ, જેને તમે અહંકાર ઓગાળવા સાદાઈ બતાવવા માટે લટકાવી ફરતા હતા ?” તે વ્યક્તિ બોલ્યો, “હવે જ્યારે મોટી માછલી ફસાઈ ગઈ છે તો જાળને ક્યાં સુધી લટકાવીને ફરું ?”

પ્રભુતા મેળવી લીધા પછી અને કામ પુરું થયા બાદ જુની આદતો પર પછી ક્યા લોકો ચાલે છે ?

સફળતાનો આધાર આત્મવિશ્વાસ

અમેરિકાના હૈવીવેટ બોક્સિંગ ચેમ્પીયન જૌય, ફૈજરે પોતાની સફળતાનું એક માત્ર કારણ શુભ સંભાવનાયુક્ત પૂર્ણ ચિંતન અને ઈશ્વર વિશ્વાસને ગણાવ્યું છે. ફૈજરે પોતાના જીવનકાળમાં ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચવામાં અને દેવમંદિરોમાં જઈને દેવ આરાધના કરવામાં ઊંડો રસ દાખવ્યો હતો. નાનપણથી જ બોક્સર બનવાની માન્યતા તેમના અંતઃકરણમાં સ્થિર થઈ ગઈ હતી અને તેને અનુરૂપ પ્રયત્નોમાં જોડાઈ ગયા હતા. આટલું જ નહિ આર્કીમૂર જેવા પ્રાણવાન આત્મવિશ્વાસી તેમ જ પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિની સોબત મળવાથી તેમનો સંકલ્પ વધુ દૃઢ થતો ગયો હતો. જો કે ફૈજરની આર્થિક સ્થિતિ અનુકૂળ ન હતી. ફલસ્વરૂપે સને ૧૯૬૪માં ટોકિયોમાં યોજાયેલ ઓલિમ્પિક રમતમાં યુ.એસ.એ. તરફથી તેઓ પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટાયેલા.

પરમાત્માની કૃપા પણ પુરુષાર્થીને જ મળે છે. ફૈજર એક પછી એક રમતો જીતતો ગયો. પરંતુ થોડા દિવસ પછી મુશ્કેલી સર્જાઈ, સેમી ફાઈનલની એક રમતમાં તેમના ડબા હાથનો અંગુઠો તૂટી ગયો છતાંય તેમણે પોતાનું મનોબળ ઘટવા દીધું નહિ અને વિપરિત પરિસ્થિતિમાં પણ ફાઈનલ રમત જીતવામાં સફળ થયા. સુવર્ણચંદ્રક વિજેતાઓની શ્રેણીમાં પોતાનું નામ સામેલ કરી શક્યા.

ફૈજરે પોતાની સફળતાનું રહસ્ય પ્રગટ કરતાં બતાવ્યું છે કે સેમી ફાઈનલની રાત્રે હું એક હોટલમાં મારા રૂમને બંધ કરીને ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી રહ્યો હતો ત્યારે હું પરમ આત્મસત્તાના ધ્યાનમાં ડૂબી ગયો. અચાનક જ મારા અંતરમાં કેટલાક એવા પ્રેરણાદાયક શબ્દો સંભળાયા કે તમારા પિતાજીનો આખો ડબો હાથ તો હતો નહિ છતાંય તેઓ ૧૩ બાળકો અને માતાના જીવન નિર્વાહની વ્યવસ્થા સારી રીતે કરવામાં સફળ રહેલા, પરંતુ તારો તો એક માત્ર અંગુઠો જ તૂટ્યો છે; આવી આત્મપ્રેરણાએ મારી સૂતેલી પ્રતિભાને જગાડી જેના પરિણામે મને ચેમ્પીયન બનવાનું સૌભાગ્ય મળ્યું. તેમનું કહેવું છે કે ઈશ્વર શક્તિ પર વિશ્વાસ રાખવાનું એક જ પ્રતિફળ હોય છે- આત્મવિશ્વાસની જાગૃતિ. જેનાથી ચિંતાને

હકારાત્મક દિશા મળે અને અસંભવિત દેખાનાર કાર્ય પણ સંભવિત થતું થાય છે.

આ સંદર્ભમાં અમેરિકાના પ્રખ્યાત મનોવૈજ્ઞાનિક ડૉ. નૌર્મન વિન્સેન્ટ પીલ્લે પોતાના પુસ્તક, “ટ્રેઝરી ઓફ કરેજ એન્ડ કૉન્ફીડેન્સ” માં લખ્યું છે કે વ્યક્તિના અંતરંગથી આત્મવિશ્વાસની આશા ઉત્સાહભર્યા કિરણો પ્રસરે તો સફળતા મળી જ રહે છે. ચાર શબ્દોનું એક જાદુઈ સૂત્ર “ઈટ કેન બી ડન અર્થાત્ આ કાર્ય કરી શકાય છે.” ને રજૂ કરીને તેમણે બતાવ્યું છે કે આ જ પ્રકારના ઉત્સાહપ્રેરક વિચારોને વિકસાવવાથી અસંભવિત દેખાતું કાર્ય સંભવિત બને છે. ઈશ્વરની સત્તામાં વિશ્વાસ રહેવાથી આ પ્રકારના સંકલ્પો પૂર્ણ થતા જણાય છે. અંધવિશ્વાસો અને અંધમાન્યતાઓનો શિકાર બનવાથી વ્યક્તિને નિરાશા અને હતાશા સિવાય કંઈ વધુ મળતું નથી અને પોતાની અંદર ઉત્સાહ જગાવવાથી જ દૈવી ચેતના મદદરૂપે મળે છે.

સંસારમાં એવી કેટલીય વ્યક્તિઓ થઈ ગઈ છે જેમણે મુશ્કેલ તેમજ કઠિન પરિસ્થિતિઓની વચ્ચે રહીને પણ આત્મવિશ્વાસ તેમ જ ઈશ્વરીય શ્રદ્ધાના બળ પર અડગ રહીને સામનો કર્યો હોય અને ક્રમશઃ પ્રગતિના માર્ગે ઉપર આગળ વધી શ્રેષ્ઠતા મેળવી હોય. સંકલ્પબળ જાગતાં જ તેને અનુરૂપ પ્રયત્નો પણ થવા લાગે છે અને અદૈશ્ય મદદ પણ મળે છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં જન્મેલી મેરી બેકર એડીના બચપણમાં મોટી મુશ્કેલ તેમજ વિષમ પરિસ્થિતિઓમાંથી પસાર થયેલ. તેના માતાપિતા સામાન્ય ખેડૂત તેમજ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિવાળી વ્યક્તિ હતાં. તે છટ્ટું સંતાન હોવાથી તેમજ મુશ્કેલીને કારણે તેના ભરણપોષણની યોગ્ય સગવડ થઈ શકેલી નહિ. પરિણામે તેણી શારીરિક બિમારીનો શિકાર બનેલી. પરંતુ તેની ધાર્મિક નિષ્ઠા અને ઈશ્વર વિશ્વાસમાં ઘટાડો થયો નહિ. ૧૨ વર્ષની ઉંમરે પહોંચતાં તેણીને એકાએક દૈવી ચેતના દ્વારા સત્પ્રેરણા થઈ, કે આત્મવિકાસ અને લોક કલ્યાણના હેતુ માટે કંઈ કરવું જોઈએ. મેરીએ કવિતા લખવાનું શરૂ કર્યું જેને સ્થાનિક સમાચાર પત્રોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી. મેરીએ ઈસુનો રોગ ઉપચાર સંબંધી

ઉપદેશ કથાઓનો સ્વાધ્યાય ઘણી રૂઝી પૂર્વક કર્યો અને તેને અનુરૂપ ઈશ્વરની ઉપાસના, સાધના અને આરાધનાનો ઉપક્રમ જાળવી રાખ્યો. પરિણામે તેનું આરોગ્ય સુધરતું ગયું.

એટલું જ નહિ પણ આત્મવિશ્વાસ અને ઈશ્વર વિશ્વાસની સંકળાયેલ શક્તિથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રાણશક્તિથી ચિકિત્સા ઉપચારની વિધિવ્યવસ્થાથી લોકોને સારી રીતે જાણકારી કરાવવા માટે તેમણે કેટલાય વ્યાખ્યાનો આપ્યા. પોતાના ઉગ્ર અધ્યયન, શોધખોળ, અને અનુભવોના આધાર પર મેરીએ “સાયન્સ એન્ડ હેલ્થ” નામનું એક પુસ્તક લખ્યું, જેને દસ વર્ષ પછી પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું. મેરીએ મનોશારીરિક ઔષધિ અને આઈન્સ્ટાઈન દ્વારા શોધાયેલ પદાર્થ અને ચેતનાના સંબંધોનો લાંબા સમય સુધી અભ્યાસ કર્યો જે તેના કાર્યની સફળતાનો આધાર બની ગયો. તેની ચિકિત્સા પદ્ધતિનો મૂળભૂત આધાર અવ્યક્ત અલૌકિક વિજ્ઞાન હતો. (ઈમ્પર્સનલ મેટા ફીઝીકલ સાયન્સ) જેમાં વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષાઓને મહત્ત્વ ન આપીને સાર્વત્રિક નિયમ વ્યવસ્થાને અનુરૂપ ચિંતન, ચરિત્ર્ય, અને વ્યવહારનું સ્વરૂપ નક્કી કરવામાં આવે છે. તેની દૃષ્ટિમાં જો વિશ્વવ્યાપી દિવ્ય ચેતનાના સંદેશાઓને ગ્રહણ કરતાં કરતાં જીવનચર્યાને નિશ્ચિત કરી લેવામાં આવે અને તદ્દઅનુરૂપ સન્માર્ગ પર આગળ વધવાનો પ્રયત્ન પણ ચાલુ રહે તો સ્વાસ્થ્ય, સંવર્ધનની સાથે જ સમગ્ર પ્રગતિના દ્વાર પણ ખુલી શકે છે. આસ્થા (શ્રદ્ધા) જ મૂળ તત્ત્વ છે જે પરમાત્માની સત્તાને સત્પાત્ર ઉપર પોતાનો પ્રેમ વેરવા માટે વિવશ કરી દે છે. તેને આ પ્રસંગના માધ્યમથી પણ સમજી શકાય છે.

અમેરિકન પાદરી તેમજ મનોવૈજ્ઞાનિક વિન્સેન્ટ પીલે પોતાના લખેલા પુસ્તક “ટ્રેઝરી ઓફ કરેજ એન્ડ કૉન્ફીડન્સ” માં આ તથ્યનું સમર્થન એક પ્રસંગ દ્વારા કર્યું છે. યુદ્ધવેળાએ એક બાળક ખરાબ રીતે ધાયલ થઈ ગયું જેને હોસ્પિટલમાં ભરતી કરી દેવાયું. બાળકની માતાને આ બાબતની જાણ કરવામાં આવી કે તમારું બાળક ઝડપથી મરવાની અણી ઉપર છે. તેણી દોડતી દોડતી હોસ્પિટલમાં પહોંચી અને તેના પુત્રને મળવાનો આગ્રહ કરવા લાગી. પરંતુ ડૉક્ટરોના મુખમાંથી આ જ વાત નીકળી કે બાળક તેની જિંદગી

અને મોતની વચ્ચે ઝોલા ખાઈ રહ્યું છે. મામુલી લાગતું ઉત્તેજના ભર્યું વાતાવરણ તેની જીવન લીલા પૂર્ણ કરી શકે છે. તે આ સમયે અચેતન અવસ્થામાં છે તેને કોઈ આભાસ થશે નહિ કે મને કોણ મળવા આવ્યું છે. માતાએ તેમની આ શરત માની લીધી કે તે બાળક પાસે કોઈ પણ રીતે કોઈ શબ્દ મુખમાંથી કાઢશે નહિ અને કોઈપણ પ્રકારનો શોરબકોર કરશે નહિ. ફક્ત બાળક પાસે થોડીવાર બેસવાની તેણીએ ઈચ્છા પ્રગટ કરી. ચિકિત્સ ગણ મહિલાની કસ્ટા અને મમતાભર્યા ભાવો જોઈને પીગળી ગયો અને બાળકને મળવાની પરવાનગી આપી. પરંતુ શરત એની એ જ રાખી કે બાળક પાસે બેસીને મોંમાંથી એક પણ શબ્દ કાઢશે નહિ. માતા બાળક પાસે બેઠી અને પોતાના પવિત્ર અંતઃકરણથી ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરવા લાગી. બાળકની આંખો બંધ હતી. માતાએ તેની ભ્રમર ઉપર ધીરે ધીરે હાથ ફેરવ્યો. આંખો ખોલ્યા સિવાય બાળક બોલી ઉઠ્યું, “માતા તું આવી ગઈ?” માનો સ્નેહ, સદ્ભાવનો હાથ તેના માટે દેવી અનુકંપા આશીર્વાદ અને વરદાનના રૂપમાં ફલિત થવા લાગ્યો અને તે જલ્દી આરોગ્ય અંગેનો લાભ મેળવી શક્યો.

ડૉ. રોબર્ટ એન્થોનીએ પોતાના પુસ્તક, “ટોટલ સેલ્ફ કૉન્ફીડન્સ” માં આત્મવિશ્વાસની શક્તિને સર્વોપરી ગણાવી છે. મનુષ્યની શારીરિક તથા માનસિક ગતિવિધિઓનું નિર્ધારણ પણ તેને આધારે થાય છે. કાર્યમાં નિષ્ક્રિયતા અને સક્રિયતાનું અનુમાન આત્મબળની વધઘટને કારણે આધારે કરી શકાય છે. આ તથ્ય સમર્થન માટે તેમણે એક મહિલાનું ઉદાહરણ રજૂ કર્યું છે. સંમોહન વિદ્યાનો પ્રયોગ કરીને મહિલાના મનમસ્તિકમાં એક જ વાત ઠસાવી દીધી કે તે ટેબલ ઉપર રાખેલી પેન્સિલને પણ આઘીપાછી કરી શકશે નહિ. આ પ્રકારનો વિશ્વાસ મનમાં જામી જવાને પરિણામે તેને મામુલી લાગતું કાર્ય પણ અસંભવિત દેખાવા લાગ્યું, જો તેને અંતઃમનની સુષુપ્ત ક્ષમતાનો આભાસ રહ્યો હોત તો તેવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડત નહિ. આત્મવિશ્વાસ ગુમાવી દેવાને કારણે આવું પરિણામ સામે આવે છે. સુષુપ્ત ચેતનાની જાગૃતિથી જ મનુષ્યને પોતાની અપાર શક્તિનો ખ્યાલ આવે છે. આત્મવિશ્વાસ જ તેનો મૂળ આધાર છે.

હવામાં ફેલાઈ રહેલું ઝેર

મોટા પાયા પર આવતી મુશ્કેલીઓને સમસ્યા માનવામાં આવે છે, કે જે નજર સામે પ્રત્યક્ષ હોય, જેના કારણે તરત કષ્ટ અને અભાવ લાગે અથવા નુકસાનના રૂપમાં પરિલક્ષિત થવા લાગે. ઉચ્ચ પ્રકારની બુદ્ધિ તેનાથી આગળ વધતાં જે પ્રત્યક્ષ પરિણામરૂપે સામે જ છે તેને મહત્ત્વ આપે છે. આમ તો થાય છે કે ભવિષ્યને પણ મહત્ત્વ આપવામાં આવે અને જે આંખોથી ન દેખાય પણ બુદ્ધિથી સમજી શકાય તેમ છે, તેને તથ્ય માનીને ચાલવામાં આવે.

વાયુ પ્રદૂષણ હાલનું એક આવું જ સંકટ છે. જેને સામાન્ય રીતે વિચારતાં વધારે નુકસાનકર્તા નથી જણાતું, પરંતુ થોડી ગંભીરતાથી વિચારતાં તેમાંથી થતું નુકસાન કે જેનો ઉપાય સમય વીતી ગયા બાદ કરી શકવાનું મનુષ્યના હાથમાં નહીં રહી શકે. વધતાં જતાં કારખાનાં અને વધારે ગતિવાળા વાહનો જે પ્રમાણમાં ઝેરી ઈંધણ વાપરે છે તેથી વાયુ મંડળમાં ઝેરનું પ્રમાણ વધતું જ જાય છે. તાત્કાલિક થતા ધનલાભની યોજનાઓ આકર્ષક જણાય છે અને તેને અપનાવવા આતુરતા પણ જણાય છે આને બુદ્ધિમત્તા પણ માનવામાં આવે છે, પરંતુ એ ભૂલી જવાય છે કે ભવિષ્યમાં તેનું શું પરિણામ આવશે, તેમ જ પરોક્ષરૂપે આના કારણે કંટલું વધારે નુકસાન ઉઠાવવું પડશે. અદૂરદર્શિતા એ છે કે જેમાં તાત્કાલિક લાભ જોવા મળે છે, પરંતુ થોડા સમય પછી થનારા નુકસાનની ઉપેક્ષા કરવામાં આવે છે. લાગે છે કે બુદ્ધિમતાનો દાવો કરનારા આપણે ટૂંકી દૈષ્ટિની ચુંગાલમાં ફસાઈ રહ્યા છીએ.

સમાન પ્રગતિ એ છે કે જેમાં પ્રાપ્તિનો ક્રમ ભલે ધીમો અને સીમિત હોય પણ તેનાથી સુવ્યવસ્થા ટકી રહેવી જોઈએ. ભવિષ્યમાં થનારી ક્રિયાઓમાં મુશ્કેલી ન આવે. આનાં ઊલટા પરિણામને કારણે ભાવિ દુષ્પરિણામોથી આંખો બંધ કરી લેવામાં આવશે તો તે સમજદારીના નામે અપનાવેલી નાસમજ દુર્ઘટના જ ગણાશે. મનુષ્ય અસીમ બુદ્ધિશાળી છે, પરંતુ તેનામાં મૂર્ખતા પણ પારાવાર છે. નૈતિક મૂલ્યોની ઉપેક્ષા કરી વાસનાઓની પૂર્તિ માટે જે આતુરતા બતાવવામાં આવે છે, એનાથી

અવાંચનીયતા તેમજ અસામાજિકતા ઉત્પન્ન થાય છે. સંકીર્ણ સ્વાર્થપરાવણતાથી લઈને ભવિષ્યની ઉદ્વેગતા સુધી ઘણાં બધાં નાનાં મોટાં કુકર્મો એટલા માટે બને છે, કે જેથી દૂરગામી બનાવો પર ધ્યાન નથી આપી શકાતું, અનીતિ અપનાવીને તાત્કાલિક મોટો લાભ મેળવવાની લાલચ નશાની જેમ મગજ પર છવાયેલી રહે છે અને તેવાં જ પગલાં ભરાય છે. આ પ્રકારનાં આચરણોમાં બુદ્ધિ પોતાની કુશળતા તેમજ સફળતાનો અનુભવ કરે છે, પરંતુ જ્યારે અપ્રમાણિક અને અસામાજિક બન્યા પછી વ્યક્તિત્વનું અવમૂલ્યન થઈ તિરસ્કાર વધવાની સાથે સહયોગનાં દ્વાર બંધ થઈ જાય છે ત્યારે જણાય છે કે પ્રતિક્રિયાની ભયંકરતાને અપનાવવાથી જે તાત્કાલિક લાભ માટે આતુરતા દેખાડવામાં આવી તે સફળ બુદ્ધિમાની સાબિત થઈ નહીં. ઠીક આવી જ ટૂંકી દૈષ્ટિની રીત આજે ઔદ્યોગિક પ્રગતિ તેમજ ઝડપી વાહનો માટે અસંતુલનની લાલચ અપનાવવામાં આવી રહી છે.

વાયુ પ્રદૂષણ આજના સભ્ય માનવી માટે એ શ્રાપ છે કે જેનો દંડ ભવિષ્યમાં કેવી રીતે ભોગવવો પડશે તેનો આત્માસ અત્યારથી જ જોવા મળે છે. આ પ્રમાણે જ પરિસ્થિતિ ચાલુ રહેશે અને તેમાં પરિવર્તન નહીં કરવામાં આવે તો શંકા વગર આખી મનુષ્ય જાતિને અને વધતી જતી વસ્તીને આનાં પરિણામ ભયાનક રોગ અને અકાળ મૃત્યુના રૂપમાં ભોગવવાં પડશે.

વાયુ પ્રદૂષણ આજના વિશ્વમાં એક વિકટ સમસ્યા છે. માનવસ્વાસ્થ્યને જેટલું વધારે નુકસાન આ ઝેરથી થાય છે તેટલું બીજી વસ્તુથી થતું નથી. ફક્ત જાપાનની રાજધાની ટોકિયોમાં પ્રદૂષણથી એક હજારમાંથી સાઈઠ વ્યક્તિઓ શ્વાસના રોગથી પીડાય છે. ત્યાંની સડકો પર રહેતા ટ્રાફિક પોલીસોને દર અડધા કલાકે ગલીઓમાં બનાવેલી ખાસ જાતની ટાંકીઓમાંથી શુદ્ધ ઓકિસજન લેવામાટે જવું પડે છે. જાપાનનાં બીજાં શહેરોમાં પણ હવામાં રહેલા આ ઝેરથી જીવનસંકટ ઉત્પન્ન થયું છે. યોકકાઈચી શહેરમાં રમતાં બાળકોને પણ શલ્ય ચિકિત્સકોના ઓકિસજન લેવા માટે જવું પડે છે. જાપાનનાં બીજાં

શહેરોમાં પણ હવામાં આ ઝેરથી જીવનસંકટ ઉત્પન્ન થયું છે. ચોકકાઈથી શહેરમાં રમતાં બાળકોને પણ શલ્ય ચિકિત્સકોના ઓકિસજન માસ્ક પહેરવા પડે છે, જેથી કારખાનામાંના ઝેરી ધુમાડા અને ગેસથી તેઓને બચાવી શકાય.

જર્મનીમાં 'રૂહઘાટી' ઉદ્યોગોનું વિશાળ ક્ષેત્ર છે, જ્યાં સડકો પર ચેતવણી સૂચક બોર્ડ લગાડેલાં છે કે વધારે પડતા વાયુ પ્રદૂષણને કારણે મોટરવાળાઓ સડક પરથી પોતાનાં વાહનો ઝડપથી ખસેડી લે. અહીંનાં કારખાનાંઓમાંથી નીકળતી મેંશના કારણે ઉદ્યોગોના કામદારો સિવાયની વસ્તીના માણસોને પણ દિવસમાં ત્રણ ચાર વખત કપડાં બદલવાં પડે છે. આ સિવાય પશ્ચિમ જર્મનીમાં બીજા ભાગમાં પણ મકાનોનું સૌંદર્ય નકામું થતું જાય છે. આજ રીતે પેરિસમાં "ઓપેરા" સામે સુપ્રસિદ્ધ "લા દાનેસ"ની મૂર્તિઓ પણ ઝેરી ગેસને કારણે નકામી થઈ રહી છે. વૈજ્ઞાનિક સર્વેક્ષણ અનુસાર ફ્રાંસના આલ્પ્સ પર્વતના ક્ષેત્રમાં આવેલાં કારખાનાંઓમાંથી ઝેરી ફ્લોરાઈડ ગેસ નીકળવાથી વનસ્પતિ પણ નાશ પામવા લાગી છે. સ્પેન શહેરમાં વાયુ પ્રદૂષણની માત્રા ૨૦ ટકા સુધી વધી ગઈ છે. મેડ્રીડમાં રહેતા પેટ્રોલના વિતરકના મત પ્રમાણે શ્વાસમાં ગયેલા ફેફસામાં અડધો કલાક મોટર ચાલે તેટલું પેટ્રોલ દરેક વ્યક્તિમાંથી નીકળી શકે.

દક્ષિણ અમેરીકામાં બ્રાઝીલનાં સાઓપાલો અને ચીલીના સાંટિયાગો શહેર મળીને બધાં જ શહેરો પ્રદુષિત છે. અહીંના કારખાનામાંથી દરરોજ નીકળતો દસ ટન હાઈડ્રોફ્લોરીક એસિડ તથા હજારો ટન સલ્ફ્યુરીક એનહાઈડ્રાઈડ વાયુમાં પરિવર્તન પામે છે, આથી શ્વાસના રોગથી મરનારની સંખ્યા સૌથી વધારે અહીં છે. આ સંદર્ભમાં આપણો દેશ પણ પાછળ નથી. સામાન્ય સર્વેક્ષણ મુજબ સડક પરનાં વાહનોને કારણે પ્રતિવર્ષ ચારકરોડ પાઉન્ડ કાર્બન મોનોક્સાઈડ વાયુ વાયુમંડળમાં એકઠી થાય છે. ફક્ત દિલ્હીનાં વાહનોથી દરરોજ ૨૦ હજાર પાઉન્ડથી વધારે સલ્ફર ડાયોક્સાઈડ વાયુ નીકળે છે. આ જ પ્રમાણે ઈન્દ્રપ્રસ્થના થર્મલ વિજળી મથકથી દરરોજ ૮૫ હજાર પાઉન્ડ કાર્બન મોનોક્સાઈડ જેટલો ઝેરી વાયુ હવામાં ઉમેરાય છે. આથી આ ક્ષેત્રમાં ટી. બી., શ્વાસરોગ, દૈષ્ટિદોષ અને ચામડીના રોગો નિરંતર

વધતા જ જાય છે. ચિકિત્સા વિજ્ઞાનીઓના કહેવા પ્રમાણે કાર્બન મોનોક્સાઈડ વાયુનો ૭૦૦મો ભાગ વ્યક્તિના મૃત્યુ માટે અને એક લાખમો ભાગ ભયંકર બિમારી માટે કારણભૂત બને છે.

પાછલા સમયમાં સ્ટોકહોમમાં વાતાવરણમાં વધતા જતાં પ્રદૂષણની સમસ્યા અંગે એક વિશ્વ સંમેલન યોજાયું હતું. તેઓના મત મુજબ વર્તમાન પરિસ્થિતિના આધારે ઉત્પાદન વધારવાનું પાગલપન કેટલાક દેશોમાં ચાલી રહ્યું છે અને તેમાં જે રીતે ઝેરી ઈંધણનો પ્રયોગ કરવામાં આવી રહ્યો છે તેનાથી વાતાવરણમાં પ્રદૂષણની સંભાવના ઘણી વધી રહી છે. આ ઝેર ગમે ત્યારે ઉગ્ર સવરૂપ ધારણ કરીને મનુષ્યના અસ્તિત્વને સમાપ્ત પણ કરી શકે તેમ છે. હાલમાં આવી ઘટનાઓ જૂજ પ્રમાણમાં છે પરંતુ ભવિષ્યમાં આનું પ્રમાણ ખુબ વધારે હશે. મનુષ્યની જેમ પ્રાણીઓને પણ આ ઝેરની અસર ભયંકર પ્રમાણમાં ભોગવવી પડે છે; એટલું જ નહીં વનસ્પતિ પણ નાશના આરે ઊભી છે.

અમેરીકાના કૃષિ વૈજ્ઞાનિક ડૉ. હોવાર્ડ ઈ. હૈંગેસ્ટેડના મત મુજબ ફક્ત અમેરીકામાં જ વાયુ પ્રદૂષણના ઝેરથી દર વર્ષે પચાસ કરોડ ડોલરની વનસ્પતિઓ અપ્રત્યક્ષ રૂપે નાશ થઈ રહી છે.

ઔદ્યોગિક પ્રગતિ અને સંવર્ધન માટે આતુર મનુષ્ય જે અદૂરદર્શિતાને અપનાવીને ઝેરની વૃદ્ધિમાં લાગેલો છે તેને અટકાવવાની ગતિ તેણે જ કરવી પડશે; નહીંતર લાલચના આવેગમાં અપનાવેલી નૈતિક ઉચ્છૃંખલતાનાં કેવાં ખરાબ પરિણામો હોય છે, આ બાબત તે સારી રીતે જાણે છે. આના કારણે મનુષ્યનું નામનિશાન પણ પૃથ્વી પરથી મટી જશે. સારું એ થાત કે ઝેર ઉત્પન્ન કરવાવાળા પોતે જ તેને રોકી તેનાં કારણ અને ઉપાય અપનાવતા તો મનુષ્ય જાતિ પર આવનાર સંકટથી બચી શકતા. આ સંબંધમાં સર્વસાધારણ રીતે કંઈ ન કરાય તો પોતાના તરફથી આ ઝેર ઉત્પાદનના ભાગીદાર તો ન જ બનતા. ગામડામાં રહો જ્યાં દુષિત વાયુ ખુબ ઓછો પહોંચે છે. વૃક્ષ રોપો, લીલોતરી ઉગાડો, જેથી તેના દ્વારા આ ઉત્પન્ન થતા ઝેરનું કંઈક અંશમાં પરિમાર્જન થઈ શકે. હંમેશાં મૂંગા બની જોઈ રહેવાની અપેક્ષાને બદલે આ સંદર્ભમાં કંઈક તો કરવું જ જોઈએ.

સાત્ત્વિક આહારથી જ સંપૂર્ણ વિકાસ

બુદ્ધિદાયક ઉપનિષદમાં એક સૂત્ર છે. “આહારો શુદ્ધિઃ સત્ત્વ શુદ્ધિઃ, સત્ત્વ શુદ્ધિ ધ્રુવાસ્મૃતિ.” જેનો અર્થ છે સાત્ત્વિક આહાર લેવાથી સાત્ત્વિકતા મળે છે જેથી મન અને બુદ્ધિ બંને શુદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ આહારનો સંબંધ ફક્ત શરીર સાથે જ નહીં, પણ તેનાથી બુદ્ધિ પણ પ્રભાવિત થાય છે. જે ફક્ત શારીરિક સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિથી, જીભના સ્વાદથી ભોજન ગ્રહણ કરે છે તેણે એ ન ભૂલવું જોઈએ કે મનના વિકાસ માટે પણ સાત્ત્વિક આહાર અનિવાર્ય છે. ન્યુયોર્કના સુપ્રસિદ્ધ શરીરવિજ્ઞાની ‘બી. એન. કોલોવસ્કી’નું કથન છે કે વ્યક્તિની બૌદ્ધિક ક્ષમતાઓનો સીધો સંબંધ માનસિક સંરચના સાથે હોય છે. મનુષ્યની ખાવાપીવાની વિધિ વ્યવસ્થા જ તેની બૌદ્ધિક શક્તિનું નિર્ધારણ કરે છે. શરીર સ્વસ્થ રાખવા માટે સાત્ત્વિક આહાર સાથે માનસિક રીતે સ્વસ્થ રહેવું પણ જરૂરી છે. લોહી જોવામાં સ્થૂળ છે, પરંતુ તેની સૂક્ષ્મ સંરચના તેટલી જ વિલક્ષણ છે. જે મસ્તકની સૂક્ષ્મ કોશિકાઓને પ્રભાવિત કર્યા વિના રહેતી નથી. આહાર જેટલો શુદ્ધ અને સાત્ત્વિક હશે તેટલો જ બુદ્ધિવર્ધક થશે. આ માટે ઉચ્ચ પ્રકારનાં મોંઘા આહારની જરૂર નથી, પરંતુ અંકુરિત કરેલાં અન્નથી પણ તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. વિશેષજ્ઞોના મત પ્રમાણે મસ્તકની જે કોશિકાઓમાં લોહીનો પ્રવાહ જેટલો વધારે પ્રમાણમાં હશે તેટલી જ તે સુવિકસીત રહેશે.

વિશ્વવિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈનના મસ્તકનું પરીક્ષણ કરાવતાં જાણવા મળ્યું કે તેમાં કોઈ વિશેષ સંરચના હતી પણ તેના શરીરમાંના લોહીનો પ્રવાહ એટલો તીવ્ર અને વ્યવસ્થિત હતો કે જેથી મસ્તકની કોશિકાઓમાં ઓકિસજન અને પોષક તત્ત્વોનું પ્રમાણ જરૂરિયાત મુજબ પહોંચતું હતું, તેથી જ તેમની બૌદ્ધિક ક્ષમતા વિકસિત થઈ. આ માટે તેમણે આઈન્સ્ટાઈનના

પ્રાકૃતિક જીવન સાથે સરળ, સસ્તા અને સુપાય્ય ખોરાકને જ મુખ્ય ગણાવ્યો.

સામાન્ય રીતે દરેક મનુષ્યના મસ્તિકમાં દસથી વીસ અબજ કોશિકાઓ આવેલી જણાય છે. તેમાંથી માત્ર પાંચ ટકા જ વિકસિત હોય છે. તેનો સંબંધ વીસ હજાર બીજાં કેન્દ્રો સાથે જોડાયેલો રહે છે. જેનાથી મનુષ્યને વસ્તુઓનો અનુભવ થાય છે. જો કોશિકાઓનું પરિપોષણ સામાન્ય રીતે થતું રહે તો તે પોતાની ક્ષમતાઓની કાર્યદક્ષતા સંપૂર્ણપણે આપવા સક્ષમ બને છે. માનવીનું મસ્તિક શરીરનું એક અનિવાર્ય, મહત્ત્વપૂર્ણ અને સક્રિય ભાગ છે. બહારથી આવેલા ઓકિસજન અને ખોરાકની ઉર્જાનો ૧/૩ ભાગ મસ્તિક દ્વારા જ શોષાય છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ખોરાક માત્ર શરીરનું પોષણ જ નથી કરતું પરંતુ તેના સાત્ત્વિક, રાજસી અને તામસી ગુણોથી મસ્તિકને પ્રભાવિત કરે છે. આ બાબત ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં પણ કહે છે. તેમણે ખોરાકને ત્રણ ભાગમાં વહેંચ્યો છે. જે જીવનને ચલાવે, જે ઉર્જાશક્તિ સ્વાસ્થ્ય અને આનંદની અનુભૂતિ કરાવે તેવા ખોરાકને તેમણે સાત્ત્વિક ખોરાક કહ્યો. ગરમ, ખારો, ખાટો અને પેટમાં ગરમી ઉત્પન્ન કરનારા ખોરાકને રાજસી કહ્યો. વાસી, અભક્ષ્ય અને દુર્ગંધવાળા કનિષ્ઠ ખોરાકને તેમણે તામસિક ખોરાક કહ્યો.

“ધી ઈન્સ્ટીટ્યુટ ફૉર ધી એચીવમેન્ટ ઑફ હ્યુમન પોટેન્શીયલ ફીલાડેલ્ફીયા”ના સુપ્રસિદ્ધ ડૉ. રોબર્ટ ડૉમને કેટલાંક રહસ્યો જણાવ્યાં કે જેની શોધ ૨૦૦૦ હિપ્પોક્રેટીસે કરી હતી. ડૉ. ડોમનના મત પ્રમાણે જો શરીરનું પોષણ સાત્ત્વિક અને સુપાય્ય ખોરાકથી થાય તો તેનો પ્રભાવ મસ્તિક પર પણ અનુકૂળ રીતે થાય છે. પરંતુ જો લોહીના પરિભ્રમણમાં કોઈ રીતે રૂકાવટ, અખાદ્ય પદાર્થો કે નશીલા પદાર્થોને કારણે થતી હોય તો મિરગી,

હિસ્ટીરીયા, સનક, ઉદ્દિગ્નતા જેવી બીમારીઓ થવાનું સુનિશ્ચિત જ છે તેવું તેમનું કહેવું છે.

અનુસંધાનકર્તાઓએ મસ્તિકની રચનાને નીચે પ્રમાણે ચાર ભાગમાં વહેંચી. (૧) મેંડુલા, (૨) પાંસ, (૩) મિડબ્રેન, (૪) કાર્ટેક્સ. મસ્તિકની સંપૂર્ણ કોશીકાઓનો નેવુ ટકા ભાગ ફક્ત કાર્ટેક્સમાં જ રહે છે જેનાથી શરીરનું સંપૂર્ણ સંચાલન અને નિયમન થાય છે. આ મહત્વના ભાગ કાર્ટેક્સને મનુષ્યના ખાવા પીવા સાથે સંબંધ છે. જે વ્યક્તિઓનો આ ભાગ વિકાસ પામેલો હોતો નથી તેને કારણે તેમના પર માનસિક દબાણ થયા કરે છે. આવી વ્યક્તિ અસ્તવ્યસ્ત, બેચિત્ત અને અસ્થિર મનવાળા હોય છે. તેમનું ચિંતન ટકતું નથી અને તે સ્વભાવે ક્રોધી હોય છે. બલ્ગેરીયાના વૈજ્ઞાનિકોએ શોધ કરતાં જોયું કે તીક્ષ્ણ, ખટાશવાળા, વાસી, દુર્ગંધવાળા, ખુબ મીઠાવાળા કે ખુબ ખાંડવાળા ભોજન કરવાથી મસ્તિકના આ મહત્વના ભાગ કાર્ટેક્સમાં હલચલ થાય છે જેના કારણે અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંના વૈજ્ઞાનિકોએ મસ્તિકની અંદર રહેલી ક્ષમતાઓના વિકાસ માટે આહાર પર ખુબ ભાર મૂક્યો છે.

આ રીતે તેમણે અનેક રોગીઓને મસ્તિકના રોગથી મુક્ત કર્યા છે. અમેરીકાના સુપ્રસિદ્ધ સ્નાયુ વિશેષજ્ઞ ડૉક્ટર રિચાર્ડ વર્ટમેને તેમના પરીક્ષણના નિષ્કર્ષથીજણાવ્યું કે મસ્તિકમાંથી નીકળતા સ્નાયુઓ જે આખા શરીરમાં સંદેશો મોકલે છે, તે લોહીમાં સમાયેલાં પોષક તત્ત્વો પર નિર્ભર છે. માદક પદાર્થ લોહીમાં ભળી જઈને ઝેર ફેલાવે છે અને મનને કુમાર્ગગામી બનાવે છે. આવી વ્યસ્ત વ્યક્તિઓની બુદ્ધિ કુંઠિત થઈ જાય છે, જે હંમેશાં ચિરસ્થાયી થઈ જાય છે. જે વ્યક્તિઓને ઊંઘ નથી આવતી તેનું એક કારણ દુષિત ખોરાક પણ છે. ડૉક્ટર વર્ટમેનના મત પ્રમાણે તેના શરીરમાં ઊંઘ ઉત્પન્ન કરવાવાળાં હૉર્મોન્સ ઓછાં થઈ જાય છે જેને કારણે ટ્રિપ્ટોફેન તેજાબની ક્રિયાશીલતા ઓછી થઈ જાય છે. ટ્રિપ્ટોફેન પોષક તત્ત્વોના નિર્માણમાં મદદરૂપ થાય છે. આહાર

વિજ્ઞાનના મત મુજબ દૂધ, લીલી શાકભાજી તથા અંકુરિત અનાજમાંથી 'ટ્રિપ્ટોફેન'નું જરૂરી પ્રમાણ મેળવી શકાય છે. મનોવૈજ્ઞાનિક હૈરિસ લિવરમેને પણ સાત્ત્વિક, સુપાચ્ય અને પોષક તત્ત્વોવાળા શાકાહારી ખોરાકને શારીરિક નહીં પરંતુ માનસિક રોગોને દૂર કરવાનો એક સારો અને અદ્ભુત ઉપચાર બતાવ્યો. તેમણે રોગીઓની મનસ્થિતિને બરાબર સમજી જીવનમાં સફળતા-નિષ્ફળતા, ઉત્કર્ષ-અપકર્ષ, ઉન્નતિ-અધોગતિ, ઉત્થાન-પતનને મનુષ્યની મનની સ્થિતિની સબળતા કે નિર્બળતાનું પરિણામ બતાવ્યું છે. આ એમીનો એસિડ મસ્તિકને શાંત અને વિકસિત રાખવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરાવે છે.

ઉદ્દેગ, શોક, ચિંતા, દુઃખ, નિરાશા અને જીવન પ્રત્યે અવિશ્વાસ રાખવાવાળી વ્યક્તિઓને ફિલાડેલ્ફીયાના વિશ્વજ્ઞોએ કાર્બોહાઈડ્રેટ્સની સાફસુફ (પરિમાર્જન કરનાર)નું પરીશુદ્ધ પ્રમાણ નક્કી કર્યું; જે તેને અંકુરિત અનાજમાંથી મળ્યું, જેનાથી તેનું ચિંતન અને પરેશાનીમાં અસાધારણ પરિવર્તન થયું. અમેરીકામાં આ ઉપચાર પ્રણાલીથી ગર્ભમાં રહેલાં બાળકોને આવો લાભ આપવામાં આવે છે. હોસ્પિટલમાં આ જાતના પદાર્થોને સુરક્ષિત રાખવાની વ્યવસ્થા પણ બનાવી છે, જે અંકુરિત અનાજમાંથી મળે છે. લાંબા સમયથી સંગ્રહેલી યાદદાસ્તને બહાર લાવવાનું કાર્ય આ રીતે સંપન્ન થાય છે. સાત્ત્વિક આહારથી મેળવેલાં 'ટ્રિપ્ટોફેન' દુઃખથી પરેશાન વ્યક્તિની સહનશક્તિને વધારે છે તેમજ સ્મરણ શક્તિની કમીને રોકે છે.

આ વૈજ્ઞાનિક તથ્યના આધાર પર હવે એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે કે ઋષિઓ દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ "સાત્ત્વિક આહારથી માનસિક શુદ્ધિ"ની ધારણા નિર્મૂળ અને કપોળ કલ્પના માત્ર નથી. નહિંતર એમાં એટલી જ સચ્ચાઈ છે, જેટલી અભક્ષ્ય ખોરાકથી થતા નુકસાનમાં છે. હવે દરેક જણે પોતાના ભોજનમાં સાત્ત્વિક શાકાહારનો જ અધિક પ્રમાણમાં સમાવેશ કરવો જોઈએ.

સંધિકાળના મહત્વ ઉપર એક વિશિષ્ટ ઉદ્બોધન

(તા. ૨૪-૧૨-'૭૯)

આ અંકમાં રજૂ કરવામાં આવેલ સંધિવેળા જે યુગપરિવર્તનનો સંદેશ લાવેલ છે તેનું મહત્વ તેમજ પરિજનોએ આ બાબતમાં શું કરવાનું છે તેનું વિગતવાર માર્ગદર્શન આપવામાં આવેલ છે. વિશિષ્ટ ત્રિમાસિક સત્રોમાં શાંતિકુંજમાં ૨૪ ડિસેમ્બર ૧૯૭૯માં પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે અભિવ્યક્ત કરેલ મહત્વપૂર્ણ વિચારોને વાંચકો વાગોળે તો તે આજના સમય માટે આપણને લલકારે એવા જણાય છે.

ગાયત્રીમંત્રની સાથે-સાથે

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમાહિ ધીયો યોનઃ પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ, ભાઈઓ, આજે જે સમયમાં આપણે જીવી રહ્યા છીએ તે સમય યુગ-સંધિનો સમય છે. યુગ-સંધિ શું છે ? યુગસંધિ તેને કહે છે જ્યારે બે મહત્વની ચીજો અંદરોઅંદર બદલાય છે- જેમકે સંધ્યાનો સમય એક સંધ્યા સવારે થાય છે અને બીજી સંધ્યા સાંજે થાય છે. દિવસ પૂરો થઈ જાય છે, રાત આવે છે આ સાંજની સંધિનો સમય છે. રાત ચાલી જાય છે અને સવાર આવે છે આ સવારની સંધિનો સમય છે. બે ચીજો જ્યારે મળે છે ત્યારે તેને સંધિ કહે છે- સંધ્યાકાળ કહે છે. આ સંધ્યાનો સમય છે જેમાં એક રાક્ષસ વિદાય લઈ રહ્યો છે અને દેવ પ્રગટ થઈ રહ્યો છે. રાક્ષસ એ જેને આપણે પદાર્થવાદ-ભૌતિકવાદ કહીએ છીએ, જે જોવામાં ચમકદાર, શક્તિશાળી અને સામર્થ્યવાન છે પણ તે અંદરથી કલુષિત છે. તેની પ્રતિક્રિયાઓ પોતાના માટે પણ અને બીજાના માટે પણ દુઃખદ છે. રાવણ જીવ્યો તો ખરો, જપ તપ પણ કર્યા, સોનાની લંકા પણ બનાવી પરંતુ ઋષિઓને મારતો કાપતો રહ્યો અને અંતમાં દુઃખ પ્રાપ્ત કરીને જ મર્યો. પોતે પણ દુઃખી થયો અને સ્ત્રી બાળકોને પણ દુઃખથી પીડાતા જોયા.

રાક્ષસ દુઃખ આપે છે અને દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે. જોવામાં તેનું બાહ્ય સ્વરૂપ સોના જેવું ચમકદાર નજરે પડે છે. તેની તાકાત એટલી માલુમ પડે છે કે જાણે કે દસ માથા અને વીસ હાથ વાળો હોય. રાક્ષસ સામાન્ય માણસ કરતાં વધુ તાકાતવાળો હોય છે. રાક્ષસ પહેલી વાર વિદ્યા લઈ રહ્યો છે. પછી કોણ આવનાર છે ? હવે દેવોનો યુગ, સહૃદયતાનો યુગ, સાદાઈ, સજ્જનતા અને સદ્ભાવનાનો યુગ આવી રહ્યો છે. રાક્ષસ જે જનાર છે તેને આપણે સ્વાર્થ પરાયણતા કહીએ છીએ, તેને સંકીર્ણતા, નિષ્કુરતા અને કંજુસાઈ કહીએ છીએ. તે આજે માનવી માનવીની અંદર છવાઈ ગયો છે. આજે માણસ કેટલો સંકુચિત અને કેટલો સ્વાર્થી બની ગયો છે ? તેને બીજા કોઈની ચિંતા નથી, ફક્ત તેને પોતાની જ ચિંતા છે. આ કોણ છે ? ફક્ત પોતાની જ ચિંતા કરનારને રાક્ષસ કહે છે. રાક્ષસ મનોવૃત્તિના રૂપે પણ આવે છે અને વ્યક્તિના રૂપે પણ આવી શકે છે. તેની આ જ ઓળખાણ છે.

રાક્ષસો ક્યાં રહે છે ? તમને ક્યાં બતાવીએ ? પોતાનું મોઢું દર્પણમા જોઈએ તો આપણને જોવા મળશે કે રાક્ષસ આપણી અંદર જ બેઠેલો છે. જેની કામના જેટલી વધારે છે તે તેટલો જ મોટો રાક્ષસ છે. દરેકની કામના આકાશને સ્પર્શી રહી છે. સો રૂપિયા મહીને કમાવવાવાળાનું પણ ગુજરાન ચાલતું નથી. કામનાનો રાક્ષસ આ પ્રમાણે ઉછળતો અને કૂદતો રહે છે કે સારા કામો માટે, ભજન-પૂજન માટે, પરમાર્થ માટે આપણી પાસે કંઈ જ બચતુ નથી. પછી સેવા માટે, પરમાર્થ માટે, દેવપૂજન માટે ક્યાંથી બચશે ? તમારી પાસે શું છે જેનાથી પૂજન કરશો ? તમારી પાસે બચેલી કામના છે જેને પૂર્ણ કરવા માટે તમે દરેકને ગમી જવા માગો છો. તમારી ઈચ્છાઓ એટલી વધી રહી છે કે દરેકને તમારા પેટમાં ભરી

લેવા માગો છો. પેટમાં કોણ ભરે છે ?- રાક્ષસ. તે ક્યારેક રાવણની રીતે ભજન કરે છે તો ક્યારેક મારીચની રીતે પૂજન કરે છે. ચારેબાજુ રાક્ષસો છવાયેલા છે. તે ભણેલા ગણેલા, બળવાન અને વિદ્યાવાન છે. આ રાક્ષસ કુબેરના ખજાના સાથે બંધાયેલો છે જે આજે આખા વિશ્વના મન ઉપર છવાઈ ગયો છે. રાક્ષસ હવે મરવા જઈ રહ્યો છે- વિદાય લઈ રહ્યો છે.

હવે શું આવનાર છે ? દેવ આવનાર છે. દેવ કોને કહે છે ? શાહુકારીને કહે છે- ભલમનશાહીને કહે છે. દેવ ક્યાં રહે છે ? આકાશમાં રહે છે ? નહીં. દેવતા એક સભ્યતાનું નામ છે- સંસ્કૃતિનું નામ છે. દેવ અને દાનવ બે સંસ્કૃતિઓનાં નામ છે. આવી રીતે રાક્ષસ પણ એક સભ્યતાનું નામ છે- સંસ્કૃતિનું નામ છે. આજે દરેક જગ્યાએ રાક્ષસી સંસ્કૃતિ, જાપંટ સંસ્કૃતિ, મોટાઈની સંસ્કૃતિ, અહંકારની સંસ્કૃતિ, વિલાસની સંસ્કૃતિ, વેશ્યાચારની સંસ્કૃતિના રૂપે દરેક મનુષ્ય ઉપર છવાયેલ છે. ભલે તે લાંબા તિલક કરતો હોય કે પેન્ટ પહેરતો હોય. બધા આ બાબતમાં તો એક જ છે- કોઈ ફરક પડતો નથી. હવે આ સભ્યતા ખરાબ થઈ રહી છે અને નવી દેવ સભ્યતા આરંભ થનાર છે. કદાચ આપને જોવા ન મળતું હોય પણ અમને જોવા મળે છે. કેવી રીતે જોવા મળે ? આપ સમુદ્રના કિનારે બેસી જાઓ. આપને આવનાર જહાજોના શઢ પાણી ઉપર જોવા મળશે. આથી અંદાજ લગાવવામાં આવે છે કે હવે શઢ દેખાઈ રહ્યા છે, થોડી વારમાં આખું જહાજ સામે આવશે. વાદળ જ્યારે ચમકે છે ત્યારે આપણને વરસાદ પડવાની ખબર પડે છે. પહેલાંની સંભાવનાઓ જોઈને ખબર પડે છે કે કંઈ હેરાફેરી થવાની છે- પરિવર્તન થવાનું છે. પરિવર્તનનો સંકેત મેળવીને બિલાડી પોતાના બચ્ચાંઓને લઈને ચાલી જાય છે. કરોળિયો પોતાની જાળને સમેટી લે છે. ભવિષ્યની જાણકારી બધાને હોય છે. પક્ષીઓ અને કુતરાઓને પણ તથા બીજા પ્રાણીઓને પણ, દિવ્ય-દર્શીઓને પણ થાય છે અને પરિસ્થિતિનું અનુમાન

કરનારા ક્રિમ્યુટરને પણ. આ બધા ભવિષ્યનાં અનુમાનો લગાવી શકે છે અને તેમાનાં મોટા ભાગના અનુમાનો સાચાં પણ હોય છે.

યુગ સંધિનો જે સમય છે તેમાં એક બાજુ ખબર પડે છે કે વિનાશ પોતાની છેલ્લી બાજુ લગાવી રહ્યો છે. હારેલા જુગારીને છેલ્લે જે કંઈ મળે છે તેને દાવમાં લગાડી દે છે. તે પોતાની પત્નીને પણ દાવમાં લગાડી છે. તે વિરોધી બની જાય છે અને શું કરે છે ? ચરમ સીમાએ પહોંચી જાય છે. રાક્ષસ પણ આ દિવસોમાં ચરમ સીમાએ પહોંચી જશે. હવે તે સમય નજીક આવી ગયો છે જેમાં રાક્ષસ પોતાની ચરમસીમા પર હશે. તમે જોયું હશે સવારે જ્યારે સૂર્ય ઉગવાનો હોય છે ત્યારે અંધારુ તે સમયે વધુ દેખાય છે. જ્યારે સવાર નજીક આવે છે ત્યારે રાત્રી વધુ ઘેરી બને છે. જ્યારે દિપક બુઝવવાનો હોય છે ત્યારે તેની જ્યોત સૌથી મોટી હોય છે. કીડીને પાંખો ક્યારે ઉગે છે ? જ્યારે તેના મરવાના દિવસો નજીક હોય છે ત્યારે. જ્યારે મનુષ્ય મરવાનો હોય છે ત્યારે તે વધુ જોરથી શ્વાસ લે છે અને તેના ચહેરા પર તેજ દેખાય છે.

મિત્રો ! યુગ સંધિની બાબતમાં કેટલાય પ્રકારના વિચારો અને કેટલાય પ્રકારની માન્યતાઓ છે. તેમાં એક આ છે તેનો એક પક્ષ નાશ થવાનો છે અને બીજો જીવંત થવાનો છે. જ્યારે એક બાજુ પ્રસુતા ઉપર જીવનું જોખમ ઊભું થાય છે તે સમયને 'પ્રસવ પીઝ' કહે છે. તે જીવન અને મોત વચ્ચે ઝોલા ખાઈ રહી હોય છે બીજી બાજુ ખુશી, આનંદ અને હાસ્ય છે કે ગોદમાં નવું બાળક આવવાનું છે. એકબાજુ ખુશી છે, સંતોષ છે, કે નવું બાળક આવવાનું છે અને બીજી બાજુ 'પ્રસવ પીઝ'માં જીવ પણ નીકળી જાય છે. આ પ્રસવ પીઝનો સમય છે. યુગની પીઝનો સમય છે. યુગ પરિવર્તનનો સમય છે. જેમાં અમે અને તમે રહીએ છીએ. જેમાં રાક્ષસ મરવા જઈ રહ્યો છે અને દેવ પોતાનો જન્મ લઈ રહ્યો છે તેનો ઉદય થઈ રહ્યો છે. તમને તેનો આભાસ કેવી રીતે મળી શકે ? અમે કેટલાય માણસો

પાસેથી જાણીએ છીએ, કેટલીક ફેક્ટરી પાસેથી જાણવા મળે છે, કેટલાક વિચારકો પાસેથી જાણવા મળે છે તો બધાનું પરિણામ એકજ છે કે યુગ પરિવર્તનનો સમય નજીક આવી ગયો છે. આ વિનાશ અને વિકાસનો સંધિકાળ છે. આ સંબંધમાં આકાશની જાણકારી હોય તેવા લોકો પૂછપરછ કરતાં તેમણે કંઈકું કે દુનિયામાં હવે ગુંગળામણ પેદા થવાની છે. હવામાં ગરમી અને પ્રદુષણ એટલા બધા વધી રહ્યા છે કે કાલે કારખાના દ્વારા, મશીનો દ્વારા, ઉદ્યોગો દ્વારા બધું જ વાતાવરણ ઝેરી બની જશે. શહેરોની ગંદકી ક્યાં નાખવામાં આવે છે ? નદીઓમાં, પરિણામે બધી જ નદીઓ પ્રદુષણવાળી બનતી જાય છે. હવે ગંગાનું પાણી પણ પીવા લાયક કે નહાવા લાયક રહ્યું નથી. ફક્ત હિંદુસ્તાનમાં જ નહીં પરંતુ આખા વિશ્વમાં હવા અને પાણી ખરાબ બનતા જાય છે. આપણે ચારેય બ્રાજુથી હવા અને પાણીના સ્વરૂપે ઝેર પી રહ્યા છીએ. વધતો જતો શોર-બકોર માણસના મગજ ને પાગલ બનાવવા માટે પૂરતો છે. જેવી રીતે કુપોષણને કારણે નાના બાળકો પ્રભુના મોઢામાં ચાલ્યાં જાય છે તેવી જ રીતે આ ખરાબ પ્રભાવોથી માનવીની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ ખરાબ બનતી જાય છે.

ઋતુઓના જાણકારોનું કહેવું છે કે આગામી દિવસો આપણા માટે મુશ્કેલીના હશે. કારણકે ગરમી એટલી બધી વધી રહી છે કે જેને લીધે ઉત્તર અને દક્ષિણ ધ્રુવો ઉપર જે બરફ જામેલો છે તે ગમે ત્યારે ઓગળવાનો છે અને જલપ્રલયનું દૈશ્ય સામે આવવાનું છે. ઈતિહાસ કહે છે કે પૃથ્વી જ્યારથી બની છે ત્યારથી કેટલીયવાર જલપ્રલય થવાના પ્રસંગો બનેલા છે અને વસતી રૂબી ગયેલી છે. ઘરતી વસતી વગરની બની જાય અને કેવા ખરાબ દિવસો નજીક આવતા નજરે પડે છે ?

આંકડાશાસ્ત્રના જાણકારોને જ્યારે પૂછવામાં આવે છે કે આ બાબતે તમારો શું ખ્યાલ છે ત્યારે તેઓ પણ લગભગ આજ વાત કહે છે કે આગામી દિવસો ખુબજ ખરાબ આવી રહ્યા છે. શા માટે આવવાના છે? એટલા માટે આવવાના છે કે જન

સંખ્યા ખૂબ જ વધી રહી છે. જન સંખ્યાનું પૃથ્વી ઉપર વધવું એક બહુજ મોટો જુલમ છે. એક મોટું જોખમ છે. પૃથ્વીના પેટાળમાં અસંખ્ય પ્રાણીઓને જીવાડવા માટે લાયક ખોરાક નથી અને તેની લંબાઈ પહોળાઈ પણ એટલી નથી કે જેને રબ્બરની માફક ફેલાવી શકાય. માણસોની મર્યાદિત સંખ્યા જ આના પર રહી શકે અને ખોરાક મેળવી શકે. પરંતુ ઈન્સાન ઉપર વધતી જતી વસતીની એવી મુશ્કેલી સર્જાતી જાય છે કે કીડી-મંકોડાની માફક, ઉદર-કુતરાઓની માફક, બીલાડીઓની માફક બચ્ચાંઓ પેદા થતા જાય છે અને દુનિયા માટે આફત ઊભી કરતા રહે છે. જો બાળકો આ પ્રમાણે વધતા જ રહે તો આપને જોવા મળશે કે દુનિયા ભૂખે મરશે. છેવટે 'કુદરત' એવા બેહુદા લોકો માટે હંમેશાં ત્રણ ડંડા તૈયાર રાખે છે- એક રોગચાળો, બીજો દુષ્કાળ અને ત્રીજો મહાયુદ્ધ. 'ઈકોલોજી'ના હિસાબે રોગચાળો ફાટી નિકળશે અને માંખી-મચ્છરોની માફક બિનજરૂરી વધી ગયેલ ઓલાદોને સમાપ્ત કરી દેશે. તોફાન થશે, લડાઈઓ થશે, દુષ્કાળ પડશે તેથી ભૂખના માર્યા જરૂર કરતાં વધુ ઉત્પન્ન થયેલી વસતી ખતમ થઈ જશે. આ મુશ્કેલીઓ આવશે અને જરૂર આવશે.

અને કોણ શું કહી રહ્યું હતું ? જે ગ્રહનક્ષત્ર વિદ્યાના જાણકાર છે તે કહી રહ્યા હતા કે પૃથ્વીનો માલિક સૂર્ય છે. આ બંને પતિ-પત્નીની માફક રહે છે. સૂર્ય કમાણી કરે છે અને પૃથ્વીને મોકલે છે. આ આધાર પર પૃથ્વી ટકી રહે છે. ફળ-ફુલે છે અને હરી ભરી બનતી જાય છે. જો સૂરજની કમાઈ તેના ભાગમાં ન આવી હોત તો મરી ગઈ હોત. મંગળ અને બુધની માફક ગરમ થઈ પીગળી જાત અથવા તો પ્લેટો અને નેપ્ચ્યુનની રીતે એટલી ઠંડી હોત કે અહીં બરફ સિવાય બીજું કશું જ ન હોત. જો સૂરજે પોતાની આંખો બીજે ઢાળી દીધી હોત તો શાનિ અને શુક્રની માફક ગેસના ફૂવારા બનીને રહી ગઈ હોત. પણ આ સૂરજનો પ્રેમ છે જેની કમાઈ પૃથ્વી ખાતી રહી છે. અને તેમાંથી ગરમી અને પ્રકાશ મેળવે છે. 'જીવંતી' સૂરજ પરથી ઘરતી ઉપર કેવી રીતે આવી ગઈ ? કીડી-મંકોડા, જીવ-જંતુ, ઈન્સાન બધા આ બંનેના 'કોમ્બિનેશન'થી ઉત્પન્ન થયા છે. પૃથ્વી અને સૂરજનો

ખુબ જ ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. હવે તેમાં ફરક પડ્યો છે. છૂટાછેડાનો પ્રસંગ તો નહીં આવે પરંતુ નારાજગીની પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થઈ છે. સૂરજનો પહેલાંનો પણ ઈતિહાસ છે કે ક્યારેય પણ પૃથ્વી અને સૂરજના સંબંધોમાં જરાપણ ફરક પડ્યો હોય છે, ઘરમાં કલેશ ઉત્પન્ન થયો છે. હવે આ કલેશ ફરીથી ઉત્પન્ન થવાનો છે. સન્ ૧૯૮૧ થી સૂરજ ઉપર 'સ્પોટ્સ' ઉત્પન્ન થવાના છે જે લગાતાર ૨૦ વર્ષ સુધી ચાલશે. 'સ્પોટ્સ' કોને કહેવાય ? 'સ્પોટ્સ' તેને કહે છે જેમાં એક-એક લાખ કિલોમીટર લાંબી લપટો'-જવાળાઓ સૂરજમાંથી નીકળે છે અને તે એટલી ખતરનાક કિરણો પેદા કરે છે કે તેનો સૌથી મોટો પ્રભાવ પૃથ્વી ઉપર પડે છે. પહેલાં પણ કેટલીયવાર આવા કિરણો આવી ગયા છે અને પૃથ્વીનું સમતોલન બગાડી ગયા છે. બીજી વાત હવે પછીના દિવસોમાં એવા સૂર્ય ગ્રહણો સંખ્યાબંધ રુપે આવી રહ્યા છે જે છેલ્લા ૮૦૦ વર્ષોના ઈતિહાસમાં ક્યારેય નથી આવ્યા જેના પરિણામો આખું વિશ્વ નિહાળશે.

ત્રીજી વાત જે ખગોળશાસ્ત્રના જાણકારો બતાવે છે તે એ કે સને ૧૯૮૧ પછી એક આપત્તિ આવનાર છે-બુધ ગરમ થનાર છે. અંતર્ગ્રહી પરિસ્થિતિના જાણકારો પણ બતાવે છે કે હવે પછીના પચીસ વર્ષ-સન્ ૧૯૮૦ થી ૨૦૦૫ સુધીનો સમય યુગ-સંધિનો એ પક્ષ છે કે જે નુકસાનકારક છે. ખતરનાક પક્ષ છે. 'અખન્ડ જ્યોતિ'માં તમે કેટલીયવાર આવી ભવિષ્યવાણી વાંચી હશે. હવે કેટલાક વધારે લેખ જાન્યુઆરી અને ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૦ના અંકમાં આવી રહ્યા છે જેથી લોકોને વાકેફ-કરી શકાય. આ લોકોને ડરાવવાની વાત નથી પરંતુ પરિસ્થિતિઓનું વિશ્લેષણ છે. આ રીતે એક તથ્ય બીજું છે જેને કારણે આપણે કહી શકીએ છીએ કે આ નુકસાનનો સમય છે. તેના માટે ધર્મશાસ્ત્રોની ગવાહિઓ આપી શકીએ છીએ. બાઈબલમાં ઈસુની તે ભવિષ્યવાણીઓ છે જેને 'સેવન ટાઈમ્સ'ના નામે જાણી શકાય છે. તેના અનુસાર આ સમય સને ૧૯૮૦ થી ૨૦૦૦ સુધીનો છે. તે ભવિષ્યવાણીઓનો

સારાંશ ફક્ત તબાહી જ છે-ઈન્સાનો ઉપર આવનાર તબાહી છે. કુરાનની ભવિષ્યવાણીને આપણે જોઈ છીએ તો તેમાં લખ્યું છે કે ૧૪ મી સદીમાં કયામત-પ્રલય આવશે. પ્રલયનો મતલબ નુકસાન પણ થઈ શકે છે. હવે તે પ્રલય જેમાં પૃથ્વીનો સફાયો બોલાઈ જશે, તે બહુ દૂરની વાત છે પણ નુકસાનનો સમય જરૂર નજીક છે ફક્ત મુસલમાનો માટે નહીં આપણા બધા માટે પણ. સૂરદાસના ગ્રંથોથી લઈને પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રો, ભવિષ્ય-પુરાણ, કલ્કિ પુરાણ વગેરે બધાજ ભવિષ્યવાણીઓથી ભર્યા પડ્યા છે. તેમાં માલુમ પડે છે કે હવે પછીના વીસ વર્ષ તબાહીના ભયંકર વર્ષ આવી રહ્યા છે.

યુગસંધિનું એક લક્ષણ તબાહી છે. એક સત્તા ઉખેડી નંખાય છે અને બીજી જમાવવામાં આવે છે. ક્રાન્તિઓ થાય છે. એક ચાલ્યા ગયા, બીજા આવી ગયા. નુકસાન થતા રહ્યા. દુનિયામાં જ્યારે એક સત્તા હટાવાય છે ત્યારે હંમેશા ગરબડ ફેલાય છે, નુકસાન થાય છે અને બીજી કેટલીક વાતો થાય છે. યુગસંધિનો આ પ્રથમ નંબરનો પક્ષ છે. તેનો બીજો પણ એક પક્ષ છે. સોનેરી પક્ષ જેને આપણે 'પ્રસવ પીડા' કહીએ છીએ અને તેનો ઉલ્લેખ પણ કરી ગયા છીએ. આમાં બીજ રોપાય છે અને અંકુર પેદા થતું જાય છે. ધાન રોપાય છે. ખુશીના ગીતો ગવાય છે કે પછીના દિવસોમાં ફસલ થવાની છે. ભવનનું શિલારોપણ કરવામાં આવે છે, પાયો રચાઈ રહ્યો છે અને પછીના દિવસોમાં ભવન ઊભું થઈ જશે. આ શું છે ? ઉજવલ ભવિષ્યની સંભાવનાઓ છે. શિલારોપણ રૂપે જો તમે જોઈ શકતા હો તો આ દિવસોમાં ઉજવલ ભવિષ્યની સંભાવનાઓ પણ સામે છે. જે યુગ સંધિમાં આપણે રહીએ છીએ તેને આપત્તિકાળ કહી શકીએ છીએ-આપત્તિધર્મ કહી શકીએ છીએ. આવા સમયે જાગૃત આત્માઓની વિશેષ જવાબદારી હોય છે. તેને વિશેષ રુપે દેખભાળ અને સારસંભાળ રાખવી પડે છે. પરિવર્તનના સમયે વિશેષરુપે દેખભાળ કરવી તે લોકોની જવાબદારી બની જાય છે, જે જાગૃત માણસ

છે જેમાં હું આપને પણ ગણતરીમાં લઉં છું.

આવો સમય થોડો ખાસ સમય હોય છે જેને આપત્તિગ્રસ્ત સમયના નામે ઓળખીએ છીએ. બાજુના મહોલ્લામાં આગ લાગવા માંડે, છાપરા બળવા લાગે, તો આપણે સામાન્ય કામકાજ બંધ કરી દેવું જોઈએ અને ડોલમાં રેતી લઈ ચાલી નીકળવું જોઈએ અને જ્યાં આગ લાગી હોય તેને બુઝવવી જોઈએ. મુશ્કેલીના સમયમાં આપત્તિ કાલિન ફરજોને અંજામ આપવો પડે છે. દુર્ઘટનાઓ બને, ભૂકંપ આવી જાય, રેલવેનો એક્સિડેન્ટ થઈ જાય, તમારા પડોશમાં બીજા સેંકડો લોકો ઘાયલ થઈને પડ્યા હોય ત્યારે તમે એવું ન કહી શકો કે અમારી પાસે સમય નથી-ફુરસદ નથી. આવું કહેવાનું બંધ કરો. આવા પ્રકારના કામ જે સામૂહિક જવાબદારીના હોય છે તેને પૂરા કરવામાં લાગી જવું જોઈએ. નવાયુગની-નવાજમાનાની-મહાકાળની-પ્રજ્ઞાવતારની ખાસ કરીને આપ લોકોની તાકીદ છે, તે લોકોને જે જાગૃત છે જાગેલા છે તેમાં હું આપની પણ ગણતરી કરું છું. જેની અકલ જન સાધારણ કરતાં ઉચી છે. જન સાધારણનો મતલબ એ કે તે માણસો જે ફક્ત પેટ ભરવા માટે જ જીવતા હોય છે. તેમને પોતાના સ્વાર્થ સિવાય પોતાના મતલબ સિવાય બીજું કશું જ દેખાતું નથી. તેને ન તો ભગવાન દેખાય છે, ન તો દયા-ધર્મ દેખાય છે, ન તો દેશ દેખાય છે અને ન તો સંસ્કૃતિ દેખાય છે. લોભી, લાલચુ અને લોભમાં ડૂબેલા માણસ-કામનાથી મરેલા માણસોને હું જન સાધારણ માણસ કહું છું. તેઓ તે ભગવાનની પૂજા કરવા માંગે છે જે દરિયા ભરી-ભરીને આપી જાય છે, બાલ-બચ્ચાં પેદા કરી જાય છે અને ઈનામ આપી જાય છે. આવા ભગવાનની પૂજા બંધ કરી દો. તે ભગવાન ન હોઈ શકે જે આવશ્યકતાને જોયા વગર, ઉચિત અને અનુચિતનો ખ્યાલ રાખ્યા સિવાય દરેક પ્રકારની મનોકામનાઓ પૂરી કરે છે. જે ભગવાન સાથે સંબંધ રાખવાવાળા છે, ભગવાનને પ્રેમ કરવાવાળા છે અને તેમના ઉપર ભગવાન કૃપા કરનાર છે. તમે સામાન્ય માણસોની અપેક્ષાએ થોડા

અસામાન્ય લાગો છો. આ અસામાન્ય માણસોને મારે કંઈક કહેવાનું છે. સામાન્ય માણસોને હું જાણું છું કે તેઓ દુઃખી છે. તે બીમારને દવાની જરૂર છે, તેઓ મારી પાસે આવતા રહે છે અને હું તેમને એજ પૂછતો રહું છું કે બેટા ! શું વાત છે ? શું તકલીફ છે ? લાચારી-બીમારીથી લઈને બેટા-બેટીની, લગ્ન-વિવાહ, નોકરી, પદ ઉન્નતિ સુધીની વાત કરે છે અને હું તેમને એજ કહું છું કે ભગવાનને પ્રાર્થના કરીશ અને તમારા કામ કરાવી આપીશ. બસ તે ગરીબોને બીજું શું જોઈએ ?

મિત્રો ! શું હોવું જોઈએ ? બાળકોને ચૉકલેટ, ટૉફી અને ફુગ્ગા સિવાય કશી જ ખબર નથી. તેનાથી કોઈ કામ થવાનું નથી. તેઓ તો ગોદમાં રમવાલાયક અને પ્યાર કરવાલાયક છે. તેઓ મુશ્કેલીઓમાં મદદ કરવાના નથી. તેમને ધર્મ-અધ્યાત્મની, લોક-પરલોકની, ભગવાનની, સમાજ સંસ્કૃતિની કોઈ પણ વાત કરવાની નથી. તેમને તો એટલું જ કહી શકાય કે પોતાનું પેટ ભરો, પોતાની ભૂખ સંતોષો અને માનવી તરીકે જીવન જીવો. પરંતુ તમને કહેવું છે, કારણકે તમારામાં તે તત્ત્વ અમને દેખાય છે કે જે જીવંતોમાં હોવું જોઈએ. જેવી રીતે તમને સવારે સૂર્ય ઉગતો જોવા મળે છે તેવી જ રીતે જીવંત તેને કહેવાય કે જે સામાન્ય મનુષ્યોથી ઊંચે ઉઠેલ હોય છે. સૌથી પહેલાં સૂરજમાં ડિરણો પર્વતોના શિખરો ઉપર આવે છે, વૃક્ષો પર આવે છે અને પછી નીચે આવતાં આવતાં જમીન ઉપર પડે છે. ભગવાન તેની પાસે આવે છે જેની પાસે દિલ અને હૃદય અને ભાવના હોય છે. ભગવાન વાંસળી વગાડતા, ડમરૂ વગાડતા કે તીર કમાન ચલાવતા આવતા નથી. તો પછી શું કરે છે ? તેઓ સિદ્ધાંતોને લઈને આવે છે, આદર્શોને લઈને આવે છે, તેઓ એવી ભાવનાઓ અને હુક લઈને આવે છે કે જે ઉચા સ્તરના લોકોમાં અને ભાવનાશાળીઓમાં દેખાય છે.

આપ શું કહેવા માંગો છો ? હું એજ કહેવા માગું છું કે આ યુગસંધિની વેળાએ તમે કોઈ મહત્ત્વપૂર્ણ કામ કરશો તો આપને માટે તો કામનો

ઢગલો પડેલો છે. પરંતુ અમે આ ત્રણ મહિનામાં જે તમને યાદ કરાવ્યું છે તે એ છે કે આપણે જમાનાની સૂરત બદલવી પડશે. ઘણા મોટા સંકટો છે, પરંતુ દુનિયાનું સૌથી મોટું સંકટ આસ્થા સંકટ છે. બુદ્ધિનું સંકટ નથી. જૂના જમાનામાં કોઈ કોઈ લોકો ભણેલા ગણેલા હતા, બાકી બધી જનતા અભણ હતી. અમારી માતા જેના પેટે અમે જન્મ્યા તે બિલકુલ અભણ હતી તેણે અમને બાળપણથી જ એવા સંસ્કાર આપ્યા છે કે અમે તેને ભૂલી શકતા નથી. અમારા સૌથી મોટા ગુરુ અમારી માતા છે જે અમારી અંદર નૈતિક સામાજિક અને વ્યક્તિગત જીવનના ઘણા બધા ગુણોને પોતાના દૂધ સાથે પીવડાવીને અને ખોળામાં બેસાડી ખવડાવીને અમને શિખવ્યું છે અને માતાઓ પણ આવી હોઈ શકે છે. ઘણા માણસો એવા હોય છે જેમની પાસે શિક્ષણ હોતું નથી અને એવા આદમી શિક્ષિત હોતા નથી. જેમની બુદ્ધિનું તો કહેવું શું ? આ બાબતમાં ગઈ કાલે વાત કરી છે કે મલબારહિલની ઉપર એક વકીલ રહેતો હતો, જેણે ભારત અને પાકિસ્તાનની વચ્ચે એક ઉડી ખાઈ પેદા કરી દીધી કે બંને દેશોમાં બરબાદી આવી. આ છે બુદ્ધિ જેના ઉપર અપે ફીટકાર વરસાવીએ છીએ. તમારે એક જ કામ કરવાનું છે કે આ બુદ્ધિને અને વિચારોને બદલાવાના છે. શોધખોળ કરવાવાળાઓને પણ અમે આ જ કહ્યું છે કે તમે ફક્ત એક જ વસ્તુની શોધ કરો કે આજની વિવેકબુદ્ધિને અને ચિંતનને ઉચા સ્તરે લઈ જાય. જે ગબડી ગયેલ છે તેને ઠીક કરો કારણકે આજે આદમી બુદ્ધિજીવી થઈ ગયો છે. તેની બુદ્ધિને પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં ઢંઢોળીને અને જગાડીને કામમાં લેવાની છે. જેવી રીતે ધોબી કપડાંને પછાડીને ધુએ છે એજ રીતે બુદ્ધિને પણ ધોઈને સાફ કરવાની છે. આ અક્કલ કે જેનું બીજું નામ બેઅક્કલ છે જે અક્કલનો લેબાસ પહેરીને આદમીના મગજ અને જીવન ઉપર સવાર કરી ગયો છે તેને પછાડવાનો છે, જેથી તેને ઠેકાણે લાવી શકાશે.

હવે તમે શું કરવા માગો છો ? હવે અમે એક વધુ કામ કરવા માગીએ છીએ કે અમારો નાનો

સરખો સમુદાય એકબાજુ આયોજન કરીને ચાલે તો મજા આવી જાય એવા સમયે અમે મૂંગા રહીને બેસી ન રહી શકીએ. અમારી નાની સરખી ટોળી એવા સમયે જાગૃતોની ટોળીમાં તેમને પાણી પીવડાવવા સાથે ચાલશે. હજુ અમે બાળકો છીએ, અમારી પાસે નાની ડોલ છે, હાથ નાનો છે તો શું થયું ? અમારી ફરજ અમારે પૂરી કરવી જોઈએ. યુગસંધિના આ વર્તમાન સમયમાં કંઈ કામ કરવાની શક્તિ અમારામાં છે તેને પૂર્ણ કરવા માટે અમે તૈયાર થઈ જઈએ તો સાડું ગણાશે. તેના માટે અમોએ ચાર પંચવર્ષીય યોજનાઓ બનાવી છે. અમારો પોતાનો એવો ખ્યાલ છે અને જે લોકોને અમે હળતા મળતા રહીએ છીએ કે જેનું નિયંત્રણ અમારા ઉપર છે તેમની સલાહથી અમે આ નિષ્કર્ષ (તારણ) ઉપર પહોંચ્યા છીએ કે આગળના ૨૦ વર્ષ સને ૧૯૮૦થી ૨૦૦૦ સુધીના સમય એવો છે જેમાં એક ખૂણામાં “નવે યુગ” નો છોડ વિકસિત થઈને એ લાયક બનશે કે તેની છાયામાં લોકોને બેસાડી શકાશે. અમે વિનાશને જે સંભાવનાઓના રૂપમાં ડરાવીએ છીએ તે સ્થિતિમાં નીચે લાવી શકીશું અને હટાવી શકીશું, જેનાથી લોકોને રાહત મળે અને તેઓ શાંતિનો શ્વાસ લઈ શકે. માનવીનું સંશોધન ૨૦ વર્ષમાં પૂરું થશે એવો અમારો ખ્યાલ છે. પાંચ પાંચ વર્ષની ચાર યોજનાઓ જે અમે બનાવી છે તેને હું કયાં સુધી સંભાળી શકીશ તે કહી શકતો નથી. પરંતુ હું એટલું ચોક્કસ કહું છું કે ચારેય યોજનાઓને ગતિ મળે ત્યાં સુધી અમે કોઈના કોઈ રૂપમાં કયાં ને કયાં અમારી હાજરી કાયમ રાખીશું અને પ્રયત્ન કરીશું કે નવો યુગ લાવવાનું જે આંદોલન શરૂ કર્યું છે તેનું ફળ પણ જોવા મળશે.

પહેલી યોજના બહુ સરળ છે. બીજી યોજના તેનાથી કઠિન છે. ત્રીજી યોજના તેનાથી પણ વધુ કઠિન છે અને ચોથી યોજના સૌથી વધુ કઠિન છે. પંચમી સૂત્રી કાર્યક્રમ પ્રત્યેક માટે છે. બધાની જાણકારી કરાવાથી તમે પરેશાન થઈ જશો અને કહેશો કે આવડી મોટી યોજના છે જેને અમે પૂરી નહીં કરી શકીએ. તેથી અમે તમને પ્રાથમિક કક્ષાની જાણકારી આપીએ છીએ કે પ્રાથમિક યોજનામાં તમે વ્યક્તિગત રૂપે અને સામુહિક રૂપે વાતાવરણનું

શુદ્ધિકરણ કરવાના પ્રયત્ન કરશો. જે હવા અને વંટોળ લોકોને ઘડેલીને લઈ જઈ રહી છે જેનાથી પ્રત્યેક વસ્તુ સુકાઈ ગઈ છે તેને દૂર કરવા અને લગઈ લગવા માટે આપણે બે કામ કરવા પડશે. એક તો તમે તમારી વ્યક્તિગત સાધનામાં પહેલી જાન્યુઆરીથી બે વસ્તુ સમાવી દેશો. પહેલી એ કે નવયુગ લાવવા માટે એકધારા અને એક પ્રવાહ ક્યાંકથી ચાલ્યો છે, અમે તેનાથી પ્રભાવિત થયા છીએ અને તમને પણ પ્રભાવિત કરવા માટે તે શક્તિનો ઉપયોગ કરવા કહું છું. જે મહાન શક્તિ આટલું મોટું કાર્ય કરી રહી છે અને નવયુગને લાવી રહી છે તેની સાથે સંપર્ક રાખવાવાળી સાધના, ઉપાસના જે બહુ સરળ છે તેને તમે ઈચ્છો તો પહેલી જાન્યુઆરીથી કરી શકો છો. એના માટે તમારે દરરોજ પ્રાતઃકાળે ૪=૩૦ કલાકે શ્વાસના રૂપમાં તે પ્રાણને ખેંચવાનો છે. અમે પણ પ્રાતઃકાળે તે માનું દૂધ પીએ છીએ અને શક્તિ આવી જાય છે. દિવસભર અમે સ્ફૂર્તિમાં રહીએ છીએ. તમે બધાએ-જાગૃત આત્માઓએ તે દૂધને જે પ્રાતઃકાલે પ્રાણધારાના રૂપમાં આવે છે તેને ગ્રહણ કરવું જોઈશે અને રાત્રે સૂતી વેળાએ તેને તીર કમાનની માફક એ રીતે છોડવું જોઈશે કે આ વાતાવરણને શુદ્ધ કરવામાં મદદ કરી શકે. તેની એક ઉપાસના પદ્ધતિ છે જેને હું ફરી કોઈવાર સમજાવી લઈશ કે બંને ઉપાસનાઓ એક પ્રાતઃકાળની અને બીજી રાત્રિના સુવાના સમયે કેવી રીતે કરવી જોઈએ.

બીજું મહાપુરશ્ચરણ છે-જેમાં સામુહિક ઉપાસના મુખ્ય છે. સામુહિક ઉપાસનામાં ખૂબ જ શક્તિ છે. એક સમય પર એક મનથી એકાગ્ર થઈને કરેલી ઉપાસના સ્વરવિજ્ઞાનના હિસાબે અને શક્તિ સંચારના હિસાબે અદ્ભુત સામર્થ્ય ઉત્પન્ન કરે છે. એટલા માટે અમે કહેતા રહ્યા છીએ કે ગાયત્રી મંત્ર એક સાથે બોલો. મંત્ર એક સાથે બોલવામાં આવે છે. સ્વર એક સાથે નીકળવો જોઈએ. હવનમાં પણ આપણે એક સાથે બોલવા પર ભાર મૂકીએ છીએ. એકી સાથે એક જ સમયે, એકજ ક્રમથી કરેલી ઉપાસનાનું તે ફળ મળે છે. જેમ લોખંડના પુલ ઉપર જ્યારે બધા સિપાઈઓ કદમ મિલાવીને લેફ્ટરાઈટ

કરતા ચાલે છે ત્યારે તે પુલ તૂટી જવાનો ભય રહે છે. તમે લોકો સામુહિક રૂપે એકી સાથે એકજ સમયે એકજ પ્રકારનો ધ્વનિ, એકજ તાલ-લય, એકજ નાદનો ઉપયોગ કરો તો સ્વર-વિદ્યુતનો એક ખૂબ મોટો આધાર પેદા થશે અને વાતાવરણને શુદ્ધ કરવાનો હેતુ સરશે. આ રીતે એક વ્યક્તિગત ઉપાસના છે અને બીજી સામુહિક. આ અમારો પંચવર્ષીય યોજનાનો આધ્યાત્મિક પ્રયોગ છે. ભૌતિક અને રચનાત્મક પ્રયોગ ભિન્ન છે જે પોતપોતાની જગ્યાએ ચાલતા રહેશે.

એક બીજો પણ અમારો પ્રયત્ન છે અને તે એનાથી પણ વધુ અસરકારક છે. દેવાત્માઓનું અવતરણ થવાનો આ યોગ્ય સમય છે. દેવાત્માઓ યુગનું નેતૃત્વ કરવા માટે અને યુગનું પરિવર્તન કરવા માટે જન્મ લેવા વ્યાકુળ છે. જ્યારે રામચંદ્રજીએ અવતાર લીધો હતો ત્યારે તેમની સાથે દેવતા આવ્યા હતા. તેમણે કહ્યું હતું કે જે જમાનામાં તમે પેદા થયા છો તે જમાનાનો આદમી બે કોડીનો થઈ ગયો છે. તમને તે આદમીઓની મદદ મળશે નહિ. મરી મટવા માટે અને મોટા કામ સંભાળવા માટે આદમી કદાચ તમને મળી તો જશે પરંતુ અમારી સાથે રીંછ-વાંદરાઓના રૂપમાં સમગ્ર દેવતાઓ ચાલવા માટે તત્પર થઈ ગયા હતા. તેમણે રીંછ-વાંદરાઓને ત્યાં જન્મ લીધો હતો. પરંતુ જે વ્યક્તિઓનું ધરનું વાતાવરણ વેર ઝેરવાળું છે તેમને ત્યાં જન્મ લેવાની મનાઈ કરી હતી અને કહ્યું હતું કે જેમનામાં વેરઝેર ભરેલું છે તેવા સ્વાર્થી લોકોને ત્યાં અમે કેવી રીતે રહી શકીએ ? જે ઘરોમાં સ્વયંભુ મનુ અને સતરૂપા રાણીની પરંપરાઓ ન હોય તે ઘરોમાં અમે કેવી રીતે જીવી શકીએ ? તેમનું કુધાન્ય ખાઈને અમે કેટલા દિવસ જીવી શકીએ ? એટલા માટે દેવતાઓએ મનાઈ કરી હતી અને રીંછ-વાંદરાના ઘરોમાં પેદા થયા હતા.

આજની જરૂરિયાતો સૂક્ષ્મ છે. હું તમને સૂક્ષ્મવાતો વિશુદ્ધ અધ્યાત્મની વાતો કરી રહ્યો છું. સ્થૂળ વાતો, સમાજ સેવાની વાતો અને પુરુષાર્થની વાતો કાલે કરીશ. આજના સમયનું સૌથી મોટું કામ

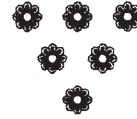
એ છે કે યુગને બદલવા માટે સાધારણ નહિ પરંતુ અસાધારણ વ્યક્તિઓની જરૂર છે. એના માટે ભીમ, અર્જુન, ભરત અને હનુમાન જોઈશે. એના માટે સ્વરાજ્ય લાવનારા ગાંધીજી, નહેરૂ અને સુભાષચંદ્ર જેવા નેતાઓની જરૂર છે. મહાન આત્માઓની અને જબરજસ્ત માંઘાતાઓની જરૂરિયાત છે.

હું ઈચ્છું છું કે શેતાનોના પેટે જન્મ લેવા માટે દેવતાઓને વિવશ થવું ન પડે અને માનવતાને કલંકિત થવું ન પડે. સને ૧૯૮૦ થી દેવતાઓ મનુષ્યોના ઘરે જન્મ લે તો કેવું સારું લાગે ? તેના માટે આપણે ઘરનું વાતાવરણ યોગ્ય બનાવવું જોઈએ. આપણા દંપતિ જીવનમાં મનુ અને શતરૂપા રાણીના સંસ્કારો જેવી પરંપરા પેદા કરવી જોઈએ કે જેથી દેવતાઓનું આહ્વાન કરી શકાય. આપણા ઘરોમાં કુંતીની પરંપરા પેદા કરવી જોઈએ કે જેથી દેવતા તેમની કુખમાં જન્મે અને ગોદમાં રમવા માટે આનંદથી પ્રેરાય. દેવતા પ્રત્યેકના ઘરે આવતા નથી. શકુંતલાના પેટે ભરત અવતર્યા, સીતાના પેટે લવકુશ અવતર્યા, ઘર પરિવારોમાં આવી પરિસ્થિતિ વારંવાર પેદા કરવા માટે આપણે પરિવાર નિર્માણ યોજનાનું નિર્માણ કર્યું છે અને કહ્યું છે કે પરિવારોમાં ધાર્મિક વાતાવરણ બનાવો. દંપતિ જીવનમાં પૂજા ઉપાસનાની, આરતીઓની, પંચયજ્ઞોની, ગાયત્રી માતાને વંદન કરવાની ઓછામાં ઓછી ઉપાસનાની પરંપરા શરુ કરો. બધાજ ઘરોનું વાતાવરણ એવું સર્જા કે કોઈ દેવાત્મા જો ત્યાં જન્મ લેવા ઈચ્છા કરે તો તેને ત્યાં તક મળે.

મિત્રો, અમે આ કુંભમેળા ઉપર જાતિ વિરોધીઓની શિબિરો યોજી છે. અમે આ માધ્યમ દ્વારા બ્રાહ્મવિવાહોનું પ્રચલન કરવા માગીએ છીએ. બ્રાહ્મ વિવાહનો અર્થ એ છે કે-આદર્શ વિવાહ, ભપકા વિનાનો અને ખર્ચ વિનાનો વિવાહ. આજે બધી જગ્યાએ અસુર વિવાહો અને દૈત્ય વિવાહો થાય છે જેમાં છોકરાવાળા છોકરીવાળાના પેટને ચીરી કાઢે છે. બંને તરફ નાણાંની હોળી સળગે છે. એવા ઘરોમાં દેવતા નહીં પરંતુ ગુંડા, બદમાસ રાક્ષસ અને

કંસ પેદા થશે, હિપ્પી અને ઍક્ટર (નટ) પેદા થશે અને માબાપોને મુશ્કેલીઓ સર્જશે. તેટલા જ માટે અમે વિવાહ પરંપરાને શાનદાર બનાવી છે અને એટલા માટે શાનદાર બનાવી છે કે અમારા પરિવારો અને ઘરોમાં દેવતાઓ જન્મ લઈ શકે. જો આ પરંપરાને ગતિ મળશે અને વિસ્તરશે તો લોકો તેનું અનુકરણ કરશે. પરિણામે આપણી આર્થિક, સામાજિક, નૈતિક અને ભાવનાત્મક પરિસ્થિતિઓમાં જમીન આસમાન જેટલો ફરક પડશે. આ તેજ વસ્તુ છે જે અમે પહેલી ત્રણ પંચવર્ષીય યોજનામાં જોડી હતી. ચોથી યોજના આનાથી વધુ ક્રાંતિકારી છે જેની ચર્ચા, હું આવતી કાલે કરીશ. આજે હું મારી વાત સમાપ્ત કરું છું.

॥ ॐ શાંતિ: ॥

સેવા કર્મ જ સર્વકાલીન યુગધર્મ છે. અધ્યાત્મનું રહસ્ય આ જ છે. ઈસાએ ભક્તજનોની મોટી સભામાં પ્રવચન કરવાનું હતું. જતી વેળાએ રસ્તામાં એક બિમાર મળ્યો. તેઓ તેની સેવામાં જોડાઈ ગયા.

મોડું થતું હોવાથી હાજર રહેલા લોકો તેમને શોધવા નીકળ્યા ત્યારે તેમને પીડિતની સેવામાં લાગેલા જોયા. સભાજનો ત્યાં એકઠા થઈ ગયા.

ઈસાએ કહ્યું, “કથની કરતાં કરણી શ્રેષ્ઠ છે.” તમે સેવાધર્મ સ્વીકારો તો બ્રહ્મજ્ઞાનનો તે આનંદ સરળતાથી મેળવી શકશો, જેને મેળવવા માટે અહીં આવ્યા છો.

એકવીસમી સદી ઉજ્જવલ ભવિષ્ય
 “યુગ શક્તિ ગાયત્રી”ની સદસ્ય સંખ્યા વધારીએ જેથી
 પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ પોતાના પરિજનોને
 પ્રત્યક્ષ પ્રકાશ આપી શકે.

મનુષ્ય જીવનને મળેલ શારીરિક, માનસિક, બૌદ્ધિક અને આત્મિક અનુદાન આ તથ્યનું પ્રતીક છે કે તેનો જન્મ કોઈ મહાન ઉદ્દેશ્ય માટે થયો છે. પરમાત્માએ તેને બધી વિભૂતિઓનો માલિક બનાવી દીધો, તો પણ તે ભટકતો રહે તો તેના માટે દોષી પરમાત્મા નથી, મનુષ્ય જ હોવો જોઈએ, જેને જીવનનો આ પથાર્થ પણ સમજમાં નથી આવતો.

મનુષ્યને આટલા પર કોસવો વ્યર્થ છે, કેમ કે આ મનુષ્ય જ છે જેને પગ-પગ પર માર્ગદર્શનની, વક્રીલોના સહયોગની, પ્રકાશની આવશ્યકતા પડે છે. પ્રાચીનકાળમાં સામાજિક વ્યવસ્થાઓ, પારિવારિક પરંપરાઓ અને શિક્ષા-સંસ્કાર એવા હતા જેનાથી તેને તે માર્ગદર્શન અને પ્રકાશ જાતે જ મળી જતા હતા, જે મનુષ્ય જીવનની સાર્થકતા માટે અનિવાર્ય મનાય છે, આજે ન તો તે ગુરુકુળ રહ્યા, ન તેને ચલાવનારી પ્રતિભાઓ રહી. મહાપુરુષોની તો આ જમાનામાં કલ્પના જ કરવી મુશ્કેલ છે. સ્કૂલ જે કદીક વ્યક્તિત્વ ધડતી હતી હવે અવાંછનીયતાનું પ્રશિક્ષણ કેન્દ્ર બની ગઈ છે. આશ્રમ, આરણ્યક, તીર્થ-એ પણ એક પ્રકારથી ફેશન બની ગયેલ છે. તો પછી મનુષ્ય મહાન બને પણ કેવી રીતે? તે પોતાનું જીવન લક્ષ્ય મેળવે તો પણ કેવી રીતે મેળવે?

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવે આજીવન મનુષ્યને તે સંજીવની વિદ્યાનું પ્રશિક્ષણ આપ્યું. તેઓ એક જીવંત સંસ્થા હતા, જેમણે વાણી, લેખની, સંગઠન, વિદ્યા-વિસ્તાર દ્વારા લાખોને તે પ્રકાશ આપ્યો જેનાથી મનુષ્યએ પોતાની અંદર છૂપાયેલ શક્તિઓને ઓળખી. (જાણી) જે અધ્યાત્મ દર્શનને લોકોએ મુતપ્રાપ્ય સમજી લીધેલ તેને તેમણે એટલા સરળ ઢંગથી પ્રસ્તુત કર્યું જે સામાન્ય વ્યક્તિ પણ પોતાની શક્તિઓને ઓળખવામાં સમર્થ થઈ. પ. પૂ. ગુરુદેવે આ પ્રબંધ પણ પોતાના જીવનકાળમાં કરી દીધો કે આ અધ્યાત્મ જ્ઞાનની પરંપરા નિરંતર ચાલતી રહે. પહેલા તે ફક્ત હિન્દીમાં “અખંડ જ્યોતિ” ના રૂપમાં છપાતી હતી, હવે “યુગ શક્તિ ગાયત્રી”ના રૂપમાં દેશની લગભગ બધી પ્રમુખ ભાષાઓમાં છપાય છે. ગુજરાતી “યુગ શક્તિ ગાયત્રી” તો લગભગ અખંડ જ્યોતિ ની સમાન અંતરે પ્રકાશિત થઈ રહી છે.

આજની જનસંખ્યા અને યુગની મહાન આવશ્યકતાની દૈષ્ટિએ હજી જેટલી યુગ શક્તિ ગાયત્રી છપાય છે તે અગણ્ય જેવી છે, આ પુરુષાર્થ અમારા દરેક બાળકે મળીને કરવો જોઈએ જેથી આ વર્ષે તેની સંખ્યા લગભગ દસગણી અધિક તો નિમ્નિત રૂપથી થઈ જાય. એમાં આધ્યાત્મિક પરમાર્થ પણ સંધાશે, અને મિશનની સહાયતાનું પ્રત્યક્ષ પુણ્ય પણ મળશે.

યુગ શક્તિ ગાયત્રી પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની વાણી, અમારું અંતઃકરણ છે, એમાં ગાયત્રીનો પ્રકાશ અને જીવંત અધ્યાત્મ છે. આ પાંચ પત્રિકા જેના ધરમાં લાગી જશે ત્યાં કલ્પવૃક્ષ ઊભું થઈ જશે. જે પણ તેના સંપર્કમાં આવશે તેની મહાનતાનો ઉત્તરોત્તર વિકાસ થતો જશે. એ સમજીને પોતાના પ્રત્યેક પાઠક પરિજને તેની સદસ્ય સંખ્યાના વિસ્તારમાં યોગદાન કરવું જોઈએ. તેને અમારો હાર્દિક અનુરોધ સમજીને સ્વીકાર કરે. અત્યારથી ટોળીઓમાં નીકળી અને સંકલ્પપૂર્વક યુગ શક્તિ ગાયત્રી ની સદસ્ય સંખ્યા વધારીએ જેથી આપણે વ્યાપક સમાજને આત્મિક પ્રકાશથી ભરી શકીએ. કેટલા વધુ સભ્ય બનાવ્યા તેની જાણ અમને હરદ્વાર પણ કરશે.

માવતી દેવી જી